

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

UZTRANSNGAZ
Aksiyadorlik Jamiyati

O‘ZBEKISTON GAZ SIZISHINI TA‘MIRLASH INSHOOTI LOYIHASI
(P508941)

**ATROF-MUHIT VA IJTIMOY BOSHQARUV
ASOSLARI
(ESMF)**

[QARZ OLUVCHI TASDIQLAGANI VA MA'LUMOT OCHILGAN SANASI]

Noyabr 2025

Table of Contents

<i>Abbreviaturalar va qisqartmalar</i>	3
<i>Qisqacha mazmun</i>	4
<i>1. Kirish</i>	7
<i>2. Loyiha tavsifi</i>	8
<i>3. Atrof-muhit va ijtimoiy siyosatlar, me'yorlar va qonunlar</i>	11
3.1 O'zbekistonning huquqiy asoslari	11
3.2 Milliy ekologik va ijtimoiy baholash va ruxsatnoma berish	15
3.3 Jahon banki standartlari va milliy tizimdagi asosiy kamchiliklar	19
<i>4. Potensial ekologik va ijtimoiy xavf ta'siri va standart yumshatish choralari</i>	25
4.1 Nogironligi bor shaxslar va zaif guruhlariga xos xavflar va ularni yumshatish choralari	32
4.2 Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlarning oldini olish uchun rejalashtirish va loyihalash masalalari	35
<i>5. 5. Atrof-muhit va ijtimoiy skrining va baholash</i>	36
5.1 Loyihani tasniflash mezonlari.....	36
5.2 Atrof-muhitga ta'sirni baholash tartib-qoidalari	37
5.3 Jahon bankining atrof-muhit va ijtimoiy skrining vositalari	39
5.4 Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish tartib-qoidalari	41
5.5 Texnik yordam faoliyati	47
5.6 Taklif etilayotgan treninglar va salohiyatni oshirishi choralari	50
5.7 Taxminiy byudjet	52
<i>6. Manfaatdor tomonlarni jalb qilish, axborotni oshkor qilish va maslahatlashuvlar</i>	54
<i>Annex 1: Screening Form for Potential Environmental and Social Issues</i> Ошибка! Залка не определена.	
<i>Annex 2: Environmental and Social Management Plan (ESMP) Template</i> Ошибка! Залка не определена.	
<i>Annex 3: Chance Find Procedures</i>	Ошибка! Залка не определена.
<i>Annex 4. Environmental and Social Codes of Practice (ESCAP)</i> Ошибка! Залка не определена.	

Abbreviaturalar va qisqartmalar

CE	-	Fuqarolarni jalb qilish
DSEI	-	Atrof-muhitga ta'sir to'g'risidagi dastlabki bayonot
ESCP	-	Atrof-muhit va ijtimoiy majburiyatlar rejasi
ESMF	-	Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv asoslari
ESF	-	Atrof-muhit va ijtimoiy asos
ESS	-	Atrof-muhit va ijtimoiy standartlar
EHS	-	Atrof-muhit, salomatlik va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalar
ESIA	-	Atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirni baholash
FM	-	Moliyaviy boshqaruv
GBV	-	Genderga asoslangan zo'ravonlik
GOU	-	O'zbekiston hukumati
GRC	-	Shikoyatlarni ko'rib chiqish qo'mitasi
GRM	-	Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi
GFC	-	Shikoyatlarni ko'rib chiqish markazi
IA	-	Amalga oshiruvchi agentlik
IPF	-	Investitsion loyihalarni moliyalashtirish
ISR	-	Amalga oshirish holati va natijalari
LMP	-	Mehnatni boshqarish tartiblari
LC	-	Mehnat kodeksi
IMV	-	Iqtisodiyot va moliya vazirligi
M&E	-	Monitoring va baholash
NNT	-	Nodavlat notijorat tashkilot
OHS	-	Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik
OIPs	-	Boshqa manfaatdor tomonlar
PAPs	-	Loyihaning ta'siri ostiga tushadigan tomonlar
PDO	-	Loyihani ishlab chiqish maqsadlari
PPE	-	Shaxsiy himoya vositalari
PIU	-	Loyihani amalga oshirish guruhi
SEP	-	Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi
SEA/SH	-	Jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlik/jinsiy ta'qib
UGLRF	-	O'zbekiston gaz sizishini ta'mirlash inshooti loyihasi
UTG	-	Uztransgaz
WMP	-	Chiqindilarni boshqarish rejasi

Qisqacha mazmun

1. **O‘zbekiston Gaz Sizishini Ta‘mirlash Inshooti Loyihasi** mamlakat gaz sektoridagi davlat korxonalarida aktivlarni boshqarish salohiyatini mustahkamlash hamda metan gazining chiqindilar ko‘rinishidagi sizib chiqishini kamaytirishga qaratilgan. Loyiha doirasida Iqtisodiyot va moliya vazirligi (IMV) huzurida davlat tomonidan amalga oshiriladigan moliyaviy **Mexanizm** tashkil etiladi, u Uztransgaz (UTG) gaz uzatish operatorining mavjud aktivlaridagi sizishlarni ta‘mirlashga yo‘naltiriladi. Ushbu moliyaviy mexanizm GFMR (Global miqyosda yondirish va metan chiqindilarini kamaytirish) trust fondining 10 million AQSh dollari miqdoridagi boshlang‘ich grant bilan ish boshlaydi. Mablag‘ IMV tomonidan metan chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha ta‘mirlash faoliyatlariga ajratiladi. Taklif etiladigan ta‘mirlash ishlari oldindan kelishilgan mezonlarga muvofiq, davlat korxonalarini tomonidan bosqichma-bosqich taqdim etiladi. Faoliyatlar xarajatlar, murakkablik, ta‘sir darajasi va boshqa tegishli mezonlar asosida ustuvorlashtiriladi, bu esa sof foydani maksimal darajada oshirishga xizmat qiladi. Faoliyatlar, shuningdek, OGMP 2.0 standartiga muvofiq metan chiqindilarini monitoring qilish, hisobot tayyorlash va tasdiqlash bo‘yicha davlat korxonalarining salohiyatini oshirishga qaratilgan investitsiyalarni ham o‘z ichiga oladi. Moliyaviy mexanizmning muhim jihati shundaki, ilgari chiqindi ko‘rinishida gazning sizishini oldini olish orqali erishilgan moliyaviy tejashning bir qismi mexanizmga qayta investitsiya qilinadi, bu esa qo‘shimcha kapitalni jalb qilishni ta‘minlaydi. Bu yondashuvni kengaytirish va bosqichma-bosqich butun davlat gaz sektorini rekonstruksiya qilish ehtiyojlarini qamrab olish imkonini beradi. Dastlab GFMR granti hisobidan moliyalashtiriladigan mexanizm doirasidagi mos faoliyatlar faqat UTG yuqori bosimli aktivlar bazasidagi gaz kompressor stansiyalarida ta‘mirlash ishlarini, shuningdek, klaster hisoblagichlar, metan chiqindilarini o‘lchash uskunalari, kichik ta‘mirlash jihozlari (masalan, konnektorlar, klapanlar, kichik quvur bo‘laklari), LDAR brigadalari uchun maxsus kiyim va shaxsiy himoya vositalari, hamda sizishlarni ta‘mirlash dasturi bo‘yicha pudrat xizmatlarini xarid qilish va o‘rnatishni o‘z ichiga oladi.
2. **O‘zbekiston gaz sizishini ta‘mirlash inshooti loyihasi quyidagi 3ta komponentdan iborat:**
 - **Komponent A:** loyihadan moliyalashtiriladigan faoliyatlar oldingi gaz infratuzilmasining asl dizayn spetsifikatsiyasiga muvofiq ta‘mirlash ishlarini, shuningdek ta‘mirlash imkoni bo‘lmagan kichik qismlarni almashtirishni o‘z ichiga oladi.
 - **Komponent B:** UTGning metan chiqindilarini monitoring qilish, hisobot tayyorlash va tasdiqlash (MRV) bo‘yicha salohiyatini oshirishga qaratilgan investitsiyalar.
 - **Komponent C:** moliyaviy mexanizmni tashkil etish va nazorat qilish, shuningdek loyiha amalga oshirilishini qo‘llab-quvvatlash uchun konsalting xizmatlarini xarid qilish.
3. Loyiha butun O‘zbekiston Respublikasi hududida amalga oshiriladi. U metan gazining chiqindilar ko‘rinishidagi sizishini kamaytirish hamda mamlakat gaz sektoridagi davlat korxonalarida aktivlarni boshqarish salohiyatini mustahkamlashga qaratilgan.
4. Ushbu Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv asoslari (ESMF) taklif etilayotgan loyiha faoliyatlarining potentsial ekologik va ijtimoiy xavf-xatarlarini hamda ta‘sirini aniqlash, shuningdek ushbu xavf va ta‘sirni boshqarish uchun mos yumshatish choralarini taklif etish maqsadida tayyorlangan. ESMF tamoyillarni va amalga oshirish tartiblarini belgilaydi, jumladan manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqot, shikoyatlarni ko‘rib chiqish mexanizmi, mehnat va ish sharoitlarini boshqarish. Hujjat O‘zbekiston qonunlari va me‘yoriy hujjatlarini, shuningdek loyiha uchun qo‘llaniladigan Jahon banki

- siyosatlarini bayon etadi hamda amal qilinishi lozim bo'lgan tamoyillar, yondashuvlar, amalga oshirish tartiblari va ekologik hamda ijtimoiy yumshatish choralarini tasvirlaydi.
5. Ushbu ESMF Jahon bankining Atrof-muhit va ijtimoiy asos (ESF)ga muvofiq tayyorlangan bo'lib, loyiha bilan bog'liq holda ESS1, ESS2, ESS3, ESS4, ESS8 va ESS10 talablarini qamrab oladi.
 6. Loyiha faoliyatlari uchun potentsial ekologik va ijtimoiy xavf-xatarlarni hamda ularni yumshatish choralarini aniqlash quyidagi tarzda amalga oshiriladi:
 7. Loyiha bo'yicha ekologik va ijtimoiy xavf darajasi "O'rtacha" deb baholangan. Ekologik ta'sirlar cheklangan, qaytariladigan bo'lib, asosan mavjud gaz infratuzilmasidagi kichik hajmdagi ishlar bilan bog'liq bo'ladi. Loyiha metan chiqindilarini sezilarli darajada kamaytiradi, bu esa havo sifatini va xavfsizlikni yaxshilaydi. Kichik miqdordagi chiqindilar, shovqin, chang va kichik quvurlardagi sizishlardan kelib chiqadigan potentsial ifloslanish kabi xavflar standart yumshatish choralar bilan boshqarilishi mumkin. Mehnat muhofazasi va xavfsizlik masalalari amaldagi me'yorlar hamda Jahon banki ko'rsatmalariga muvofiq hal etiladi, UTG esa konsalting yordami bilan boshqaruv salohiyatini oshiradi. Yangi Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) talab etilmaydi.
 8. Ijtimoiy xavf-xatarlar ham o'rtacha darajada baholangan, chunki faoliyatlar mavjud inshootlar va koridorlar bilan cheklanganligi sababli jismoniy yoki iqtisodiy ko'chirish kutilmaydi. Asosiy xavotirlar gaz sizishi yoki portlash ehtimoli, ishchilar xavfsizligi, mehnat oqimi natijasida ijtimoiy keskinlashuv yoki kasalliklar xavfi, hamda zaif guruhlarning loyiha manfaatlaridan chetda qolish xavfini o'z ichiga oladi. Ekologik natijalardan tashqari, loyiha aholi salomatligi va xavfsizligini ham oshiradi, chunki aholi punktlari yaqinida gaz sizishi va potentsial portlash xavfi kamayadi. Ushbu xavflar manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqot, ijtimoiy baholashlar va Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP) hamda Mehnatni boshqarish tartiblari (LMP) kabi rejalarni amalga oshirish orqali boshqariladi. Mehnat oqimi cheklangan bo'lishi kutilsa-da, u yuqumli kasalliklar tarqalishi va Jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlik/jinsiy ta'qib (SEA/SH) xavfini oshirishi mumkin. Ushbu xavflarni bartaraf etish uchun Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi (GRM) maxfiy, o'z vaqtida murojaat qilish, shikoyat qiluvchining shaxsiy hayotini himoya qilish va qasos olmaslik uchun aniq tartiblarga ega bo'lgan omon qolganlarga yo'naltirilgan SEA/SH hisobot mexanizmini o'z ichiga oladi. Yo'l harakati va piyodalarga nisbatan kichik xavflar esa xavfsizlik me'yorlariga rioya qilish orqali yumshatiladi, zaif guruhlar himoyalangan bo'lishi ta'minlanadi.
 9. **Amalga oshirish tartiblari.** Loyiha ijrosi Uztransgaz (UTG) tomonidan boshqariladi, u loyihaning Amalga oshiruvchi agentligi (IA) hisoblanadi. Qarz oluvchi (O'zbekiston Respublikasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi (IMV) orqali) moliyaviy mexanizmni nazorat qiladi. UTG tegishli davlat organlari tarkibida tashkil etilgan Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU) tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Ushbu guruh loyiha ijrosining umumiy boshqaruvi, jumladan moliyaviy boshqaruv, monitoring va baholash, hamda ekologik va ijtimoiy kafolatlarga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'uldir. Loyihani amalga oshirish guruhi ekologik va ijtimoiy masalalar bo'yicha yarim yillik hisobotlarni tayyorlaydi.
 10. UTG Jahon bankining Investitsion loyihalarni moliyalashtirish (IPF) operatsiyalari bo'yicha talablariga muvofiq ESMFni tayyorlash va amalga oshirish uchun mas'uldir. Uning vazifalari qatoriga Atrof-muhit va ijtimoiy majburiyatlar rejasi (ESCP), Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv doiraviy hujjati (ESMF), Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP), Mehnatni boshqarish tartiblari (LMP) hamda Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi (GRM) kabi ekologik va ijtimoiy vositalarni tayyorlash, amalga oshirish va nazorat qilish kiradi. UTGning PIUsi ESCPga muvofiq yarim yillik ekologik va ijtimoiy (E&S) taraqqiyot hisobotlarini tayyorlaydi va belgilangan muddatlarda Jahon bankiga taqdim etadi.

11. ESMFni amalga oshirish uchun ajratilgan umumiy byudjet loyiha mablag'ining hisobidan 10 million AQSh dollari tashkil qilib, ekologik va ijtimoiy boshqaruv uchun yetarli resurslar ajratilishini ta'minlaydi. ESMF bo'yicha o'quv faoliyati quyidagilarni o'z ichiga oladi:
- Treningga muhtoj barcha tomonlarni aniqlash (masalan, PIU a'zolari, pudratchilar va boshqalar).
 - ESMF talablarini, jumladan ekologik me'yorlarga rioya qilish, ijtimoiy ta'sirlarni yumshatish strategiyalari, hisobot tartiblari va favqulodda vaziyatlarga javob protokollari qamrab oluvchi o'quv materiallarini ishlab chiqish.
 - O'quv mashg'ulotlarini/treninglarni tashkil etish. Bular an'anaviy seminarlar, onlayn kurslar yoki ularning kombinatsiyasi bo'lishi mumkin (loyiha amalga oshirilishi jarayonida aniqlanadi).
 - O'quv samaradorligini testlar yoki fikr-mulohaza (fidbek) mexanizmlari orqali baholash.
12. ESMF bo'yicha o'quv mashg'ulotlari uchun \$25,500 ajratilishi loyiha ijrosiga mas'ul barcha tomonlar ekologik va ijtimoiy xavflarni samarali boshqarish bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lishini ta'minlashga sodiqlikni ko'rsatadi. O'quv dasturini amalga oshirishda dastlabki bosqichdan tashqari loyiha davomida bilimlarni qanday saqlash va yangilab borishni ham hisobga olish muhimdir. Ajratilgan byudjet ushbu ehtiyojni aks ettirishi kerak, ya'ni mablag'ning bir qismini loyiha davomida muntazam o'quv mashg'ulotlari va ESMFni yangilash uchun ajratish mumkin.
13. **Monitoring.** Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU) muntazam ravishda obyektlarga tashrif buyuradi va monitoringni amalga oshiradi, loyiha ko'rsatkichlarini kuzatadi hamda yarim yillik ijro holati bo'yicha hisobotlarini tayyorlaydi. Ushbu hisobotlar ekologik va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralarning amalga oshirilishi, mehnat muhofazasi va xavfsizligi, jamoatchilikning salomatligi va xavfsizligi, manfaatdor tomonlarni jalb qilish, ommaviy xabarnomalar, loyihaning amalga oshirilish holati hamda kelib tushgan shikoyatlar bo'yicha umumiy ma'lumotlarni qamrab oladi. Jahon banki tomonidan loyihaning o'rtasida ko'rib chiqish (*mid-term review*) rejalashtirilgan. Monitoring jarayonida shikoyatlar va manfaatdor tomonlar fikri tizimli ravishda kuzatiladi. Jiddiy hodisa yuz bergan holatlarda, Jahon bankiga 48 soat ichida xabar beriladi. Loyiha bo'yicha amalga oshirilishi ko'zda tutilgan faoliyatlar yakunlangach, PIU progressni ko'rib chiqadi, yakuniy hisobotni tayyorlaydi va Jahon bankiga taqdim etadi.
14. PIU orqali UTG quyidagi vazifalarni bajaradi: (1) o'ziga tegishli ma'lum ko'rsatkichlar to'plami bo'yicha barcha ma'lumotni to'plash va konsolidatsiya qilish; (2) natijalarni baholash; (3) Jahon banki va tegishli manfaatdor tomonlarga loyiha ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotlarni taqdim etish; hamda (4) har bir yarim yillik nazorat missiyasidan oldin natijalarni Jahon bankiga hisobot berish. UTGning har bir bo'limi va loyiha faoliyatida ishtirok etuvchi boshqa muassasalar ham PIU bilan birgalikda o'z vazifalarini bajaradi. Har bir muassasa, shuningdek, loyiha ijrosi bo'yicha yangilanishlar va monitoring ma'lumotlarini o'z vaqtida taqdim etishni ta'minlash uchun mas'ul shaxs (*focal point*) tayinlaydi.
15. Loyiha uchun alohida **Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi** (SEP) tayyorlangan bo'lib, u Jahon bankining Manfaatdor tomonlarni jalb qilish bo'yicha Atrof-muhit va ijtimoiy standarti 10 (ESS10)ga asoslangan. SEPda barcha turdagi shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmlari tafsilotlarini hamda aloqa ma'lumotlari ko'rsatilgan. SEP UTGning rasmiy veb-saytida joylashtirilgan bo'lib, loyihaning amalga oshirilish jarayoni davomida jamoa va manfaatdor tomonlar fikrini olish uchun shaffof va iterativ jarayonni ta'minlaydi: SEPni quyidagi havola orqali topish mumkin: <https://www.utg.uz/en/open-information/>. Bundan tashqari, loyiha darajasidagi Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi (GRM) bir nechta kanallarni (telefon, elektron pochta, shaxsiy murojaat; qulay formatlar) taklif etadi, shikoyatlarni 3 ish kuni ichida qabul qilinganini tasdiqlaydi va 15 ish kuni ichida hal qiladi, shuningdek apellyatsiya tartibi hamda SEA/SH holatlarida maxfiylik va xavfga asoslangan yondashuvni ta'minlaydi.

1. Kirish

16. Jahon banki tomonidan moliyalashtiriladigan O'zbekiston Gaz Sizishini Ta'mirlash Inshooti Loyihasi doirasidagi barcha faoliyatlar uchun Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv doiraviy hujjati (ESMF) ekologik va ijtimoiy ekspertiza (due diligence) kompleks yondashuv bilan ta'minlash maqsadida puxta ishlab chiqilgan. Ushbu loyiha O'zbekiston gaz sektoridagi ikki muhim muammoni hal qilishga qaratilgan: birinchisi, issiqxona gazlari chiqindilariga va ekologik degradatsiyaga sezilarli darajada hissa qo'shayotgan metan gazining chiqindilar ko'rinishidagi sizishini kamaytirish; ikkinchisi, davlat korxonalarida aktivlarni boshqarish amaliyotlarini mustahkamlash. Ushbu ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish orqali loyiha sektorning ekologik barqarorligini va operatsion samaradorligini oshirishni maqsad qiladi.
17. Ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun loyiha doirasida Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi (IMV) huzurida boshqariladigan, qarz oluvchi tomonidan amalga oshiriladigan maxsus moliyaviy Mexanizmni tashkil etadi. Ushbu Mexanizm Uztransgaz (UTG) - davlatga gaz uzatish kompaniyasi tomonidan boshqariladigan mavjud infratuzilmalardagi sizishlarni ta'mirlashni qo'llab-quvvatlaydi. Sizishlarni aniqlash va ta'mirlash bo'yicha maqsadli investitsiyalar orqali loyiha metan chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirish bilan birga O'zbekiston gaz uzatish aktivlarining uzoq muddatli ishonchligi va xavfsizligini oshirishni maqsad qilib qoyadi. Ushbu ESMF loyiha Komponent A doirasida moliyalashtiriladigan barcha faoliyatlarga tegishli. Qamrab olingan faoliyatlar quyidagilarni o'z ichiga oladi: (i) UTGga tegishli to'siqlar ichida yoki belgilangan yo'laklarda joylashgan mavjud kompressor stansiyalari va inshootlarda kichik qismlarni (masalan, klapanlar, konnektorlar, quvur bo'laklari) ta'mirlash va almashtirish; (ii) metan chiqindilarini o'lchash uskunalari, klaster hisoblagichlar va tegishli monitoring texnologiyalarini xarid qilish va o'rnatish; hamda (iii) kichik ta'mirlash jihozlari, shaxsiy himoya vositalari (PPE) va LDAR bo'yicha pudrat xizmatlarini xarid qilish. Bundan tashqari, ESMF Komponent B va C doirasidagi texnik ko'mak va amalga oshirishni qo'llab-quvvatlashga qo'llaniladi, natijalar Atrof-muhit va Ijtimoiy Standartlarga muvofiq bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu loyiha doirasida Istisno ro'yxatida keltirilgan faoliyatlar moliyalashtirilmaydi, jumladan yangi qurilish, yer uchastkasini olishni talab qiladigan yoki jismoniy/iqtisodiy ko'chirishga olib keladigan faoliyatlar, hamda xavf darajasi "Yuqori" yoki "Sezilarli" deb baholangan har qanday faoliyat. Loyiha amalga oshirilishi jarayonida aniq kichik loyihalar va faoliyatlar (ya'ni qaysi kompressor stansiyalaridagi sizishlar mavjud) bosqichma-bosqich aniqlanadi, shuning uchun ushbu Doiraviy Hujjat ekologik va ijtimoiy xavflarni skrining qilish, baholash va boshqarish uchun tamoyillar, qoidalar va tartiblarni belgilaydi. Har bir kichik loyiha faoliyati bo'yicha aniq ma'lumotlar mavjud bo'lganida, joyga xos Atrof-muhit va Ijtimoiy boshqaruv rejalari (ESMP) yoki ESMP nazorat ro'yxatlarini (chek-listlarni) tayyorlashga yo'l-yo'riq beradi.
18. ESMF Jahon bankining Atrof-muhit va ijtimoiy asos (ESF) talablariga to'liq mos keladi, bu esa loyiha faoliyatlarining ekologik va ijtimoiy xavflarni boshqarish bo'yicha xalqaro olingan standartlarga rioya etilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, ESMF O'zbekistonning tegishli milliy, davlat va mahalliy qonunlari hamda me'yoriy hujjatlariga muvofiq bo'lib, global ilg'or amaliyotlar va mahalliy huquqiy talablarni bajarishini aks ettiradi. ESMFning asosiy maqsadi loyiha amalga oshirilishi jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy ekologik va ijtimoiy xavf-xatarlar hamda ta'sirlarni tizimli ravishda aniqlash, baholash va yumshatishdir. Shu orqali ESMF loyiha nafaqat texnik va operatsion maqsadlariga erishishini, balki Jahon bankining Atrof-muhit va ijtimoiy standartlari (ESS) hamda O'zbekistonning me'yoriy-huquqiy bazasiga muvofiq ravishda ta'sir ko'rsatadigan jamoalar va atrof-muhitning farovonligini himoya qilishni ta'minlaydi. Xususan, ESMF quyidagi maqsadlarga qaratilgan:
- a) Taklif etilayotgan loyiha bo'yicha potentsial ekologik va ijtimoiy xavf-xatarlar hamda ta'sirlarni baholash va yumshatish choralarini taklif etish;
 - b) Faoliyatlarni ekologik va ijtimoiy skrining qilish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va amalga oshirish tartiblarini belgilash;

- c) Mos rollar va mas'uliyatlarni aniqlash hamda ekologik va ijtimoiy masalalarni boshqarish va monitoring qilish bo'yicha zarur hisobot tartiblarini belgilash;
 - d) ESMFni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shtat birliklari, o'quv treninglari va salohiyatni oshirish ehtiyojlarini aniqlash;
 - e) Loyiha hujjatlarini jamoatchilik bilan maslahatlashish va oshkor qilish mexanizmlarini, shuningdek shikoyatlarni ko'rib chiqish tartiblarini belgilash;
 - f) ESMFni amalga oshirish uchun zarur byudjet talablarini belgilash.
19. Ushbu ESMF loyiha uchun tayyorlangan boshqa rejalar bilan birgalikda o'qilishi lozim, jumladan Atrof-muhit va ijtimoiy majburiyatlar rejasi (ESCP), Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP), Mehnatni boshqarish tartiblari (LMP) hamda Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi (GRM). Loyiha doirasidagi GRM SEPda batafsil bayon etilgan, ishchilar uchun maxsus GRM esa LMPda keltirilgan. Ushbu hujjatlar birgalikda loyihaning ekologik va ijtimoiy jihatlarini boshqarish bo'yicha kompleks yondashuvni ta'minlaydi, barqaror rivojlanishni targ'ib qiladi hamda Jahon banki va milliy standartlarga muvofiqlikni kafolatlaydi.

2. Loyiha tavsifi

20. O'zbekiston gaz sizishini ta'mirlash inshooti loyihasi (UGLRFP) O'zbekiston gaz sektoridagi davlat kompaniyalarida metan chiqindilarini kamaytirish va aktivlarni boshqarish salohiyatini mustahkamlashga qaratilgan. Loyiha doirasida Iqtisodiyot va moliya vazirligi (IMV) qoshida davlat gaz uzatish operatori "O'ztransgaz" (UTG)ning mavjud aktivlaridagi sizishlarni ta'mirlash uchun qarz oluvchi tomonidan amalga oshiriladigan moliyaviy mexanizm yaratiladi. Moliyaviy mexanizmga GFMR trust fondi hisobidan 10 million AQSh dollari miqdoridagi grant mablag'i bilan asos solinadi. Ushbu mablag' IMV tomonidan metan chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan bir qator ta'mirlash ishlari uchun ajratiladi. Taklif etilayotgan ta'mirlash ishlari davlat korxonalarini tomonidan oldindan kelishilgan muvofiqlik mezonlariga tog'ti kelgan holda ketma-ket ravishda taqdim etiladi. Taklif etilayotgan faoliyatlar sof foydani maksimal darajada oshirish uchun xarajatlar, murakkablik, ta'sir va boshqa tegishli mezonlarga asoslanib ustuvorlik beriladi. Faoliyatlar, shuningdek, OGMP 2.0 standartiga muvofiq metan chiqindilarini monitoring qilish, hisobot tayyorlash va tasdiqlash bo'yicha davlat korxonalarining salohiyatini oshirishga qaratilgan investitsiyalarni ham o'z ichiga oladi. Moliyaviy mexanizmning muhim jihati shundaki, ilgari chiqindi ko'rinishida gazning sizishini oldini olish orqali erishilgan moliyaviy tejashning bir qismi mexanizmga qayta investitsiya qilinadi, bu esa qo'shimcha kapitalni jalb qilishni ta'minlaydi. Bu yondashuvni kengaytirish va bosqichma-bosqich butun davlat gaz sektorini rekonstruksiya qilish ehtiyojlarini qamrab olish imkonini beradi. Dastlab GFMR granti hisobidan moliyalashtiriladigan mexanizm doirasidagi mos faoliyatlar faqat UTG yuqori bosimli aktivlar bazasidagi gaz kompressor stansiyalarida ta'mirlash ishlari, shuningdek, klaster hisoblagichlar, metan chiqindilarini o'lchash uskunalari, kichik ta'mirlash jihozlari (masalan, konnektorlar, klapanlar, kichik quvur bo'laklari), LDAR brigadalari uchun maxsus kiyim va shaxsiy himoya vositalari, hamda sizishlarni ta'mirlash dasturi bo'yicha pudrat xizmatlarini xarid qilish va o'rnatishni o'z ichiga oladi.
21. Taklif etilayotgan loyiha Jahon bankining yashashga yaroqli sayyorada kambag'allikni kamaytirish va umumiy farovonlikni oshirish maqsadiga hissa qo'shishga qaratilgan. Gaz infratuzilmasidan metan chiqindilarini kamaytirishga yo'naltiriladigan investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash orqali taklif qilinayotgan loyiha global va mahalliy atrof-muhitga ta'sirni yumshatishga, gaz ta'minotining o'rtacha narxini va davlatning subsidiya yukini kamaytirishga hamda gaz ta'minoti xavfsizligini oshirishga hissa qo'shadi. Ushbu loyiha O'zbekiston xalqining turmush darajasini yaxshilashga bevosita hissa qo'shadi. Shuningdek, u ish o'rinlarini yaratish va kambag'allikni kamaytirish uchun zarur bo'lgan tijorat tadbirkorlikni, sanoatining raqobatbardoshligi va barqarorligini oshirishga yordam beradi.

22. Taklif qilinayotgan loyiha O'zbekiston hukumatining 2021-yilda yangilangan Milliy darajada belgilangan hissa (NDC)da belgilangan maqsadlariga erishishga ko'maklashadi va iqlim bo'yicha Parij bitimiga moslashtirilgan. O'zbekiston Respublikasi tomonidan belgilangan yangi Milliy Aniqlangan Hissa (NDC) maqsadi – YaIM birligiga to'g'ri keladigan issiqxona gazlari (GHG) chiqindilarini 2010-yil darajasidan 2030-yilgacha 35 foizga kamaytirish – energiya samaradorligini oshirish va yirik miqyosda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish orqali amalga oshiriladi. Birlashgan millatlar tashkilotining Iqlim o'zgarishi bo'yicha Doiraviy Konventsiyasi doirasidagi yangilangan NDCda “energiya tejaydigan texnologiyalarni joriy etish”, “YaIMning energiya intensivligini ikki baravar kamaytirish” va “qayta tiklanadigan energiya ulushini oshirish” O'zbekistonning milliy siyosatiga mos keladigan yumshatish choralari qatoriga kiritilganligi ta'kidlangan. Loyiha gaz tarmog'ining samaradorligini oshirish orqali issiqxona gazlari chiqindilari kamaytirib, iqlim o'zgarishini yumshatishga ko'maklashishga qaratilgan.
23. Ushbu loyiha 2021-2025-yillar uchun belgilangan Iqlim O'zgarishi bo'yicha harakat rejasi (CCAP) hamda O'zbekiston bo'yicha Iqlim va rivojlanish hisoboti (CCDR) 2023 bilan uyg'unlashgan. 2019-yilda O'zbekistonda issiqxona gazlari (GHG) chiqindilarining 74 foizi energiya sektoriga to'g'ri kelgan bo'lib, u dekarbonizatsiyaning asosiy yo'nalish hisoblanadi. Ushbu loyiha gaz infratuzilmasidan yiliga 850 million kub metr miqdoridagi texnik gaz yo'qotishlarini bartaraf etishga qaratilgan. Taxminlarga ko'ra, ushbu metan chiqindilarining qariyb 40 foizi (taxminan 140 million m³) nisbatan sodda aralashuvlar orqali kamaytirilishi mumkin.
24. **Ijrochi agentlik:** UTG loyiha uchun ijrochi agentlik sifatida tayinlandi. UTG GFMT granti oluvchisi va manfaatdori sifatida loyiha ijrochi subyekti sifatida harakat qiladi. UTG loyiha ijrosi uchun mas'ul bo'lib, fidutsiar boshqaruv, monitoring va baholash, hamda ekologik va ijtimoiy kafolatlarni o'z ichiga olgan umumiy mas'uliyatni bajaradi. UTGga loyiha ijrosini nazorat qilish va milliy hamda mahalliy darajadagi tegishli manfaatdor tomonlarning faol ishtirokini ta'minlash uchun mas'ul bo'lgan **Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU)** ko'maklashadi. PIU tarkibiga davlat xizmatchilari va shartnoma asosida jalb qilingan konsalting mutaxassislari, jumladan bir nafar ekologiya bo'yicha mutaxassis va bir nafar ijtimoiy masalalar bo'yicha mutaxassis kiradi, hamda loyiha ijrosi uchun kundalik vazifalarni bajaradi. PIU UTG rahbariyati bilan hamkorlikda barcha loyiha operatsion xarajatlari va logistikasini nazorat qiladi va monitoringni amalga oshiradi. UTG ESFni tayyorlash va amalga oshirish, shuningdek Jahon bankining Investitsion loyihalarni moliyalashtirish (IPF) operatsiyalari bo'yicha talablariga rioya etish uchun mas'uldir. Bu ESCP, ESMF, SEP, LMP hamda Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi (GRM) kabi ekologik va ijtimoiy vositalarni ishlab chiqish, amalga oshirish va nazorat qilishni o'z ichiga oladi.
25. UTG tarkibida PIU ESCPga muvofiq yarim yillik Ekologik va ijtimoiy (E&S) Taraqqiyot Hisobotlarini tayyorlash vazifasini bajaradi. Ushbu hisobotlar belgilangan muddatlarda Jahon bankiga taqdim etilishi shart. Bundan tashqari, mehnatni boshqarish bilan bog'liq barcha masalalar loyiha taraqqiyot hisobotlari talablari doirasida tizimli ravishda hujjatlashtiriladi. PIUning Ijtimoiy masalalar bo'yicha mutaxassisi ushbu mehnatga oid masalalarni kuzatish va boshqarish uchun mas'ul bo'ladi, bu loyiha ESCPda belgilangan tartibga muvofiq amalga oshiriladi.
26. **UGLRFP quyidagi 3 ta komponentdan iborat:**
- A. Loyihadan moliyalashtiriladigan faoliyatlar gaz infratuzilmasining asl dizayn spetsifikatsiyasiga muvofiq ta'mirlash ishlarini, shuningdek ta'mirlash imkoni bo'lmagan kichik qismlarni almashtirishni o'z ichiga oladi (Komponent A).** Ushbu faoliyatlar UTGga tegishli va UTG tomonidan boshqariladigan inshootlar hududi bilan chegaralangan tarzda amalga oshiriladi. Muhimi, bu loyiha mablag'lari uchinchi tomon yerlarida ishlarni amalga oshirish uchun ishlatilmasligini lozim. Gaz sizish holatlari aniqlanganida, gaz sizishini ta'mirlash bo'yicha faoliyatlar UTG tomonidan oldindan kelishilgan muvofiqlik mezonlariga binoan muntazam ravishda Mexanizm orqali moliyalashtirish

uchun taklif etiladi va taxminiy xarajat hamda kutilayotgan chiqindi kamaytirish salohiyatiga asoslanib ustuvorlik belgilanadi. Shaffoflik va mustaqil nazoratni ta'minlash uchun Mexanizm tomonidan moliyalashtirish uchun taklif etilgan barcha faoliyatlar IMVga ko'rib chiqish uchun taqdim etiladi. Vaqti-vaqti bilan UTG oldindan kelishilgan protokolga muvofiq ta'mirlash natijasida gaz tejash bo'yicha hisobot beradi va kelishilgan davr mobaynida kelishilgan miqdordagi moliyaviy tejashning bir qismi Mexanizmga qayta investitsiya qilish uchun ajratiladi. Komponent A shuningdek sizishni aniqlash, o'lchash va monitoring qilish uskunalari, ish joyida ishlash uchun shaxsiy himoya vositalarini hamda chiqindilarni monitoring qilish uchun raqamli yechimlarni xarid qilishni o'z ichiga oladi.

- B. Bundan tashqari, loyiha doirasi UTGning metan chiqindilarini xalqaro standartlar va neft-gaz sanoatidagi ilg'or amaliyotlarga, xususan "Oil and Gas Methane Partnership" (Neft va gaz metan hamkorligi) (OGMP) 2.0 oltin standartiga muvofiq monitoring, hisobot tayyorlash va tasdiqlash (MRV) bo'yicha salohiyatini oshirishga qaratilgan investitsiyalarni o'z ichiga oladi (Komponent B).**
 - C. Moliyaviy Mexanizm davlat (davlatga tegishli) subyektlar o'rtasidagi moliyaviy oqimlarda shaffoflik va mustaqil nazoratni ta'minlash uchun IMV tomonidan tashkil etiladi va nazorat qilinadi.** IMV Mexanizm orqali moliyalashtirish uchun taklif etilgan ta'mirlash faoliyatlarini ko'rib chiqadigan va Mexanizm hisobidan amalga oshiriladigan barcha moliyaviy operatsiyalarni tasdiqlaydigan vakilni tayinlaydi. UTG Jahon banki loyihasi uchun taklif etilayotgan Ijrochi Agentlik bo'lib, kundalik loyiha boshqaruvi, jumladan monitoring va baholash, loyihaning bajarilishi bo'yicha hisobotlarini tayyorlash, xaridlar, moliyaviy boshqaruv (shu jumladan moliyaviy hisobot), ekologik va ijtimoiy hamda boshqa xavflarni boshqarish uchun mas'ul bo'ladi. Loyiha zarur bo'lganda loyiha ijrosini qo'llab-quvvatlash uchun Ijrochi Agentlik tomonidan konsalting xizmatlarini xarid qilish bo'yicha kichik komponentni ham o'z ichiga oladi (Komponent C).
27. **Loyiha joylashuvi.** Loyiha O'zbekiston Respublikasi bo'ylab amalga oshirilishi rejalashtirilgan. Uning asosiy maqsadlari metan gazining chiqindilar ko'rinishidagi sizishini kamaytirish va O'zbekiston gaz sektorida faoliyat yuritayotgan davlat korxonalarining aktivlarni boshqarish salohiyatini oshirishdir. Ushbu yo'nalishlarga e'tibor qaratish orqali loyiha ekologik barqarorlikka hissa qo'shishni hamda mamlakat energetika sanoatidagi asosiy subyektlarning operatsion samaradorligini yaxshilashni maqsad qiladi. 1-rasmga qarang.

1-rasm: O‘zbekiston va qo‘shni mamlakatlar xaritasi

3. Atrof-muhit va ijtimoiy siyosatlar, me‘yorlar va qonunlar

3.1 O‘zbekistonning huquqiy asoslari

28. Taklif etilayotgan loyiha tegishli ekologik va ijtimoiy qonunlar hamda me‘yoriy hujjatlarga muvofiq amalga oshiriladi. Ushbu bob loyiha doirasida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan asosiy milliy ekologik va ijtimoiy qonunlar hamda me‘yoriy hujjatlar bo‘yicha umumiy ma‘lumotni, shuningdek Jahon bankining Atrof-muhit va ijtimoiy asos (ESF) hamda Atrof-muhit va ijtimoiy standartlarini (ESSs) taqdim etadi.

Jadval 3.1. O‘zbekistonning tegishli huquqiy asoslari

Qonun	Tavsif va loyiha faoliyatlariga aloqadorligi
O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda o‘zgartirishlar kiritilgan)	Inson va fuqarolik huquqlariga e‘tibor qaratilib, qonun oldida tenglik hamda inson huquqlarining ajralmasligi ta‘minlanadi, bu loyiha ijrosida kamsitishning oldini olish va tenglikni kafolatlash uchun muhimdir. 19-modda. O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e‘tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar. 20-modda. O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi va davlat bir-biriga nisbatan o‘zaro huquq va majburiyatlar bilan bog‘liqdir.. 21-modda. Har bir inson o‘z shaxsini erkin kamol toptirish huquqiga ega. Hech kimga uning roziligisiz qonunchilikda belgilanmagan majburiyat yuklatilishi mumkin emas.

754-XII-son 09.12.1992. “Tabiatni muhofaza qilish” haqidagi qonun	Mazkur qonun atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy, iqtisodiy hamda tashkiliy asoslarini belgilaydi. Qonunning maqsadi inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatli munosabatlarni ta'minlash, ekologik tizimni himoya qilish hamda aholining toza atrof-muhitga bo'lgan huquqlarini kafolatlashdan iborat. Mazkur qonunning 25-moddasida Davlat Ekologik Ekspertizasi (DEE) ekologik muhofaza chorasi sifatida majburiy tartibda amalga oshirilishi, qaror qabul qilish jarayonidan oldin o'tkazilishi belgilangan. Shuningdek, 25-moddaga ko'ra, DEEning ijobiy xulosasizis loyihani amalga oshirish taqiqlanadi.
363-sonli 27.12.2013. “Ekologik nazorat to'g'risida” qonun	Ushbu qonun atrof-muhitni nazorat qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Atrof-muhitni nazorat qilishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: (i) atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi qonun hujjatlari talablari buzilishining oldini olish, aniqlash va unga chek qo'yish; (ii) atrof-muhit holatini monitoring qilish, atrof-muhitning ifloslanishiga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslikka olib kelishi mumkin bo'lgan, fuqarolarning hayoti va sog'lig'iga tahdid soladigan vaziyatlarni aniqlash; (iii) rejalashtirilgan yoki davom etayotgan xo'jalik va boshqa faoliyatning ekologik talablarga muvofiqligini aniqlash; (iv) atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida o'z vazifalarini bajaruvchi yuridik va jismoniy shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya qilinishini ta'minlash.
353-I-son 27.12.1996. “Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida” qonun	Atmosfera havosining tabiiy holatini saqlash masalalarini belgilaydi; davlat organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, jamoat birlashmalari va fuqarolarning atmosfera havosini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatini huquqiy tartibga solishni nazarda tutadi
362-II-son 05.04.2002 “Chiqindilar to'g'risida” qonun	Chiqindilarni boshqarishni tartibga soladi hamda Davlat ekologiya qo'mitasiga atrof-muhitni tekshirish, muvofiqlashtirish, baholash va chiqindilarni joylashtirish mumkin bo'lgan hududlar uchun ma'lum parametrlarni belgilash vakolatini beradi.
Atrof-muhit ekspertizasi to'g'risidagi qonun	Atrof-muhit va inson salomatligiga ta'sirni majburiy ekspertizadan o'tkazishni nazarda tutadi hamda ushbu ekspertiza uchun huquqiy asos sifatida xizmat qiladi.
73-II-son 25.05.2000. “Ekologik ekspertiza to'g'risida” qonun	Atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Ekologik nazoratning asosiy maqsadlari – ekologik qonunchilikni buzilishining oldini olish, aniqlash va bartaraf etish; ekologik vaziyatni hamda atrof-muhitning ifloslanishiga, tabiiy resurslardan noo'rin foydalanishga, fuqarolar hayoti va salomatligiga tahdid solishi mumkin bo'lgan omillarni monitoring qilishdan iborat.
Mehnat kodeksi va mehnat qonunchiligi (28.10.2022da o'zgartirishlar kiritilgan)	Mazkur ikki hujjat korxonalar, muassasalar va turli mulkchilik shaklidagi tashkilotlarda, shuningdek jismoniy shaxslar bilan tuzilgan mehnat shartnomalari asosida ishlovchi shaxslarning mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy qonunchilik hujjatlaridir. Ushbu qonunchilik xodimlar va ish beruvchilarning manfaatlarini hisobga olib, mehnat bozorining samarali faoliyatini ta'minlash, adolatli va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, mehnat huquqlarini

	hamda xodimlar salomatligini himoya qilish, mehnat unumdorligini oshirish, ish sifatini yaxshilash, aholining farovonligi va ijtimoiy turmush darajasini ko'tarishga qaratilgan.
PQ-51-son 11.02.2025 yildagi Prezident Qarori	“O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan maqsadlarga erishish uchun xalqaro moliyaviy institutlar hamda xorijiy davlat moliyaviy tashkilotlari mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish, ustuvor ijtimoiy, infratuzilma va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalarni tanlash, yashil iqtisodiyotni rivojlantirish, loyihaoldi hujjatlarni sifatli tayyorlash va baholash, loyihalarni amalga oshirishni jadallashtirish hamda monitoring va post-monitoring tizimlarini tubdan takomillashtirish masalalari nazarda tutiladi.
PF-6277-son 11.08.2021 Prezident Farmoni “Kam ta’minlangan oilalarga moddiy yordam ko’rsatish hamda kambag‘allik bilan kurashish ko‘lamini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”	Mazkur Farmonning asosiy maqsadi – bolalar salohiyatini rivojlantirish va qashshoqlikni kamaytirish uchun nafaqalar tizimini yo‘naltirish, bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni qo‘llab-quvvatlashning samaradorligini oshirish, ijtimoiy himoya va yordamga muhtoj oilalarga moddiy ko‘makni kuchaytirish, xalqaro miqyosda tan olingan standartlarni joriy etish hamda ehtiyojmand oilalarni baholashda avtomatlashtirilgan, shaffof elektron mexanizmlarni tatbiq etishdan iborat.
PF-82 “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko’rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida” Prezident Farmoni.	Mazkur Farmonning asosiy maqsadi – fuqarolarning ijtimoiy himoya bo‘yicha manfaatlari va huquqlarini ta’minlash, aholiga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar sifatini sezilarli darajada oshirish hamda ushbu sohada ilg‘or xalqaro standartlarga asoslangan mutlaqo yangi boshqaruv tizimini joriy etishdan iborat..
PF-128-sonli “Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni	Ushbu hujjat aholi turmush darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarning izchilligini ta’minlash, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va moddiy qo‘llab-quvvatlash, ularning daromadlarini inflyatsiya darajasiga qarab indekslash va tegishli ijtimoiy to‘lovlar miqdori minimal iste‘mol xarajatlari qiymatidan kam bo‘lmasligini ta’minlash maqsadida qabul qilindi.

29. Tabiatni muhofaza qilish, ish joylarini, shu jumladan qurilish maydonlarida ish jarayonini tashkil etish bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar.

Davlat boshqaruvi, tabiat va qishloq xo‘jaligi o‘simliklaridan foydalanish va ularni muhofaza qilishning ko‘plab muhim jihatlari, masalan, Vazirlar Mahkamasi tomonidan turli qonunlar orqali tartibga solinadi:

- “Xavfli ishlab chiqarish ob‘ektlarining sanoat xavfsizligi to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-57-son) (*qonun xavfli ob‘ektlarda (masalan, kompressor stansiyalarida) xavfsizlikni tartibga soladi. Unda loyihaning “gaz sizishini ta’mirlesh” faoliyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan sertifikatlash, favqulodda vaziyatlarni rejalashtirish va davlat nazorati talab qilinadi*);
- “Yer osti boyliklari to‘g‘risida”gi Qonun (2002-yil 13-dekabrda qabul qilingan 444-II-son) (*yer osti qatlamiga ta’sir ko‘rsatadigan qazish ishlari yoki boshqa faoliyat uchun tegishli*);

- “Yong’in xavfsizligi to’g’risida”gi Qonun (O’RQ-226-son);
- “O’zbekiston aholi punktlarini obodonlashtirishni yaxshilash yuzasidan qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” (PQ-1045-son, 2009-yil 22-yanvar);
- “Zamonaviy arxitektura-shaharsozlik talablarini hisobga olgan holda aholi punktlarini obodonlashtirish ishlarini tashkil etish qoidalarini tasdiqlash to’g’risida” (VMQ-59-sonli, 2009-yil 9-mart);
- “Suv obyektlariga, shu jumladan oqova suvlarga tashlanadigan ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal chiqindilari uchun standartlar loyihalarini ishlab chiqish va bajarish tartibi” (RD118.0027719.5-91);
- “Suvdan maxsus foydalanishga ruxsat berish tartibi” (RD118.0027714.6-92);
- Davlat standarti - Suv sifati. O’z DST 951:2011 - Markazlashtirilgan maishiy va ichimlik suvi ta’minoti manbalari. Gigiena, texnik talablar va tanlash qoidalari.
- “O’zbekiston Respublikasida yer osti suvlarini muhofaza qilishni nazorat qilish bo’yicha vaqtinchalik tavsiyalar”. O’zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish va O’zbekidrogeologiya davlat qo’mitasi, Toshkent, 1991 y. - - Vazirlar Mahkamasining “Davlat ekologik nazorati to’g’risidagi nizomni tasdiqlash to’g’risida”gi qarori (3.04.2002 y., 49-son).
- Yong'in xavfsizligi qoidalari (Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 20-oktabrdagi 649-sonli qarori bilan tasdiqlangan);
- SanPiN RUz 0179-04-sonli Gigiena standartlari. O’zbekiston Respublikasidagi aholi punktlari havosidagi ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal kontsentratsiyasi (MPK) ro’yxati, shu qatori 1-ilova
- KMK 3.01.02-00 “Qurilishda xavfsizlik texnikasi”. *(O’zbekistonda qurilish maydonchalari uchun bazaviy (asosiy) xavfsizlik standarti mavjud emasligi Komponent A doirasidagi ta’mirlash-ishlab tiklash ishlari uchun muhim bo’shliq (kritik kamchilik) hisoblanadi;*
- O’zR SanQvaM 0267-09 “Turar joy binolarida, jamoat binolari va uy - joy qurilishi xududlarida ruxsat etiladigan shovqin me’yorlaridan oshmasligini ta’minlashga qo’yiladigan sanitariya qoidlari va normalari”
- O’zR SanQvaM 0120-01 “Ish joylarida ruxsat etilgan shovqin darajasining sanitariya me’yorlari”;
- O’zR SanQvaM 0122-01 “Ish joylarida mahalliy va umumiy tebranishning sanitariya me’yorlari”;
- O’zR SanQvaM 0088-99 “Oqova suvli suv obyektlariga moddalarning ruxsat etiladigan eng ko’p miqdordagi tashlash loyihalarini ishlab chiqish va kelishishga qo’yiladigan sanitariya talablari”;
- O’zR SanQvaM 0321-15 “Pestitsidlarning zaharliligi va xavfliligi bo’yicha gigiyenik tasnifi”;
- “Zaharli kimyoviy va boshqa toksik moddalarni ko’mish hamda maxsus poligonlarni qo’riqlash va saqlash tartibi to’g’risida” Nizom (Adliya vazirligida 20.03.2013 yilda 2438-son bilan ro'yxatga olingan);
- O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 24.03.1995 Qarori
- O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-martdagi PQ-2841 Qarori
- GOST-23941-79 “Shovqin. O’lchash usullari”
- 1844-78-sonli “Ish joylarida shovqinni o’lchash va gigienik baholash bo’yicha uslubiy ko’rsatmalar”;
- O’zR SanQvaM 0046-95 “Ish joylarida havodagi zararli moddalarning ruxsat etilgan maksimal kontsentratsiyasi (MPC)”;
- “Suv havzalariga, shu jumladan drenaj suvlariga tashlanadigan ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal chiqindilari standartlari loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish tartibi” (RD 118.0027719.5-91);
- “Suvdan maxsus foydalanish uchun ruxsatnoma berish tartibi” (RD 118.0027714.6-92);
- “Yer osti suvlarining ifloslanishi natijasida mamlakat iqtisodiyotiga yetkazilgan zararni aniqlash bo’yicha ko’rsatmalar” (PP 118.0027719.5-91) (PARAS. 118.0027714.47-95);

- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 16.03.2019 yildagi 226-son qarori “Gaz xo‘jaligida xavfsizlik qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”;
- O‘zbekiston Respublikasi Sanoatda, konchilikda va kommunal-maishiy sektorda ishlarning bexatar olib borilishini nazorat qilish davlat inspeksiyasi boshlig‘ining 04.12.2008 yildagi 279-son buyrug‘i, “Neft va gaz sanoatida burg‘ulash uskunalariga bo‘lgan xavfsizlik uchun talablarini tasdiqlash to‘g‘risida”;
- O‘zR SanQvaM 0289-10 “Qurilish ishlari va qurilishda ishlab chiqarishni tashkil etishga qo‘yiladigan gigiyenik talablarning sanitar qoidalari”;
- O‘zR SanQvaM 0329-16 “O‘zbekiston Respublikasi sharoitida aholi punktlari hududlarini saqlash va obodonlashtirish”.

3.2 Milliy ekologik va ijtimoiy baholash va ruxsatnoma berish

30. Asosiy tartibga soluvchi jarayonlar atrof-muhitga ta‘sirni baholash (EIA) hamda ruxsatnoma talablarini bajarishni o‘z ichiga oladi. Ularning ikkalasi ham tegishli milliy vakolatli organlar tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu tartiblar loyihalarning belgilangan ekologik standartlarga rioya etishini va ularni amalga oshirish jarayonida jamoat xavfsizligini ta‘minlashni ko‘zda tutadi.

31. Mas‘ul idoralar:

- **Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi** – Atrof-muhit xavfsizligi va chiqindilarni boshqarishni nazorat qiladi, turmush darajasi va ekologik sharoitlarni yaxshilashga hissa qo‘shadi
- **Kambag‘allikni qisqartirish va Bandlik vazirligi** – loyiha doirasida mehnat qonunchiligi, bandlik qoidalari, mehnat xavfsizligi, ish beruvchining majburiy javobgarligini sug‘urta qilish to‘g‘risidagi qonun hujjatlari va nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga rioya qilish uchun mas‘ul bo‘lgan, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun ijtimoiy infratuzilma obyektlariga to‘siqsiz kirishni, shuningdek, barcha turdagi transport, transport kommunikatsiyalari, jamoat aloqasi va axborot vositalaridan foydalanishni ta‘minlash maqsadida ish sharoitlarini yaratishga oid qonun hujjatlari davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar, shuningdek, ish beruvchi sifatida faoliyat yurituvchi jismoniy shaxslar tomonidan bajarilishi majburiydir.
- **Iqtisodiyot va moliya vazirligi** – o‘rta va uzoq muddatli istiqbolda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini ishlab chiqish, byudjet, soliq va bojxona-tarif sohasida, shuningdek, moliya bozori, sug‘urta, fuqarolar huquqlari, pensiya ta‘minoti, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlar, byudjet tashkilotlari va byudjet oluvchilarini moliyalashtirish, monopolistik korxonalarining tovarlari va xizmatlari uchun narxlarni belgilash, O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining strategik makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari va parametrlariga erishishni ta‘minlash funksiyalarini amalga oshirish uchun mas‘ul ijro organ hisoblanadi.
- **Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi** – O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi, shuningdek, boshqa vazirliklar, idoralar va xo‘jalik yurituvchi subyektlar bilan hamkorlikda loyiha tashabbuskorlari xorijiy investitsiyalar va kreditlar ishtirokidagi investitsiya loyihalarini o‘z ichiga olgan davlat rivojlanish dasturlari va investitsiya dasturlarini amalga oshirish jarayonini kuzatish uchun monitoring tizimini tashkil qiladilar. Ushbu tizim investitsiya loyihalarini o‘z vaqtida amalga oshirishga to‘sqinlik qilayotgan tizimli muammolarni aniqlaydi va shu asosda investitsiya jarayonlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqadi

- **Adliya vazirligi** – nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, xalqaro huquqiy hamkorlikni yanada kengaytirish, O‘zbekiston Respublikasi manfaatlarini xalqaro va xorijiy tashkilotlarda huquqiy himoya qilishni ta‘minlash bo‘yicha faoliyatni faollashtirish.
 - **Ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarni ko‘zlaydigan fuqarolik jamiyati guruhlari hamda nodavlat notijorat tashkilotlar (NNTlar)** – tuman, milliy va mahalliy darajada faoliyat yuritib, loyiha hamkorlariga aylanishi mumkin. Umuman olganda, O‘zbekistonda ijtimoiy xizmatlar xususiy tashkilotlar tomonidan ko‘rsatilishi darajasi juda past bo‘lib, bunga tartibga soluvchi to‘siqlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari (FJT) va NNTlarning keng ko‘lamda ishlash imkoniyatlarining cheklanganligi hamda mahalliy hokimiyat organlari tomonidan ularning xizmatlaridan kam foydalanish sabab bo‘lmoqda. Shu bilan birga, ayrim zaif guruhlar uchun innovatsion xizmatlar ko‘rsatadigan FJTlar mavjud, biroq ular cheklangan miqyosda (masalan, Toshkentdagi “Millennium” Nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy-huquqiy rehabilitatsiya qilish markazi). 2014-yilda “Ijtimoiy hamkorlik to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilingan bo‘lsa-da, uning ijrosi, ayniqsa ijtimoiy xizmat ko‘rsatish sohasida, mahalliy hokimiyat organlari tomonidan xizmatlardan kam foydalanish sababli cheklanganligicha qolmoqda. Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha potensial provayderlarning NNT sifatida ro‘yxatdan o‘tishiga to‘sqinlik qiluvchi tartibga soluvchi to‘siqlar ularni boshqa huquqiy shakllarda (masalan, tijorat tashkiloti sifatida) ro‘yxatdan o‘tishga majbur qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, mahalliy hokimiyat organlarining ular bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Umuman olganda, ijtimoiy xizmatlarni xususiy tarzda ko‘rsatish bo‘yicha ma‘lumotlar cheklangan va provayderlarning to‘liq ma‘lumotlar bazasi mavjud emas.
32. Milliy atrof-muhitga ta‘sirni baholash (EIA) tartibi 2017-yil 14-sentabrda yangilangan “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonun (2000-yil), hamda Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-sentabrdagi “Atrof-muhitga ta‘sirni baholash mexanizmini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” 541-sonli Qarori bilan tartibga solinadi. Mazkur qonunning 3-moddasiga muvofiq, atrof-muhitga ta‘sirni baholash quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi:
- Rejalashtirilayotgan xo‘jalik va boshqa faoliyatning ularni amalga oshirish to‘g‘risida qaror qabul qilishdan oldingi bosqichlarda ekologik talablariga muvofiqligini aniqlash;
 - Atrof-muhit va jamoat salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan rejalashtirilgan yoki amalga oshirilayotgan xo‘jalik va boshqa faoliyatning ekologik xavf darajasini baholash;
 - Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha ko‘zda tutilgan choralarning yetarliligi va asoslilikini aniqlash.
33. Davlat ekologik ekspertisasi sohasida maxsus vakolatli davlat organi – O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi.
34. Davlat Ekologik ekspertiza markazi – atrof-muhitga ta‘sirning I va II toifalariga (yuqori va o‘rta xavf darajasi) mansub xo‘jalik faoliyati obyektlarining EIA bo‘yicha davlat ekologik ekspertizasini amalga oshiradi.
35. Davlat Ekologik ekspertizasining hududiy markazlari – atrof-muhitga ta‘sirning III va IV toifalariga (past va mahalliy xavf darajasi) mansub xo‘jalik faoliyati obyektlarining EIA bo‘yicha ekologik ekspertizasini amalga oshiradi.
36. Atrof-muhitga ta‘sirni baholash (EIA) – quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladigan tartib:

- Loyiha uchun Atrof-muhitga taʼsir toʻgʻrisidagi dastlabki hisobot (DEIS) rejalashtirilayotgan loyiha uchun mablagʻ ajratishdan oldingi bosqichda tayyorlanishi lozim va quyidagi boʻlimlarni oʻz ichiga oladi:
- Rejalashtirilayotgan faoliyat boshlanishidan oldingi ekologik sharoit, hudud aholisi, yerlarning oʻzlashtirilishi, ekologik xususiyatlar tahlili;
- mavjud dam olish zonalari, aholi punktlari, sugʻorish, melioratsiya inshootlari, qishloq xoʻjaligi yerlari, elektr uzatish liniyalari, transport, suv taʼminoti, gaz quvurlari va hudud haqidagi boshqa maʼlumotlarni koʻrsatuvchi vaziyat rejasi;
- Rejalashtirilgan asosiy va yordamchi obyektlar, foydalaniladigan texnika, texnologiyalar, tabiiy resurslar, materiallar, xomashyo, yoqilgʻi, ularning ekologik taʼsiri tahlili, mahsulotning ekologik xavfi;
- taklif qilingan (rejalashtirilgan) asosiy va yordamchi inshootlar, foydalanilgan texnika, texnologiya, tabiiy resurslar, materiallar, xom ashyo, yoqilgʻi, ularning atrof-muhitga taʼsirini tahlil qilish, mahsulotlarning ekologik xavflari;
- Kutilayotgan chiqindilar, tashlamalar, oqova suvlar, ularning atrof-muhitga salbiy taʼsiri va zararsizlantirish usullari;
- Chiqindilarni saqlash, omborlash va utilizatsiya qilish tartibi;
- Rejalashtirilgan yoki amalga oshirilayotgan faoliyat hamda texnologik yechimlarning tabiatni muhofaza qilish nuqtai nazaridan, fan, texnologiya va ilgʻor tajribalarni hisobga olgan holda alternativ tahlili;
- Salbiy ekologik oqibatlarni bartaraf etish va obyektning atrof-muhitga taʼsirini kamaytirish boʻyicha tashkiliy, texnik va texnologik chora-tadbirlar;
- Favqulodda vaziyatlar tahlili (ularning ehtimolligi bahosi va salbiy oqibatlarni oldini olish ssenariysi bilan);
- Ekspertiza obyektini amalga oshirish natijasida atrof-muhitda yuz beradigan oʻzgarishlar va ekologik oqibatlar prognozi.

37. Loyiha toifalari.

38. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-sentabrdagi “Atrof-muhitga taʼsirni baholash mexanizmini yanada takomillashtirish toʻgʻrisida” 541-sonli Qaroriga muvofiq barcha turdagi ekologik faoliyatlar atrof-muhitga taʼsir darajasiga koʻra toʻrt toifaga ajratiladi:
- I-toifa — atrof-muhitga yuqori xavf darajasi (Davlat ekologik ekspertizasi “Davlat Ekologik Ekspertizasi Markazi” tomonidan 20 kun ichida oʻtkaziladi, EIAning barcha bosqichlari majburiy);
 - II-toifa — oʻrta xavf darajasi (Davlat ekologik ekspertizasi Markaz tomonidan 15 kun ichida oʻtkaziladi, EIAning barcha bosqichlari majburiy);
 - III-toifa — past xavf darajasi (Davlat ekologik ekspertizasi hududiy markazlari tomonidan 10 kun ichida oʻtkaziladi, EIAning barcha bosqichlari majburiy);
 - IV-toifa — mahalliy, ahamiyati kichik taʼsir (Davlat ekologik ekspertizasi hududiy markazlar tomonidan 5 kun ichida oʻtkaziladi).
39. Muayyan toifalarga kirmaydigan barcha boshqa kichik loyihalar atrof-muhitga taʼsir koʻrsatmaydigan va davlat ekologik ekspertizasi yoki ekologik litsenziyalarni talab qilmaydigan loyihalar hisoblanadi.

3.2-jadval. Xavflarni tasniflash

Jahon Banki (Yuqori, sezilarli, o'rtacha va past xavf)	O'zbekiston (I-IV)
Yuqori xavf	I toifa
Sezilarli xavf	II toifa
O'rtacha xavf	III-I toifa
Past xavf	IV

40. Davlat ekologik ekspertizasi (DEE) xulosasi berilgan kundan boshlab uch yil davomida amal qiladi. Agar loyiha ushbu uch yil ichida amalga oshirilmasa, atrof-muhitga ta'sirni baholash bo'yicha hisobotlar (PEIS yoki EIS) qayta ko'rib chiqilishi va tasdiqlash uchun Davlat Ekologik Ekspertizasi Markaziga qayta taqdim etilishi lozim.
41. DEE xulosasi tegishli hududiy (shahar) Ekologik nazorat inspeksiyalariga yuboriladi, ular xulosada belgilangan talablar va shartlarga rioya etilishini nazorat qilish va monitoring qilish uchun mas'uldir. Mazkur inspeksiyalar Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi (MEEPCC) tarkibida faoliyat yuritadi.
42. "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi Qonun hamda Vazirlar Mahkamasining № 541-sonli Qarori atrof-muhitga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan barcha turdagi faoliyatlar uchun ekologik baholash hisobotini tayyorlashni talab qiladi. Mazkur loyiha doirasidagi tayanch stansiyalarni o'rnatish va elektr kabellarini yotqizish bilan bog'liq qurilish ishlari IV-toifaga (mahalliy ta'sir) kiradi, bu toifaga "optik tolali va boshqa kabellarni yotqizish, mobil antennalarni o'rnatish" kabi ishlar kiradi. Shu sababli, qurilish ishlarini boshlashdan oldin Dastlabki Atrof-muhitga ta'sir to'g'risidagi hisobot (PEIS) tayyorlanishi lozim. Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU) qurilish ishlarini boshlashdan oldin PEISni olishni ta'minlaydi.
43. Ekologik baholash uch yil davomida amal qiladi. Agar rekonstruksiya/qurilish ishlari belgilangan muddatgacha (oy, yil) boshlanmasa, PEISning yangilangan versiyasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi (MEEPCC) hududiy bo'linmalariga tasdiqlash uchun taqdim etiladi. PEISda belgilangan yumshatish choralari ushbu Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv doirasiga (ESMF) kiritilgan.
44. Atrof-muhitga ta'sirning IV-toifasiga mansub faoliyat obyektlari bo'yicha davlat ekologik ekspertizasi mijozlar tomonidan Davlat Ekologik ekspertizasi markazining hududiy bo'linmalariga taqdim etiladigan atrof-muhitga ta'sirni baholash bo'yicha so'rovnoma (keyingi o'rinlarda – so'rovnoma) asosida amalga oshiriladi.
45. So'rovnoma PIU tomonidan elektron shaklda Davlat ekologiya qo'mitasining internetdagi shaxsiy kabineti orqali to'ldiriladi va Davlat ekologik ekspertizasi markazining tegishli hududiy bo'linmasiga yuboriladi.
46. Davlat ekologik ekspertizasi markazi yoki uning hududiy bo'linmasi davlat ekologik ekspertizasi uchun taqdim etilgan hujjatlarni bir kun ichida tahlil qiladi va agar hujjatlar to'liq bo'lsa, davlat ekologik ekspertizasini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qiladi hamda mijozga ekologik ekspertizani o'tkazish bo'yicha shartnomani elektron pochta orqali yuboradi.
47. Davlat ekologik ekspertizasi atrof-muhitga ta'sirning IV toifasiga kiruvchi faoliyat obyektlari uchun 5 kalendar kundan oshmaydigan muddatda o'tkaziladi. Atrof-muhitga ta'sirning IV toifasiga kiruvchi faoliyat uchun bazaviy hisoblash miqdorining 0,5 barobari miqdorida undiriladi.
48. Vazirlar Mahkamasining 541-sonli qaroriga muvofiq, I va II toifadagi loyihalar uchun jamoatchilik bilan maslahatlashuv uchrashuvlari talab qilinadi.

49. Dasturga sub-loyihani (agar mavjud bo'lsa) kiritish bo'yicha qaror qabul qilishdan oldin, PIUning Atrof-muhit va Ijtimoiy masalalar bo'yicha mutaxassisi ushbu ESMFda keltirilgan Istinno ro'yxatiga nisbatan sub-loyihaning muvofiqligini tekshiradi. Undan so'ng, loyihaning ekologik toifasi Vazirlar Mahkamasining 541-sonli Qarori hamda Jahon bankining ESS talablariga muvofiq aniqlanadi.
50. Agar sub-loyiha Jahon banki tasnifiga ko'ra "sezilarli" xavf toifasiga (O'zbekistonda I-toifa) kirsam, u loyiha doirasidan chiqarilishi kerak. Kutilishicha, qo'llab-quvvatlanadigan sub-loyihalar yuqorida ko'rsatilgan holatlarga tegishli bo'lmaydi va, shunga muvofiq, sezilarli ekologik va ijtimoiy ta'sir ko'rsatmaydi.
51. Loyihaning potentsial ta'siri nafaqat faoliyat turiga, balki ... ga ham bog'liq
52. Sub-loyiha joylashuvi. Shunday qilib, loyihaning xavf toifasini yangilash bo'yicha qaror qabul qilishda quyidagi turdagi joylashuvlar hisobga olinishi kerak:
- sezgir va ekologik qimmatli yuqori bo'lgan ekotizimlarda yoki botqoqliklar, tabiiy yerlar hamda yo'qolib ketish xavfi ostidagi hayvon turlarining yashash joylari yaqinida;
 - arxeologik va/yoki tarixiy ob'ektlar yoki mavjud madaniy hamda ijtimoiy muassasalar joylashgan hududlarda yoki ularning yaqinida;
 - aholi zich joylashgan ko'chirish zarur bo'lishi mumkin bo'lgan hududlarda, yoki potentsial ifloslanish ta'siri va boshqa muammolar jamoalarga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan joylarda;
 - intensiv rivojlanish faoliyati olib borilayotgan hududlarda yoki tabiiy resurslarni taqsimlash bo'yicha ziddiyatlar mavjud bo'lgan joylarda (masalan, daryo bo'ylarida, yer osti suvlarini to'ldirish zonalarida yoki ichimlik suvi ta'minoti uchun foydalaniladigan havzalarda), shuningdek, qimmatli resurslar (baliqchilik, foydali qazilmalar, dorivor o'simliklar, birlamchi qishloq xo'jaligi tuproqlari) mavjud bo'lgan yerlar yoki suv havzalarida.
53. Milliy Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) tayyorlash uchun zarur bo'lgan barcha hujjatlar va bosqichlar quyidagi havola orqali mavjud: https://eco-service.uz/public/pages/main_conclusions?lang=uz. EIA faqat I, II va III toifalar uchun talab etiladi. IV toifa uchun esa tizimga nazorat ro'yxatini (cheklist) yuklash kifoya.

3.3 Jahon banki standartlari va milliy tizimdagi asosiy kamchiliklar

54. Loyiha Jahon bankining Atrof-muhit va ijtimoiy standartlariga (ESS), shuningdek, Jahon banki guruhining Atrof-muhit, salomatlik va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalariga (EHSG) muvofiq amalga oshiriladi. Ushbu siyosatlariga asoslanib, loyihaning ekologik va ijtimoiy xavfi Jahon bankining atrof-muhit va ijtimoiy xavflar xulosasida (ESRS) belgilangan o'rtacha xavf toifasi sifatida tasniflanadi.
55. Umumiy ekologik va ijtimoiy xavf "o'rtacha" darajada tasniflangan holatlarda, quyidagi Atrof-muhit va ijtimoiy standartlar (ESS) tegishli deb hisoblanadi: ESS1, ESS2, ESS3, ESS4, ESS8 va ESS10.
56. **Ekologik xavf:** Loyiha konsepsiya bosqichida ekologik xavf "o'rtacha" deb baholangan, chunki ta'sirlar cheklangan, qaytariladigan va aniq hududga xos bo'lishi kutilmoqda. Loyiha metan chiqindilarini kamaytirish (140 mln m³/yil, taxminan 2,7 mln tonna CO₂ ekvivalenti/yil), havo sifatini yaxshilash va mahalliy aholi xavfsizligini oshirish orqali sezilarli ijobiy natijalar beradi. Faoliyatlar mavjud infratuzilma doirasida kichik hajmli qurilish ishlariga cheklangan bo'lib, chiqindi hosil bo'lishi, mahalliy shovqin va chang, shuningdek, kichik sizib chiqishlardan tuproq yoki yer osti suvlari ifloslanishi kabi kichik xavflar mavjud. Mehnat muhofazasi va xavfsizlikka oid xavflar milliy me'yorlar hamda Jahon banki ko'rsatmalari asosida boshqariladi. Uztransgaz konsalting yordami va treninglar orqali o'zining E&S boshqaruv salohiyatini mustahkamlaydi. Mavjud milliy EIA tartiblari yetarli, biroq Jahon banki standartlariga muvofiqlikni ta'minlash uchun loyiha doirasida maxsus ESMF tayyorlanadi.

57. **Ijtimoiy xavf:** Loyiha ijtimoiy xavfi “o’rtacha” darajada baholangan. Barcha faoliyatlar mavjud inshootlar yoki ajratilgan yo’laklar doirasida amalga oshirilishi rejalashtirilayotgani sababli, hech qanday jismoniy yoki iqtisodiy ko’chirish kutilmaydi. Asosiy ijtimoiy xavflarga quyidagilar kiradi: gaz sizib chiqishi yoki portlashlar natijasida mahalliy jamoalarga potentsial ta’sir, ishchilar uchun mehnat muhofazasi va xavfsizlikka oid xavflar, ishchi kuchi oqimi tufayli ijtimoiy tanglik va mahalliy resurslarga bosimning ortishi, hamda zaif guruhlarining loyiha manfaatlaridan chetda qolish xavfi. Ta’mirlash va uskunalarni o’rnatish jarayonida sog’liq va xavfsizlikka oid xavflar yaqin atrofdagi jamoalarga ham ta’sir ko’rsatishi mumkin. Noto’g’ri tushunishlar va nizolarni oldini olish uchun manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqot va ishtirok muhimdir. Ijtimoiy baholashlar va manfaatdor tomonlar tahlili yumshatish choralari belgilashda asos bo’ladi, masalan, Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP) va Mehnatni boshqarish tartiblari (LMP). Loyiha bosqichlarida yo’l harakati va piyodalarga nisbatan kichik xavflar yuzaga kelishi mumkin, ular ESMPlar, xavfsizlik me’yorlari va amaldagi qonunchilikka rioya qilish orqali boshqariladi, ayniqsa zaif guruhlariga nomutanosib ta’sir ko’rsatmaslikka alohida e’tibor qaratiladi.
58. Quyidagi 3-jadval Jahon bankining loyiha uchun tegishli ESS standartlarini, mavjud milliy huquqiy bazaga nisbatan aniqlangan asosiy tafovutlarni hamda ushbu tafovutlarni bartaraf etish choralari ko’rsatadi. Milliy qonunchilik va Jahon bankining ESF talablari o’rtasida nomuvofiqlik bo’lgan hollarda, E&S xavflarni boshqarishda eng yaxshi amaliyotni ta’minlash uchun loyiha yanada qat’iy standartni qo’llaydi

3.3-jadval. Jahon bankining tegishli ESS standartlari va milliy huquqiy bazadagi asosiy tafovutlar

E&S standarti	Ahamiyatligi	Asosiy bo’shliqlar va bo’shliqlarni to’ldirish choralari
ESS 1. Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta’sirlarni baholash va boshqarish	ESS1 ijtimoiy-ekologik ta’sirlar va xavflar kutilayotgan butun loyihaga nisbatan qo’llaniladi. Loyiha yirik qurilish ishlarini o’z ichiga olmaydi. Xususan, A loyiha komponentlari loyiha tomonidan moliyalashtiriladigan, asl loyiha spetsifikatsiyasiga muvofiq eski gaz infratuzilmasini ta’mirlashni o’z ichiga olgan tadbirlarni, shu jumladan ta’mirlab bo’lmaydigan kichik qismlarni almashtirishni ta’minlaydi. Loyiha yaqin va o’rta muddatli istiqbolda gaz bilan bog’liq investitsiyalarning maqsadli bitimlarida ekologik va ijtimoiy xavflar va ta’sirlarni keltirib chiqarishi mumkin. Kichik ko’lamli ta’mirlash ishlari EMSF va maydonga xos ESMP nazorat ro’yxatini ishlab chiqish orqali hal qilinadi.	Asosiy kamchiliklar: Milliy AMTB (SEE) odatda faqat yangi qurilish yoki katta ta’mirlash uchun talab qilinadi, ushbu loyiha doirasida rejalashtirilgan kichik, tarqoq ta’mirlash ishlari uchun emas. Milliy asos ESF kabi ushbu kichik ko’lamli ta’mirlash ishlari uchun maydonga xos A&S boshqaruvini qamrab olmasligi mumkin. Bo’shliqlarni to’ldirish: Ushbu EMSF, ESCP va undan keyingi joylarga xos ESMPlar/nazorat ro’yxatlari milliy EIA tetikleyicilaridan qat’i nazar, barcha kichik loyihalarni qamrab oluvchi ESF talablariga javob berish uchun tayyorlanadi.
ESS 2. Mehnat va ish sharoitlari	Loyihada ishga yollanadigan ishchilar ikkita asosiy toifaga bo’linishi kutilmoqda: (i) loyihani amalga oshirishni umumiy boshqarish, nazorat qilish va monitoring qilish uchun mas’ul bo’lganlarni o’z ichiga olgan to’g’ridan-to’g’ri ishchilar. Loyiha faoliyatining turli bosqichlarida ishtirok etadigan mutaxassislar va mahalliy va markaziy darajadagi hukumat, shuningdek, loyiha uchun mijoz tomonidan bevosita yollangan maslahatchilarni o’z ichiga olgan to’liq ish kunidagi xodimlarni jalb qilish	Asosiy kamchiliklar: O’zbekistonda milliy Mehnat kodeksi mavjud bo’lsa-da, u OHS bo’yicha ESF talablariga, kamsitmaslik tamoyillariga yoki loyiha darajasidagi ishchilarning Shikoyatlarni ko’rib chiqish mexanizmi (GRM) qo’yiladigan aniq talablarga to’liq mos kelmasligi mumkin. Milliy qonun loyiha ishchilarining SEA/SH xavflarini aniq ko’rib chiqmasligi mumkin.

	<p>rejalashtirilgan; va (ii) pudratchilar/subpudratchilar tomonidan yollangan/jalb qilingan shartnoma asosida ishlaydigan ishchilar, ularning aksariyati mahalliy bo'lib, qurilish bilan bog'liq malakasiz/qo'l mehnati faoliyatini bajaradi. Ba'zi asosiy yetkazib beruvchilar qurilish uchun materiallarni yetkazib berishda ishtirok etishlari mumkin. Jamoat mehnati kutilmaydi. ESS2 ning potentsial xavflari quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolalar mehnati; majburiy mehnat, loyiha ishchilari orasida va loyiha ishchilari va mahalliy jamoalar o'rtasida GBV/SEA/SH va boshqa yuqumli kasalliklarning tarqalishi; pudratchilar va boshqa ish beruvchilar tomonidan milliy mehnat qonunlari va qoidalariga, jumladan, ish vaqti, dam olish vaqti, ish haqi va qonuniy ravishda belgilangan imtiyozlarga rioya qilinmasligi; ishga yollash va ishga qabul qilishda nogironlik, jins va ishning tug'ma talablari bilan bog'liq bo'lmagan boshqa shaxsiy xususiyatlar bilan bog'liq kamsitish; va mehnat, sog'liq va xavfsizlik muammolari. Ishchilarning GRMSi pudratchining uchastka menejeri tomonidan boshqariladi, PIU ijtimoiy mutaxassisi tomonidan nazorat qilinadi. Mehnatni boshqarish tartib-qoidalari (MMB) UTG tomonidan tayyorlangan. MMBda bolalar mehnati va majburiy mehnatni aniq taqiqlash va monitoring qilish kabi ish shartlari va qoidalari haqida batafsil ma'lumotlar mavjud. MMB barcha ishchilarning, ayniqsa ayollarning, sog'lig'i va xavfsizligiga GBV/SEA/SHga nisbatan yetarlicha e'tibor berilishini ta'minlaydi. MMB shuningdek, pudratchilarning talablarini, shu jumladan, agar kerak bo'lsa, ishchilar lagerlari uchun har qanday talablarni ham o'z ichiga oladi. Amalga oshirishdan oldin PIU ijtimoiy guruhlari tomonidan ko'rib chiqiladigan va Bank tomonidan tasdiqlanadigan Xulq-atvor kodeksi va o'quv dasturlari kabi turli xil vositalarni tayyorlash. Pudratchilarning barcha xodimlari va ishchilari Xulq-atvor kodeksini imzolashlari va gender, MMB/SH haqida xabardorlik bo'yicha treninglardan o'tishlari shart. Loyiha shuningdek, amalga oshiruvchi universitetlarda mavjud jinsiy ta'qib siyosatini mustahkamlaydi, bu esa GBV va jinsiy ta'qib masalalarini institutsional darajada hal qilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, GBV/SEAg e'tibor qaratadigan loyiha GRM loyihadan ta'sirlangan odamlar va boshqa manfaatdor tomonlarning loyiha bilan bog'liq shikoyatlarini</p>	<p>Bo'shliqlarni to'ldirish: Loyihaga xos Mehnatni boshqarish tartiblari (LMP) tayyorlandi. Ushbu LMP OHS choralarini, maxsus ishchi GRMini va SEA/SH va kamsitishni taqiqlovchi ishchi xulq-atvor kodeksini o'z ichiga oladi.</p>
--	---	---

	<p>tegishli ravishda hal qilish uchun ularni boshqarish uchun mavjud bo'ladi. ESS2 ga muvofiq, loyiha ishchilarga ish joyidagi muammolarni, jumladan, ish bilan bog'liq jinsiy zo'ravonlikni ko'tarish imkonini berish uchun ishchilarning shikoyat mexanizmini yaratadi va amalga oshiradi. Ishchilar (to'g'ridan-to'g'ri, shartnoma asosida, asosiy ta'minotchi) shikoyatlarni shaxsan pudratchining sayt menejeriga yoki LIU ijtimoiy mutaxassisiga, maxsus telefon/elektron pochta orqali yoki xavfsiz qutilar orqali yuborishlari mumkin. Anonim arizalarga ruxsat beriladi va SEA/SH uchun omon qolganlarga qaratilgan maxfiy yo'l mavjud. Shikoyatlar 3 ish kuni ichida qabul qilinadi va 15 kun ichida hal qilinishi kerak. Barcha holatlar pudratchi tomonidan boshqariladigan va LIU ijtimoiy mutaxassisi tomonidan nazorat qilinadigan markaziy reyestrda (sana, masala, mas'ul shaxs, harakatlar, natija) qayd etiladi, agar kerak bo'lsa, LIU rahbariyatiga yoki sudlarga yetkaziladi. Natijalar shikoyat qiluvchilarga ularning afzal ko'rgan kanali orqali yetkaziladi va anonimlashtirilgan umumlashtirilgan ma'lumotlar (turlari, holati, tendentsiyalari) Jahon bankiga yarim yillik ekologik va ijtimoiy hisobotlarda taqdim etiladi.</p>	
<p>ESS 3. Resurslar samaradorligi va ifloslanishning oldini olish va boshqarish</p>	<p>Qum, shag'al va suv kabi qurilish materiallari vakolatli yetkazib beruvchilar tomonidan yetkazib berilishi kutilmoqda. Bundan tashqari, yangi sotib olingan uskunalarni joylashtirish uchun zarur bo'lgan mavjud binolarda kichik ta'mirlash ishlari havo va shovqin ifloslanishining qisqa muddatli oshishiga olib kelishi va oz miqdorda chiqindilarni hosil qilishi mumkin. Ushbu xavflarni Jahon bankining Atrof-muhit, salomatlik va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalariga (JB EHSs) rioya qilish orqali samarali ravishda kamaytirish mumkin. ESMF materiallarni qazib olish va tashish usullari tuproq eroziyasiga yoki suv havzalari va havoning ifloslanishiga olib kelmasligini ta'minlash uchun yumshatish choralari qo'llashni tavsiya qildi. Chora-tadbirlar loyiha faoliyati darajasida (ESMFning bir qismi sifatida ESMP/ESMP nazorat ro'yxatlarining bir qismi sifatida) batafsil va batafsil bayon qilinadi. Joyga xos ekologik va ijtimoiy baholashlar ehtimoliy ta'sirlar va xavflarning ahamiyatini aniqlaydi va yumshatish choralari ESMFning bir</p>	<p>Asosiy kamchiliklar: Milliy chiqindilar va ifloslanish qonunlari mavjud, ammo ularni kichik, vaqtinchalik va geografik jihatdan tarqoq ta'mirlash joylari uchun qo'llash va amalga oshirish cheklangan bo'lishi mumkin.</p> <p>Bo'shliqlarni to'ldirish: Ushbu EMSF va joyga xos ESMPlar Chiqindilarni boshqarish rejalari (WMP), shovqin/changni nazorat qilish va xavfli materiallarni qayta ishlash uchun maxsus protokollarni o'z ichiga oladi.</p>

	qismi sifatida ESMP/ESMP nazorat ro'yxatlariga kiritiladi.	
ESS 4. Jamiyat salomatligi va xavfsizligi	<p>Noto'g'ri boshqariladigan chiqindilar jamoat salomatligi va xavfsizligi uchun jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Biroq, loyiha tomonidan tayyorlangan va jamoatchilikning ta'sirlanishini oldini olish uchun mo'ljallangan chiqindilarni boshqarish rejasiga muvofiq, hosil bo'ladigan chiqindilar miqdori oz va boshqarilishi mumkin bo'lishi kutilmoqda. Chiqindilarni boshqarish rejasida, shuningdek, tiklash ishlari natijasida yuzaga keladigan har qanday chiqindilar uchun qoidalar ham mavjud bo'ladi.</p> <p>Qurilish ishlari uchun ESMFning bir qismi sifatida ESMF va ESMP/ESMP nazorat ro'yxatlari transport vositalarini boshqarish rejalarini, jamoatchilik kirishini nazorat qilishni, shovqin va changni kamaytirish choralarini, favqulodda vaziyatlarga javob berish rejalarini va ishchilarning xulq-atvor kodekslarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, qurilish maydonchalari yaqinida yashovchilarning sog'lig'i va xavfsizligini umumiy himoya qilishni ta'minlash uchun jamoatchilik muammolarini hal qilish uchun shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi yaratiladi.</p> <p>ESMFning bir qismi sifatida ESMP/ESMP nazorat ro'yxatlarida ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan ijtimoiy xavflar ishchilarning jamoalarga potentsial ta'siri (shu jumladan, ishchi kuchi oqimi), jumladan, jinsiy zo'ravonlik va GBV va yuqumli kasalliklarning tarqalishini o'z ichiga oladi. Ushbu xavflar pudratchi ishchilari tomonidan imzoladigan Xulq-atvor kodeksi kabi vositalar va gender, GBV va SEA/SH haqida xabardorlik bo'yicha treninglar orqali kamaytiriladi.</p>	<p>Asosiy kamchiliklar: Milliy qonunlar umumiy jamoat xavfsizligini qamrab oladi, ammo loyiha bilan bog'liq xavflar, masalan, uskunalarni yetkazib berish natijasida yuzaga keladigan kichik yo'l harakati uzilishlari yoki ishchi kuchi oqimi bilan bog'liq jamoat ishchilarining o'zaro munosabatlari uchun maxsus tartiblar mavjud bo'lmasligi mumkin.</p> <p>Bo'shliqlarni to'ldirish: Joyga xos ESMPlar/nazorat ro'yxatlari jamoat salomatligi va xavfsizligi xavflarini boshqarish choralarini o'z ichiga oladi. Ishchi kuchi oqimidan kelib chiqadigan xavflar LMP va ishchilarning xulq-atvor kodeksi orqali boshqariladi.</p>
ESS8. Madaniy meros	<p>Gaz oqishini aniqlash joylari ba'zan madaniy yoki tarixiy yodgorliklarga yaqin joyda joylashgan bo'lishi mumkin. Ushbu nozik joylarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan har qanday xavfni samarali boshqarish va kamaytirish uchun loyiha bir qator himoya choralarini amalga oshiradi. Bunga tasodifiy topilmalar tartiblarini qo'llash, shuningdek, ma'lum bo'lgan har qanday madaniy meros ob'ektlarini batafsil tekshirish kiradi. Bunday choralar ESMFning bir qismi sifatida ESMF va saytga xos ESMPlarga yoki ESMP nazorat ro'yxatlariga tizimli ravishda kiritiladi.</p> <p>ishlarini boshlashdan oldin , loyiha barcha faoliyat mahalliy qoidalar va talablarga</p>	<p>Asosiy kamchiliklar: Milliy madaniy meros qonunlari mavjud, ammo ularni amalga oshirish tartib-qoidalarida to'liq AMTBni amalga oshirmaydigan kichik ko'lamli ta'mirlash ishlariga nisbatan qo'llaniladigan aniq "Tasodifiy topilmalar tartib-qoidalari" bo'lmasligi mumkin.</p> <p>Bo'shliqlarni to'ldirish: Ushbu EMSF 3-ilovada "Tasodifiy topilmalar tartibi" ni o'z ichiga oladi. Ushbu tartib barcha ish shartnomalariga kiritiladi.</p>

	<p>muvoqif amalga oshirilishini ta'minlash uchun tegishli organlardan zarur ruxsatnomalarni oladi. Bundan tashqari, loyiha metan chiqindilarini monitoring qilish, hisobot berish va tekshirish bo'yicha xalqaro standartlarga amal qiladi. Loyiha faoliyatiga ustuvorlik berishda madaniy meros uchun mustahkam himoya choralari saqlab qolish bilan birga sof foydani maksimal darajada oshirish maqsadida xarajat, murakkablik va potentsial ta'sir kabi omillarga e'tibor qaratiladi.</p>	
<p>ESS 10. Manfaaddor tomonlar bilan aloqalar va axborotni oshkor qilish</p>	<p>Loyiha ko'lami va xavflariga mutanosib bo'lgan mustaqil Manfaaddor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP) UTG tomonidan tayyorlangan. Loyihani amalga oshirish jarayonida UTG manfaaddor tomonlar bilan aloqalarni rivojlantirish bo'yicha faoliyatni davom ettiradi, jumladan (i) Loyiha manfaaddor tomonlarini aniqlash, loyihadan bevosita ta'sirlanganlar va boshqa manfaaddor tomonlar o'rtasidagi farqni aniqlash, (ii) baholashdan oldin loyiha faoliyati bo'yicha asosiy manfaaddor tomonlar bilan maslahatlashuvlar o'tkazish; (iii) Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmini (GM) kengaytirish. ESS2 bo'yicha Loyiha xodimlari uchun alohida GM ham tashkil etiladi. Amalga oshirish jarayonida UTG/PIU loyihaning borishini muhokama qilish va loyihaning borishi haqida ochiq yillik hisobotni nashr etish uchun manfaaddor tomonlar bilan yillik jamoatchilik bilan maslahatlashuv o'tkazadi.</p> <p>SEP Atrof-muhit va ijtimoiy majburiyatlar rejasi (ESCP) va Loyiha operatsion qo'llanmasiga (POM) integratsiyalashgan Shikoyatlar mexanizmini o'z ichiga oladi. Unda oshkor qilish va maslahatlashuv jarayoni, fuqarolarni jalb qilish (CE) va manfaaddor tomonlarni jalb qilish (SE) tadbirlarini rejalashtirish, amalga oshirish va monitoring qilish qoidalari bayon etilgan. SEP manfaaddor tomonlar va zaif guruhlarni ularning kiritilishini ta'minlash uchun aniqlaydi, POMda esa maxsus qoidalar mavjud.</p> <p>Yengillashtirish choralari salohiyatni oshirish va potentsial va haqiqiy benefitsiarlarga yordam berish, loyiha doirasida ishlab chiqilgan tizimlarning afzalliklari haqida xabar berish, inklyuziv muloqot va maslahatlashuvlarni qo'llab-quvvatlovchi UTG SEPni ishlab chiqish va amalga oshirishda barcha asosiy manfaaddor tomonlarning vakilligi, ish o'rinlarini saqlab qolish dasturlari va ijtimoiy baholashlar va aniq</p>	<p>Asosiy kamchiliklar: Milliy qonunlar ESFning manfaaddor tomonlarni faol, doimiy va inklyuziv jalb qilish standartlariga javob bermasligi yoki loyiha darajasidagi GRMni talab qilmasligi mumkin.</p> <p>Bo'shliqlarni to'ldirish: Loyihaga xos SEP tayyorlandi. Loyiha darajasidagi GRM SEPda batafsil bayon etilganidek yaratiladi va yuritiladi.</p>

	choralar orqali gender tengsizliklarini bartaraf etishni o'z ichiga oladi.	
--	--	--

4. Potensial ekologik va ijtimoiy xavf ta'siri va standart yumshatish choralari

59. Ushbu bo'limda loyihaning turli komponentlari va kichik komponentlari, jumladan, tovarlar va xizmatlarni sotib olish, qurilish ishlari, o'rnatish va ta'mirlash ishlarini batafsil ko'rib chiqish keltirilgan. Ushbu faoliyatlarning har biri o'ziga xos ekologik va ijtimoiy xavf va ta'sirlarga ega bo'lishi mumkin. Har bir faoliyat turi uchun ushbu bo'limda potensial xavf va ta'sirlar aniqlangan hamda amalga oshirilishi kutilayotgan standart yumshatish choralari va tartiblari batafsil bayon etilgan.
60. Asosiy **Asosiy maqsad** – loyiha bilan bog'liq xavflar, ta'sirlar va yumshatish strategiyalari bo'yicha keng qamrovli, ammo batafsil tushunchani ta'minlashdir. Bu manfaatdor tomonlarga potensial muammolarni oldindan ko'rish va ularni bartaraf etish uchun ishlab chiqilgan yondashuvlarni tushunish imkonini beradi. Shuni ta'kidlash muhimki, loyiha amalga oshirilishi jarayonida pudratchilar barcha sub-loyihalar bo'yicha batafsil, joyga xos baholashlarni o'tkazishlari talab etiladi. Ushbu baholashlar har bir hududning o'ziga xos ekologik va ijtimoiy xususiyatlarini aniqlash hamda har qanday salbiy ta'sirlarni samarali boshqarish va minimallashtirish uchun moslashtirilgan yumshatish choralari ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.
61. Ushbu darajadagi batafsil yondashuv barcha manfaatdor tomonlarning loyiha faoliyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan xavf va ta'sirlar haqida xabardor bo'lishini hamda ularni bartaraf etish uchun tegishli vositalar va strategiyalar bilan ta'minlanishini kafolatlaydi. Bunday faol va xabardor yondashuv loyihaning barqaror va mas'uliyatli amalga oshirilishini qo'llab-quvvatlaydi, shu orqali ham atrof-muhitni, ham ta'sir ko'rsatadigan jamoalar manfaatlarini himoya qiladi.

4.1-jadval. Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ularni yumshatish choralari

Komponent faoliyati	Xatarlar va ta'sirlar	Yumshatish choralari	Vaqt muddati	Mas'uliyatli
Loyihaning umumiy amalga oshirilishi	<p>- Mehnat va ish sharoitlari: Adolatli, xavfsiz va sog'lom ish sharoitlarini ta'minlamaslikdan kelib chiqadigan xavflar, jumladan majburiy va bolalar mehnati, shuningdek, ayrim toifadagi ishchilarga nisbatan kamsitish.</p> <p>- Jamiyatning salomatligi va xavfsizligi: Loyiha ta'siriga uchragan aholining sog'ligi, xavfsizligi va himoyasiga salbiy ta'sirlar, jumladan, loyihaning amalga</p>	<p>- Majburiy mehnatni ishlatmaslikni ta'minlash: kuch ishlatish yoki jazolash tahdidi ostida majburan bajariladigan, ixtiyoriy ravishda bajarilmagan har qanday ish yoki xizmatni o'z ichiga oladi. Bunga qarz evaziga ishlash (bonded labor), shartnoma asosidagi majburiy mehnat yoki shunga o'xshash mehnat shartnoma tartiblari kiradi.</p> <p>- Xavfsiz va sog'lom ish muhitini</p>	Loyihaning butun amalga oshirilish muddati davomida	UTG, PIU, Atrof-muhit va ijtimoiy soha mutaxassislari

	<p>oshirilish muddati davomida genderga asoslangan zo'rvonlik hamda iqlim o'zgarishi/tabiiy xavflar bilan bog'liq xavflar.</p> <p>- Ta'mirlash ishlari davomida rekonstruksiya/qurilish jarayonida jamoat a'zolariga ta'sir: ta'mirlash ishlari vaqtida jamoat a'zolariga salbiy ta'sir ehtimoli.</p>	<p>ta'minlash: tegishli sohada mavjud bo'lgan ichki xavflarni hamda ish joylaridagi maxsus xavf toifalarini hisobga olishni o'z ichiga oladi. Bunga fizik, kimyoviy, biologik va radiologik xavflar, shuningdek, ayollarga xos bo'lgan maxsus tahdidlar kiradi.</p> <p>- Profilaktik va himoya choralarini amalga oshirish: bunga xavfli sharoitlar yoki xavfli moddalarni o'zgartirish, almashtirish yoki butunlay yo'q qilish kiradi.</p> <p>- Ishchilarni xavfsizlik protokollari bo'yicha o'qitish: mehnat jarayonida yuz beradigan baxtsiz hodisalar, kasalliklar/sog'liqqa yetqizilgan zararni to'g'ri hujjatlashtirish va hisobot berishni ta'minlash.</p> <p>- Favqulodda vaziyatlarning oldini olish, tayyorgarlik ko'rish va ularga javob berish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish.</p> <p>- Ishchilarga Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik (OHS), xususan, ishchilarning xulq-atvor kodeksi (COC) bo'yicha treninglar o'tkazish.</p> <p>- Ayollar va qizlar uchun jamoatchilikni</p>		
--	---	--	--	--

		<p>xabardor qilish va ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish dasturlarini o'tkazish: Jinsiy ekspluatatsiya va zo'rvonlik/jinsiy ta'qib (SEA/SH) bilan bog'liq masalalarni hal qilishga qaratiladi.</p> <p>- Mehnat qonunchiligiga rioya qilish: ish soatlari, ta'til huquqlari va boshqa bandlik shartlariga oid belgilangan me'yorlarga amal qilish</p> <p>- Mustahkam xavfsizlik protokollarini joriy etish: qurilish xavflaridan aholini himoya qilish uchun aniq belgilar, to'siqlar o'rnatish va piyodalar uchun maxsus yo'laklarni tashkil etish.</p>		
<p>Eskirgan gaz infratuzilmasini asl loyiha spetsifikatsiyasiga muvofiq ta'mirlanishi, shu jumladan ta'mirlab bo'lmaydigan kichik qismlarni almashtirishni o'z ichiga oladi.</p>	<p>- Chiqindilarning paydo bo'lishi, yo'q qilinishi va ifloslanishi</p> <p>- Ta'mirlash ishlari uchun maxsus skrining shakli yo'q.</p> <p>- Tegishli OHS amaliyotlari mavjud bo'lmasligi mumkin.</p> <p>- Ma'lumotlar markazlarini modernizatsiya qilish va yangi uskunalarni o'rnatishni osonlashtirish uchun mavjud binolarda ta'mirlash ishlari</p> <p>- Ba'zi qismlarni ta'mirlashda balandlikda ishlash</p>	<p>- Qattiq chiqindilarni tashqariga olib chiqish va utilizatsiya qilishdan oldin belgilangan joyda ob'ekt hududida vaqtincha saqlash.</p> <p>- Chiqindilarni mahalliy hokimiyat tomonidan aniqlangan va tasdiqlangan belgilangan joyda utilizatsiya qilish. Qattiq chiqindilarni ochiq yoqish yoki ko'mish ruxsat etilmaydi. Pudratchilar tomonidan har</p>	<p>Loyihani amalga oshirish jarayonida</p>	<p>UTG, PIU, Atrof-muhit va ijtimoiy soha mutaxassislari</p>

	<p>- Asbest (mavjud binolarni asbest materiallari bilan ta'mirlash) yoki qo'rg'oshin (masalan, bo'yoqlarda) ta'siridan kelib chiqadigan xavf</p>	<p>qanday chiqindilar yoki qurilish materiali/bo'yoqlarni ekologik va madaniy jihatdan sezgir hududlarda (shu jumladan, suv yo'llari, tabiiy yashash joylari va madaniy ob'ektlar) tashlash taqiqlanadi.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Imkon qadar, qayta ishlanishi mumkin bo'lgan materiallar (masalan, xandaq ishlari uchun yog'och plitalar, po'lat, ob'ektni ushlab turuvchi elementlar, qadoqlash materiali va boshqalar) boshqa chiqindi manbalaridan ajratib, ob'ekt hududida yig'ish va qayta ishlash (sotish) uchun tayyorlash. - Yetarli Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik (OHS) amaliyotlarini joriy etishni talab qilish. - ESMFni tayyorlash va uni oshkor qilish. - O'rnatish ishlari uchun professional nazoratchilarni yollash. - Kanalizatsiya suvini utilizatsiya qilish/chiqarish va tozalashni baholash hamda tegishli inshootlarni tashkil etish. - Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik (OHS) xavflarini va shovqin, chang, tebranish kabi cheklangan ekologik ta'sirlarni boshqarish uchun 		
--	--	--	--	--

		<p>Jahon bankinging Atrof-muhit, salomatlik va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalari (EHSGs) hamda Yaxshi Xalqaro Sanoat Amaliyotlari (GIIP)ga rioya qilish.</p> <p>- Shaxsiy himoya vositalari (PPE): Ishchilarga mos PPE, masalan, xavfsizlik kamarlarini va dubulg'alarni taqdim etish hamda ularni to'g'ri foydalanish bo'yicha o'qitishni ta'minlash.</p> <p>- To'g'ri rejalashtirish: Ishni ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish, ob-havo sharoitlarini hisobga olish va barcha zarur uskunalar mavjudligini ta'minlash.</p> <p>- Asbest bo'yicha to'liq baholashni o'tkazish, to'g'ri izolyatsiya va ventilyatsiyani qo'llash, shaxsiy himoya vositalarini (PPE) taqdim etish hamda asbest materiallarini xavfsiz olib tashlash va utilizatsiya qilishni ta'minlash.</p> <p>- Qo'rg'oshin bo'yicha test va baholashni o'tkazish, mos PPEdan foydalanish, izolyatsiya choralarini joriy etish, to'g'ri ventilyatsiyani ta'minlash hamda qo'rg'oshin</p>		
--	--	---	--	--

		materiallarini xavfsiz ishlov berish va utilizatsiya qilish bo'yicha trening o'tkazish.		
Faoliyat bosqichi	- Davlat standartlari va milliy talablarga rioya qilish yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu jumladan: 1. Sog'liqni saqlash va xavfsizlik standartlari. 2. Atrof-muhit standartlari. 3. Mehnat standartlari 4. Xalqaro eng yaxshi amaliyotlar	- Iqtisodiyot vazirining buyrug'iga bionan, davlat standartlari va milliy talablarga rioya qilish. - Chiqindilarni boshqarish rejasini tayyorlash - Qurilish va foydalanish bosqichlarida mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik choralarini ta'minlash - Chiqindilarni to'g'ri yo'q qilish, ifloslanishni va asbestni nazorat qilish. - Adolatli ish sharoitlarini ta'minlash, majburiy va bolalar mehnatini oldini olish hamda kamsitishga qarshi qonunlarga rioya qilish. - Qurilish, chiqindilarni boshqarish va mehnat muhofazasi kabi turli jihatlar bo'yicha mahalliy me'yorlardan yuqori bo'lishi mumkin bo'lgan ilg'or xalqaro amaliyotlarni qabul qilish.	Loyihani amalga oshirish jarayonida	UTG, PIU, Atrof-muhit va ijtimoiy soha mutaxassislari
Mahalliy aholining hayot tarziga ta'sir (buzilishlar)	Qurilish ishlari tufayli buzilish, jumladan: loyiha hajmining o'zgarishi, nuqsonli rejalar, og'ir ob-havo sharoitlari, tashkiliy ravishda kollektiv ish tashlashlar (zabastovka),	- Har tomonlama rejalashtirish: Xavf baholash va favqulodda rejalarini o'z ichiga olgan batafsil loyiha rejalarini ishlab	Loyihani amalga oshirish jarayonida	UTG, PIU, Atrof-muhit va ijtimoiy soha mutaxassislari

	materiallarning mavjud emasligi, uskunalar nosozligi va boshqalar	<p>chiqish</p> <ul style="list-style-type: none"> - Samarali kommunikatsiya: barcha manfaatdor tomonlar orasida aniq muloqotni ta'minlash. - Doimiy monitoring: Jarayonni uzluksiz kuzatish va og'ishlarni erta bartaraf etish. - Xavfni boshqarish: yumshatish strategiyalari orqali xavfni boshqarish tizimini joriy etish. - Resurslarni boshqarish: samarali rejalashtirish va xarid qilish orqali zarur resurslarning mavjudligini ta'minlash. - Trening: Buzilishlarni boshqarish va eng yaxshi amaliyotlar bo'yicha trening o'tkazish. - Manfaaddor tomonlarni jalb qilish: mahalliy jamoalar va boshqa manfaatdor tomonlarning masalalarini hal qilish. 		
Gender tafovutlar	Gender tafovutlarining kuchayishi	- Genderga xos ma'lumotlar va ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan maxsus ijtimoiy baholashlarni o'tkazish va POM va tizim dizaynlaridagi gender tafovutlarini bartaraf etish	Loyihani amalga oshirish jarayonida	UTG, PIU, Atrof-muhit va ijtimoiy soha mutaxassislari
Manfaaddor tomonlarni jalb qilish	Muassasalararo hamkorlik bo'yicha cheklangan tajriba	- Inklyuziv muloqot va maslahatlashuvlarni	Throughout the project lifecycle	UTG, PIU Environmental

	va ma'lumotlar almashishga qarshilik ko'rsatish ehtimoli	rivojlantirish, shuningdek, salohiyatni oshirish va targ'ibot ishlarini sezilarli darajada ta'minlash uchun Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasini (SEP) ishlab chiqish va amalga oshirish.		and Social Specialists
Shikoyatlarni ko'rib chiqish	Salbiy ta'sir ko'rgan aholining va shaxslarning shikoyatlarini hal etish.	- Mavjud loyiha darajasidagi shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmlaridan hamda Bankning Shikoyatlarni ko'rib chiqish xizmati (GRS) tizimidan foydalanib, shikoyatlar tezkor ko'rib chiqilishi va hal etilishini ta'minlash.	Loyihaning butun amalga oshirish davri davomida	UTG, PIU Atrof-muhit va Ijtimoiy mutaxassislari

4.1 Nogironligi bor shaxslar va zaif guruhlar xos xavflar va ularni yumshatish choralar

62. Kam ta'minlangan va zaif guruhlar ko'pincha rivojlanish loyihalaridan kelib chiqadigan salbiy ta'sirlarga moyilligini kuchaytirishi mumkin bo'lgan turli xil xavf va qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu guruhlar yoshi, jinsi, millati, dini, jismoniy yoki ruhiy nogironligi, iqtisodiy holati yoki boshqa ijtimoiy omillar kabi xususiyatlari tufayli loyiha faoliyatidan salbiy ta'sirlarni boshdan kechirish xavfi yuqori bo'lgan shaxslar yoki jamoalar kiradi. Bundan tashqari, ular ko'pincha bunday loyihalar tomonidan yaratilgan imkoniyatlar va resurslardan foydalanish yoki ulardan foyda olish imkoniyatlarini cheklaydigan to'siqlarga duch kelishadi. Natijada, bu aholiga zarar yetkazish va loyiha natijalarida ishtirok etish yoki ulardan foyda olish imkoniyatlari nuqtai nazaridan nomutanosib ravishda ta'sir ko'rsatishi mumkin. Iltimos, quyidagi jadvalga qarang:

4.2-jadval. Nogiroligi bor shaxslar va zaif guruhlar xos xavflar va ularni yumshatish choralar

Xavflar	Yumshatish choralar
<p>1. Loyiha imtiyozlaridan ijtimoiy chetlashtirish: Asosiy xavf shundaki, zaif guruhlar – ayollar, yoshlar, keksalar va ijtimoiy jihatdan chetlashtirilgan jamoalar – loyiha foydalaridan chetda qolishi mumkin. Ushbu chetlashtirish quyidagi holatlarda yuz berishi mumkin: agar ushbu guruhlar loyiha haqida yetarli darajada xabardor qilinmasa, ularning o'ziga xos ehtiyoj va tashvishlari e'tibordan chetda qolsa yoki xavfsizlik va atrof-muhit sharoitlarini yaxshilash bo'yicha choralar ularga yetib bormasa.</p>	<p>Loyihadan ijtimoiy chetlashtirish xavfini kamaytirish uchun loyiha zaif guruhlarini (ayollar, yoshlar, keksalar va ijtimoiy jihatdan chetlashtirilgan jamoalar) faol ravishda aniqlaydi va jalb qiladi, ularning ishtirokini ta'minlash maqsadida. Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi moslashtirilgan kommunikatsiya va maslahatlashuvlarni o'z ichiga oladi, shuningdek, barcha manfaatdor tomonlarga shikoyat bildirish imkonini beradigan ochiq shikoyat mexanizmi joriy etiladi. Xulq-atvor kodeksi jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlikni taqiqlaydi, SEA/SH (Jinsiy</p>

	<p>ekspluatatsiya va zo‘ravnlik/jinsiy ta‘qib) hamda bolalarni himoya qilish bo‘yicha maxsus protokollar ishlab chiqiladi. Mehnatni boshqarish tartiblari barcha ishchilar uchun adolatli bandlik va xavfsizlikni ta‘minlaydi, Atrof-muhit va Ijtimoiy boshqaruv rejasi esa uzilishlarni minimallashtiradi va foydalar barcha jamoa a‘zolariga yetib borishini kafolatlaydi. Ushbu choralar birgalikda eng zaif guruhlar uchun tenglik, inklyuziya va himoyani ta‘minlaydi.</p>
<p>2. Mehnat oqimi va ijtimoiy keskinliklar: Ta‘mirlash va o‘rnatish ishlarini bajarish uchun mahalliy hududdan tashqaridan ishchilar kelishi ijtimoiy keskinliklarni kuchaytirishi hamda yuqumli kasalliklar xavfini oshirishi mumkin. Sog‘liqni saqlash xizmatlariga kamroq kirish imkoniga ega yoki kasalliklarga ko‘proq moyil bo‘lgan aholining zaif qatlamlari bunday ta‘sirlardan ko‘proq zarar ko‘rish xavfi ostida bo‘ladi.</p>	<p>Mehnat oqimi va ijtimoiy keskinliklar bilan bog‘liq xavflarni bartaraf etish uchun loyiha mahalliy ishchilarni yollashga ustuvor ahamiyat beradi, bu esa tashqi ishchilar sonini kamaytiradi va jamoa tomonidan qabul qilinish ehtimolini kuchaytiradi. Barcha ishchilar jinsiy ekspluatatsiya, zo‘ravnlik va ta‘qibni taqiqlovchi Xulq-atvor kodeksiga rioya qiladi. Sog‘liqni saqlash bo‘yicha xabardorlik kampaniyalari va tibbiy xizmatlarga kirish imkoniyatini oshirish ishchilar va mahalliy jamoalar uchun ta‘minlanadi, zaif guruhlarga alohida e‘tibor qaratiladi. Adolatli bandlik amaliyotlari va ochiq shikoyat mexanizmlari joriy etiladi, ijtimoiy aloqalar hamda yuqumli kasalliklar xavfi Atrof-muhit va Ijtimoiy boshqaruv rejasi orqali diqqat bilan kuzatilib, boshqariladi. Ushbu choralar birgalikda ijtimoiy keskinliklarni kamaytirish va barcha jamoa a‘zolarining, ayniqsa eng zaif qatlamlarning, sog‘lig‘ini himoya qilishga qaratilgan.</p>
<p>3. Loyiha faoliyatidan nomutanosisib ta‘sirlar: Ba‘zi faoliyatlar, masalan, uskunalarni yetkazib berish yoki ta‘mirlash ishlari, yo‘l harakati va piyodalar xavfsizligiga xavf tug‘dirishi mumkin. Harakatlanish imkoniyati cheklangan yoki xabardorligi past bo‘lgan zaif shaxslar ushbu uzilishlardan nomutanosisib darajada zarar ko‘rishi ehtimoli yuqori.</p>	<p>Loyiha faoliyatidan kelib chiqadigan nomutanosisib ta‘sirlarni kamaytirish uchun – masalan, uskunalarni yetkazib berish yoki ta‘mirlash ishlari yo‘l harakati va piyodalar xavfsizligiga xavf tug‘dirishi, ayniqsa zaif shaxslar uchun – quyidagi choralar tavsiya etiladi:</p> <p>Aniq belgilangan belgilar, tezlikni pasaytirish va xavfsiz piyodalar o‘tish joylarini o‘z ichiga olgan Yo‘l harakatini boshqarish rejasini joriy etish.</p> <p>Uzilishlar haqida jamoalarni oldindan xabardor qilish va zaif guruhlar bilan bevosita muloqot qilib, ularning ehtiyojlarini hisobga olish.</p> <p>Yo‘l harakatini boshqarish va piyodalarni himoya qilish uchun to‘siqlar va malakali xodimlardan foydalanish, shuningdek, yetarli yoritishni ta‘minlash.</p> <p>Ishlarni tig‘iz bo‘lmagan soatlarda rejalashtirish va uzilishlar davomiyligini minimallashtirish.</p>

	<p>Panduslar va taktil qoplamalar kabi kirish imkoniyatini ta'minlovchi dizayn elementlarini qo'shish hamda nogironligi bor shaxslar tashkilotlari bilan maslahatlashish.</p> <p>Shikoyat mexanizmlarini joriy etish va xavfsizlik hodisalarini kuzatib borish, zarur hollarda choralarni moslashtirish.</p> <p>Ushbu qadamlar barcha jamoa a'zolarini, ayniqsa eng zaif qatlamlarni, loyiha faoliyati davomida himoya qilishga yordam beradi.</p>
<p>4. Shikoyat mexanizmlaridan chetlashtirish: Agar shikoyat mexanizmlari barcha uchun qulay va tushunarli tarzda ishlab chiqilmagan bo'lsa, zaif guruhlar o'z tashvishlarini bildirish yoki ular duch kelgan salbiy ta'sirlar bo'yicha yechim izlash imkoniyatidan mahrum bo'lishi mumkin.</p>	<p>Shikoyat mexanizmlaridan chetlashtirishning oldini olish uchun ularni barcha, ayniqsa zaif guruhlar uchun qulay va tushunarli qilish zarur. GRM (Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi) materiallari tegishli tillarda tayyorlanishi, jismoniy kirish imkoniyati ta'minlanishi va anonim tarzda shikoyatlarni qabul qilishi kerak. Asosiy yumshatish choralariga quyidagilar kiradi: xavf ostidagi guruhlarini aniqlash va ular bilan maslahatlashish; shikoyatlarni topshirish uchun bir nechta, oson foydalaniladigan yo'llarni taqdim etish (masalan, shaxsan, telefon orqali, onlayn, vositachilar orqali); aniq, sodda til va tarjimalardan foydalanish; maxfiylikni ta'minlash va javob choralaridan himoya qilish; mexanizmni muntazam ravishda kuzatib borish va to'siqlarni bartaraf etish hamda inklyuzivlikni oshirish uchun moslashtirish.</p>
<p>5. Iqlim o'zgarishi va energetika sektori islohotlari ta'siri ostida qolish/zaiflik: Kengroq xavflar kambag'al va ijtimoiy jihatdan chetlashtirilgan jamoalarga iqlim o'zgarishi hamda energetika sektori islohotlarining (masalan, tariflarning oshishi) nomutanosib ta'sirini o'z ichiga oladi. Maqsadli qo'llab-quvvatlashsiz, ushbu guruhlar yanada ko'proq qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.</p>	<p>Iqlim o'zgarishi va energetika sektori islohotlarining (masalan, tariflarning oshishi) kambag'al va ijtimoiy jihatdan chetlashtirilgan jamoalarga nomutanosib ta'sirini yumshatish uchun asosiy choralarga quyidagilar kiradi:</p> <p>Maqsadli ijtimoiy himoya va moliyaviy yordam ko'rsatish (masalan, naqd pul o'tkazmalari yoki minimal tariflar);</p> <p>Tariflarni bosqichma-bosqich oshirish;</p> <p>Subsidiyalarni maqsadli guruhlariga yo'naltirishni kuchaytirish;</p> <p>Energiya samaradorligi va barqarorlikka investitsiya kiritish;</p> <p>Ta'sir ko'rgan guruhlar bilan aniq kommunikatsiya va inklyuziv muloqotni ta'minlash.</p> <p>Ushbu choralar zaif uy xo'jaliklarini qiyinchiliklardan himoya qilish va islohotlarga moslashishga yordam beradi.</p>

4.2 Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlarning oldini olish uchun rejalashtirish va loyihalash masalalari

63. Loyihaning rejalashtirish va dizayn bosqichida atrof-muhitga oid va ijtimoiy omillarni hisobga olish salbiy ta'sirning oldini olish hamda barqaror natijalarni ta'minlash uchun o'ta muhim. Ushbu ESMF loyiha rivojlanishi bilan bog'liq potentsial xavflarni yumshatish bo'yicha asosiy mulohazalar va strategiyalarni belgilaydi. Ushbu mulohazalarni loyiha rejalashtirish va dizayn jarayoniga integratsiya qilish orqali biz atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni oldindan bartaraf etishni, shu bilan birga uzoq muddatli barqarorlik va muvaffaqiyatni ta'minlash bizning maqsadimiz. Ushbu bo'lim potentsial xavflarni yumshatish bo'yicha asosiy jihatlar va strategiyalarni bayon etadi:

64. Atrof-muhitga oid xavflarni oldini olish Environmental Risk Avoidance:

- Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA): Har qanday infratuzilma qurilishi yoki xarid faoliyatidan oldin potentsial ekologik xavf va ta'sirlarni aniqlash uchun kompleks EIA o'tkazish.
- Joy tanlash va dizayn: loyiha maydonlarini tanlash va infratuzilma dizaynini sezgir ekotizimlar va yashash joylariga minimal ta'sir ko'rsatadigan tarzda ishlab chiqish. Imkon qadar yashil infratuzilma va tabiatga asoslangan yechimlarni qo'llash.
- Resurslardan samarali foydalanish: dizayn amaliyotida resurslardan samarali foydalanishga e'tibor qaratish, iste'molni, chiqindilarni va ekologik izni kamaytirish.
- Barqaror texnologiyalarni joriy etish: loyihani amalga oshirish davomida ekologik ta'sirni kamaytirish uchun qayta tiklanuvchi energiya tizimlari va energiya tejamkor binolar dizayni kabi barqaror texnologiyalar va amaliyotlarni qo'llash.

65. Ijtimoiy xavfni oldini olish:

- Teng huquqli kirish va inklyuziya: barcha jamoatchilik a'zolari, ayniqsa ijtimoiy jihatdan chetlashtirilgan va zaif guruhlar uchun loyiha foydalari va xizmatlariga teng huquqli kirishni ta'minlash. Kirish imkoniyatiga to'siqlarni bartaraf etish va ijtimoiy inklyuziyani rag'batlantirish uchun choralarni ishlab chiqish.
- Aholini jalb qilish va maslahatlashuvlar: mahalliy aholi bilan erta bosqichda va loyihani amalga oshirish davri mobaynida muloqot qilish, ularning fikrini olish, tashvishlarini bartaraf etish va rejalashtirish hamda qaror qabul qilish jarayonlariga mahalliy bilimlarni integratsiya qilish.

66. Sog'liq bo'yicha favqulodda vaziyatlarga javob choralarni rejalashtirish:

- Favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik va javob berish bo'yicha trening: favqulodda vaziyatlarga javoban chora ko'rish davomida ishtirok etuvchi loyiha xodimlari va manfaatdor tomonlar uchun keng qamrovli treninglarni o'tkazish. Favqulodda choralarni ko'rish imkoniyatlarini sinab ko'rish va takomillashtirish kerak bo'lgan sohalarni aniqlash uchun muntazam ravishda mashqlar va simulyatsiyalar o'tkazish.
- Aholi xabardorligi va ta'limi: mahalliy aholi orasida sog'liqni saqlash sohasidagi favqulodda vaziyatlar xavfi va tayyorgarlik choralari haqida xabardorlikni oshiring. Favqulodda vaziyatlarga samarali javob berish va potentsial ta'sirlarni yumshatish uchun aholini qo'llab-quvvatlash uchun trening va o'quv materiallarini taqdim etish. .

67. Loyiha boshqaruvi ba nazorati:

- Aniq rollar va mas'uliyatlar: loyiha boshqaruv tuzilmasida atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish bo'yicha aniq rollar va mas'uliyatlarni belgilash. Qaror qabul qilish jarayonlarida hisobdorlik va shaffoflikni ta'minlash.
- Monitoring va baholash: loyiha natijalarini atrof-muhit va ijtimoiy maqsadlarga nisbatan kuzatish uchun kuchli monitoring va baholash mexanizmlarini joriy etish. Monitoring natijalari va manfaatdor tomonlar fikriga asoslanib xavflarni boshqarish strategiyalarini muntazam ko'rib chiqish va yangilash.
- Moslashuvchan boshqaruv: yangi xavflar va o'zgaruvchan sharoitlarga javob berish uchun moslashuvchan boshqaruv yondashuvini qo'llash. Oldingi loyihalardan olingan saboqlar va atrof-muhit hamda ijtimoiy xavflarni boshqarish bo'yicha ilg'or tajribalarni integratsiya qilish.

5. 5. Atrof-muhit va ijtimoiy skrining va baholash

5.1 Loyihani tasniflash mezonlari

68. Jahon banki barcha loyihalarni to'rt toifadan biriga ajratadi: yuqori xavf, sezilarli xavf, o'rtacha xavf hamda past xavf. Har bir loyiha milliy atrof-muhit va ijtimoiy tartibga solish tizimi hamda Jahon banki siyosatlariga muvofiq bo'lishi shart.
69. **Atrof-muhit xavfi o'rtacha deb baholangan.** Ta'sirlar cheklangan va qaytariladigan. Loyiha metan chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirish (~140 million m³/yil yoki taxminan 2,7 MtCO₂e/yil) orqali uzoq muddatli ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda, bu esa havo sifatini va aholining xavfsizligini yaxshilaydi. Faoliyatlar mavjud gaz infratuzilmasi doirasidagi kichik hajmli ishlar bilan cheklangan bo'lib, yirik yoki qaytarib bo'lmaydigan ta'sirlar kutilmaydi. Asosiy xavflarga kichik miqdordagi chiqindilar, mahalliy shovqin va chang, shuningdek, kichik quvur oqishlaridan kelib chiqadigan tuproq yoki yer osti suvlari ifloslanishi kiradi, bularning barchasi standart choralar bilan yumshatilishi mumkin. Mehnat salomatligi va xavfsizligi bo'yicha xavflar milliy me'yorlar va Jahon banki ko'rsatmalariga rioya qilish orqali bartaraf etiladi. UTG konsalting yordami va salohiyatni oshirish orqali o'zining ekologik va ijtimoiy boshqaruvini kuchaytiradi. Mavjud milliy EIA tartiblari yetarli; shuning uchun yangi EIA talab qilinmaydi.
70. **T Ijtimoiy xavf o'rtacha deb baholangan.** Hech qanday jismoniy yoki iqtisodiy ko'chirish kutilmaydi, chunki barcha faoliyatlar mavjud inshootlar yoki koridorlar doirasida amalga oshiriladi. Asosiy ijtimoiy xavflarga quyidagilar kiradi: gaz sizib chiqishi yoki portlashlardan mahalliy jamoalarga tahdidlar, ishchilar uchun mehnat salomatligi va xavfsizligi xavflari, mehnat oqimi natijasida ijtimoiy keskinliklar va kasalliklar xavfining oshishi, shuningdek, zaif guruhlarining loyiha foydalaridan chetda qolish ehtimoli. Noto'g'ri tushunishlar va mojarolarni oldini olish uchun manfaatdor tomonlarni samarali jalb qilish va ular bilan kommunikatsiya juda muhimdir. Ijtimoiy baholashlar yumshatish choralarini belgilaydi, masalan, Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP) va Mehnatni boshqarish tartiblari (LMP). Loyiha bosqichlarida yo'l harakati va piyodalar uchun kichik xavflar yuzaga kelishi mumkin, ular xavfsizlik me'yorlariga rioya qilish orqali boshqariladi, zaif guruhlar nomutanosib ta'sir ko'rmasligi ta'minlanadi.

Table 5.1: Loyihani tasniflash

Loyiha toifasi, Jahon bankining ESF talablariga muvofiq	
Toifa	O'rtacha xavf
Taklif qilingan toifa sababi	O'rtacha xavfga ega subloyihalar uchun talab – subloyiha ESMP (Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejasi) hisobotini tayyorlash bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi: subloyihaning joylashuvi, qurilishi va ekspluatatsiyasi bilan

	<p>bog'liq potentsial ekologik va ijtimoiy ta'sirlar; potentsial xavf va ta'sirlarni yumshatish hamda institutsional monitoring choralarini belgilash; subloyiha ESMP talablarini monitoring qilish bo'yicha mas'uliyatlar; PIU va mahalliy darajadagi atrof-muhit xodimlari uchun trening va salohiyatni oshirish talablari; monitoring indikatorlari; amalga oshirish va trening uchun taxminiy byudjet; shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi; jamoatchilik bilan maslahatlashuv va oshkorlik. Shuningdek, ushbu reja Genderga asoslangan zo'ravonlik (GBV), jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlik (SEA) hamda jinsiy ta'qib (SH) xavflarini ham qamrab oladi.</p>
Milliy siyosatga muvofiq loyiha toifasi/ekologik baholash uchun talablar	
Toifa	III
Taklif etilgan toifa uchun asos	<p>Havoga, suvga, tuproqqa va biologik xilma-xillikka o'rtacha ta'sir, ammo qaytarib bo'lmaydigan yoki yirik miqyosda emas. Ta'sirlar mahalliy darajada bo'lib, standart ekologik himoya choralarini orqali yumshatilishi mumkin. Qo'riqlanadigan hududlar, tarixiy ob'ektlar yoki muhim yashash joylariga sezilarli ta'sir yo'q. II toifadagi loyihalar ekologik xavflar va yumshatish strategiyalarini baholash uchun cheklangan EIA (Atrof-muhitga ta'sirni baholash) jarayonidan o'tadi. Sektor bo'yicha ekologik me'yorlarga, jumladan, havo chiqindilari, oqava suvlarni boshqarish va chiqindilarni utilizatsiya qilish talablariga rioya etilishi shart. Atrof-muhitni boshqarish rejalarida (EMP) havo, suv va tuproq ifloslanishini minimallashtirish bo'yicha aniq choralar bo'lishi kerak. Ekologik organlarga muntazam monitoring va hisobot taqdim etish talab etiladi. Ba'zi hollarda qo'shimcha ekologik ruxsatnomalar yoki litsenziyalar zarur bo'lishi mumkin.</p>

5.2 Atrof-muhitga ta'sirni baholash tartib-qoidalari

71. O'zbekistonda majburiy atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) bo'yicha milliy tartib "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi Qonun va Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-sentabrdagi 541-son Qarori bilan tasdiqlangan Davlat ekologik ekspertizasi (SEE) to'g'risidagi Nizom bilan tartibga solinadi. Ushbu hujjatlar atrof-muhitga ta'sirni baholashni o'tkazish bo'yicha huquqiy talablarni belgilaydi, baholashlar loyiha toifasiga qarab milliy yoki mintaqaviy darajada Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzuridagi Davlat ekologik ekspertizasi markazi tomonidan amalga oshiriladi.

72. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi davlat ekologik ekspertizasini Davlat ekologik ekspertiza markazining yagona tizimi orqali tashkil etadi, metodik rahbarlik esa Davlat ekologik ekspertizas markazi tomonidan ta'minlanadi.
73. Davlat ekologik ekspertisasi (SEE) to'g'risidagi Nizomning 21-bandiga muvofiq, atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) materiallarini taqdim etish bo'yicha ariza buyurtmachi tomonidan Ekologiya va iqlim o'zgarishi vazirligining rasmiy veb-saytidagi shaxsiy kabinet orqali yuboriladi.
74. Atrof-muhitga ta'sirning I va II toifasiga kiruvchi faoliyatlar loyihani amalga oshirishdan oldingi bosqichiga to'g'ri keladi bo'lib, belgilangan tartibga muvofiq jamoatchilik eshituvlarida loyiha hujjatlarini tasdiqlash sharti bilan davlat ekologik ekspertizasidan o'tishi talab etiladi. Jamoatchilik bilan maslahatlashuv tartibi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-sentabrdagi 541-son Qarorining 3-ilovasida tartibga solingan.
75. Davlat ekologik ekspertisasi (SEE) to'g'risidagi Nizomning 24-bandida atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA)ning har bir bosqichida talab etiladigan hujjatlar haqida ma'lumot berilgan. EIA bosqichlari va kerak bo'lgan natijalar quyidagicha umumlashtiriladi:
- **I-bosqich:** "Atrof-muhitga ta'sir to'g'risidagi dastlabki bayonot (DSEI)" (milliy qisqartmasi — "PZVOS"), bu loyiha rejalashtirish bosqichida, rivojlanish mablag'lari ajratilishidan oldin amalga oshirilishi shart.
 - **II-bosqich:** "Atrof-muhitga ta'sir to'g'risidagi bayonot (SEI)" (milliy qisqartmasi – "EIS"), agar I-bosqichdagi "Davlat ekspertisasi" qo'shimcha tadqiqot yoki tahlil zarurligini aniqlagan bo'lsa, tayyorlanadi. Xulosa loyiha texnik-iqtisodiy asosini tasdiqlashdan oldin, ya'ni qurilish boshlanishidan avval Davlat ekologik ekspertizasiga taqdim etilishi shart.
 - **III-bosqich:** Atrof-muhitga ta'sir natijalari to'g'risidagi bayonot (SEC) (milliy qisqartmasi – "ZEP") EEE jarayonining yakuniy bosqichi bo'lib, loyiha ishga tushirilishidan oldin tayyorlanishi kerak. Hisobotda EIA jarayonining dastlabki ikki bosqichida Gosekoekspertiza ko'rib chiqishi natijasida loyiha dizayniga kiritilgan o'zgarishlar, jamoatchilik muhokamalari davomida olingan izohlar, loyiha uchun qo'llaniladigan ekologik standartlar, loyiha bilan bog'liq ekologik monitoring talablari hamda asosiy xulosalar batafsil bayon etiladi.
76. Davlat ekologik ekspertisasi (SEE) tasdiqlanishi yoki "Gosekoekspertiza" xulosasi atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) jarayonining I va II bosqichlarida boshqa kreditorlar uchun majburiy hujjat hisoblanadi. Shuningdek, O'zbekiston milliy EIA tartibining III bosqichida loyihani ishga tushirish uchun ham zarur. Bu loyiha amalga oshirilishidan va ekspluatatsiyasidan oldin ekologik standartlar va talablar bilan muvofiqligini tasdiqlaydi.
77. Atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA) mavjud podstansiyalarni modernizatsiya qilish, qurish va rekonstruksiya qilishda muhim rol o'ynaydi. EIA ishlab chiqish jarayoni loyiha hududiy ekotizimga bo'ladigan potentsial ekologik oqibatlarini kompleks tahlil qilishni, shu jumladan biologik xilma-xillikka, yer resurslariga, suv havzalariga va atmosfera muhitiga ta'sirni baholashni o'z ichiga oladi.
78. Energiya tizimlarini loyihalashda zamonaviy EIA metodologiyalaridan foydalanish tabiatga salbiy ta'sirni minimallashtirish imkonini beradi. Bunga muhofaza etiladigan hududlarga aralashishni kamaytirish uchun liniya yo'nalishlarini tanlash, shovqin va vizual ta'sirni kamaytirish uchun innovatsion texnologiyalarni qo'llash, shuningdek, podstansiyalarda zamonaviy filtrlash va chiqindilarni tozalash tizimlarini o'rnatish kiradi.

79. Ekologik nuqtai nazardan, energiya tizimlari uchun zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish ekologik izni kamaytirishga qaratilgan. Bunga liniyalar va podstansiyalar qurilishida samaraliroq va ekologik jihatdan xavfsiz materiallardan foydalanish, shuningdek, elektr tizimlarini nazorat qilish va monitoring qilish uchun ilg'or texnologiyalarni qo'llash kiradi.

5.3 Jahon bankining atrof-muhit va ijtimoiy skrining vositalari

80. Skrining atrof-muhit va ijtimoiy jarayonning birinchi bosqichi bo'lib, unda asosiy ekologik va ijtimoiy qaror qabul qilinadi: atrof-muhitga ta'sirni baholashni o'tkazish (agar sezilarli ta'sirlar kutilsa) yoki atrof-muhitga ta'sirni baholashni o'tkazmaslik (agar bunday ta'sirlar kutilmasa). Ushbu jarayon barcha loyihalarda izchil yondashuvni ta'minlash uchun ko'pincha qonunchilikda belgilangan muayyan tartiblarga rioya qilgan holda amalga oshirilishi kerak.

81. Skrining jarayonining asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

- (a) Taklif etilayotgan harakatlarning oqibatlarini bo'yicha aniq va yaxshi tuzilgan faktlarga asoslangan tahlilni taqdim etish orqali asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.
- (b) Ekologik va/yoki ijtimoiy jihatdan asossiz takliflarni chiqarib tashlash hamda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan choralarni aniqlash orqali loyiha tanlash va siyosatni ishlab chiqishga ta'sir ko'rsatadi.

82. Ushbu bosqich atrof-muhitga ta'sirni baholashning dastlabki bosqichida muhim rol o'ynaydi, salbiy ta'sirlarni minimallashtirish va loyihalarning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

83. Loyihaning aniqlash/rejalashtirish bosqichida taklif qilingan skrining jarayoni loyihaning ekologik jihatdan amalga oshirilish imkoniyatini va ekologik tahlil zarurligini aniqlash, shuningdek, milliy talablar va Jahon bankining ESS standartlariga muvofiq himoya choralarini ishlab chiqishga qaratilgan. Subloyihani tanlash jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Ko'rib chiqish maqsadi: loyihaning ekologik jihatdan amalga oshirilish imkoniyatini va ekologik tahlil zarurligini aniqlash.
- Ko'rib chiqish vaqti: loyihaning aniqlash/rejalashtirish bosqichida ko'rib chiqishni amalga oshirish.
- Ko'rib chiqish jarayoni: potentsial ekologik va ijtimoiy ta'sirlarni baholash uchun barcha loyiha hujjatlari va jarayonlari PIU (Loyihani amalga oshirish guruhi) tomonidan ko'rib chiqiladi.

84. Ushbu jarayon loyiha doirasida ekologik va ijtimoiy standartlarga rioya qilinishini ta'minlashga qaratilgan va milliy qonunchilik va xalqaro standartlar talablariga muvofiq ishlab chiqilgan himoya vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

85. Tavsiya etilayotgan tekshiruv jarayoni quyidagicha:

1-bosqich: Loyiha Identifikatsiyasi va Loyiha Taklifi

86. **Metan emissiyalarini kamaytirish:** 2028-yil dekabrgacha gaz uzatish tarmog'idan chiqadigan 420 million kub metr hajmdagi metan chiqindilarini kamaytirish maqsad qilingan.
87. **Aktivlarni boshqarish salohiyati:** Uztransgazning aktivlarni xalqaro ilg'or amaliyotlarga muvofiq boshqarish salohiyatini mustahkamlash.
88. **Jamoat xavfsizligi:** gaz sizib chiqishini erta aniqlash va oldini olish orqali aholiga xavf tug'diruvchi baxtsiz hodisalar xavfini kamaytirish.

89. Kontseptsiya va Faoliyatlar

- Davlatga qarashli gaz kompaniyasi aktivlarida aniqlangan metan sizib chiqishlarini bartaraf etish uchun oluvchi tomonidan boshqariladigan moliyaviy mexanizmni (Financial Facility) tashkil etish.
- Uzatish (transmissiya) va taqsimlash (distribyutsiya) tarmoqlariga e'tibor qaratish, mavjud tijorat shartnomalari sababli ayrim istisnolar bilan.
- GFMR ishonch jamg'armasidan 10 million AQSh dollari miqdoridagi grant hisobidan dastlabki moliyalashtirish, so'ng esa qayta tiklangan/tejalgan gazdan olingan mablag'larni reinvestitsiya qilish orqali mexanizmni to'ldirish va kengaytirish.
- Yuqori bosimli magistral quvurlardagi faoliyatlarni istisno qilish; mos faoliyatlarga gaz taqsimlash stansiyalarida ta'mirlash ishlari, metan emissiyalarini o'lchash uchun gaz hisoblagich va monitoring uskunalari sotib olish va o'rnatish, kichik ta'mirlash uskunalarini hamda sizib chiqishlarni bartaraf etish bo'yicha pudrat xizmatlari kiradi.
- Metan emissiyalarini monitoring qilish, hisobot berish va verifikatsiya qilish (OGMP 2.0 standarti) bo'yicha davlat korxonasi salohiyatiga investitsiyalar kiritish.

2-bosqich. Skrining va skrining nazorat ro'yxati (cheklist)

90. Loyiha taklifi tayyorlangandan so'ng, E&S mutaxassisi atrof-muhit va ijtimoiy vositalarga ehtiyojni aniqlash uchun barcha kichik loyihalarni ko'rib chiqadi. Xavfsizlik va himoya bo'yicha mutaxassis loyiha ishlari amalga oshirilish joyiga tashrif buyurishi va chuqurroq tekshiruv uchun qo'shimcha ma'lumot to'plash maqsadida maslahatlashuvlar o'tkazishi mumkin.

3-bosqich: Ko'rib chiqish hisoboti va loyiha xavfini tasniflash

91. Ushbu bosqichdagi ko'rib chiqishning maqsadi taklif etilayotgan rivojlanish bilan bog'liq atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlash hamda mavjud bo'lsa, salbiy ta'sirlarni yumshatish choralarini belgilashdir. Bundan tashqari, ko'rib chiqish loyiha dizaynining sifatini baholash va taklif etilayotgan harakatlarning ta'siri hamda oqibatlari bo'yicha aniq va tushunarli ma'lumotlar hamda tizimli tahlilni taqdim etish orqali asosli qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Atrof-muhit va ijtimoiy mutaxassislar qabul qilingan qaror va uning asoslarini o'z ichiga olgan audit hisobotini tayyorlaydilar. Hisobotda, shuningdek, loyiha uchun milliy qonunchilik va Jahon bankining ESS standartlarida belgilangan mezonlarga asoslangan atrof-muhit va ijtimoiy xavf reytingi ko'rsatiladi. Ushbu tasniflash amalga oshirilgach, baholash milliy EIA talablariga muvofiq boshlanadi.

5.2-jadval: Ekologik va ijtimoiy xavflar toifalari

Loyiha turi	Milliy siyosatga muvofiq tasniflash	Jahon bankining xavfsizlik talablariga muvofiq tasniflash	Izohlar
-------------	-------------------------------------	---	---------

Loyiha atrof-muhit va jamiyatga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatish ehtimoli mavjud.	I-toifa	Yuqori xavf	To'liq ko'lamli EIA talab qilinadi. Subloyihalar bundan mustasno
Loyiha salbiy ekologik yoki ijtimoiy ta'sirga ega bo'lishi mumkin, ammo bu ta'sirlar yuqori xavfli loyihalarnikiga qaraganda pastroq. Bu ta'sirlar joylarga xosdir; qaytarib bo'lmaydigan ta'sir holatlar juda kam, agar mavjud bo'lsa; aksariyat hollarda, yuqori xavfli loyihalardan farqli o'laroq, ularni kamaytirish mumkin.	II-toifa	Sezilarli xavf	Salbiy ta'sir ko'lamiga qarab, to'liq ko'lamli EIA uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab qilinishi yoki talab qilinmasligi mumkin. Bundan tashqari, kichik subloyiha jiddiy xavf tug'dirsa, qo'shimcha xavflarni samarali boshqarish uchun loyihaning umumiy xavf reytingini qayta baholash va E&S vositalariga kerakli o'zgartirishlar kiritish zarur bo'ladi.
Loyiha atrof-muhit yoki ijtimoiy jihatdan minimal yoki umuman salbiy ta'sir ko'rsatmasligi ehtimoli mavjud.	III-toifa	O'rtacha xavf	ESMF, joyga xos ESMPlar, shuningdek, o'rtacha xavfli subloyihalarga ham qaratilgan bo'ladi.
Minimal ta'sir yoki umuman ta'siri bo'lmagan subloyihalar.	IV-toifa	Past darajali xavf	Ushbu loyiha kontekstida past xavf deganda salbiy ta'sirlar kichik, boshqariladigan va kuchayishi yoki jiddiy zarar yetkazishi ehtimoli kam bo'lgan vaziyatlar tushuniladi.

5.4 Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish tartib-qoidalari

92. Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish tartiblari – bu loyihani amalga oshirish davri davomida atrof-muhit va ijtimoiy xavflar hamda ta'sirlarni aniqlash, baholash va boshqarish uchun ishlab chiqilgan jarayonlar va tizimlar majmuasidir. Ushbu tartiblar loyihalar salbiy ta'sirlarni minimal darajaga tushirgan holda, atrof-muhit va ta'sir ko'rsatadigan aholi uchun ijobiy natijalarni oshirishga qaratilgan holda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, ushbu tartiblar quyidagilarga erishishga qaratilgan:

5.3-jadval. Loyihani amalga oshirish davri va atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv tartibi

Loyiha bosqichi	E&S bosqichi	E&S boshqaruv tartibi
-----------------	--------------	-----------------------

<p>a. a. Baholash va tahlil: Loyihani aniqlash va tayyorlash</p>	Skrining	<ul style="list-style-type: none"> - Subloyihani aniqlashtirish jarayonida, 5.4-jadvalda keltirilgan Istinro ro'yxatiga murojaat qilish orqali subloyihaning muvofiqligini ta'minlash. - Potentsial atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlash uchun skrining baholashlarini o'tkazish (I-ilova). - Mahalliy jamoalar, davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va hukumat idoralaridan fikr-mulohazalarni yig'ish maqsadida manfaatdor tomonlarni jalb qilish faoliyatlarini boshlash. - Hukumatning Atrof-muhit bo'yicha tartib-qoidalariga muvofiq talab etiladigan hujjatlar, ruxsatnomalar va tasdiqlarni aniqlash.
<p>b. Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlash</p>	Loyihani aniqlash va tayyorlash bosqichi	<ul style="list-style-type: none"> - Taklif etilayotgan loyiha komponentlari bilan bog'liq potentsial atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlash uchun skrining baholashlari o'tkaziladi. Mahalliy jamoalar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va hukumat idoralaridan fikr-mulohazalarni yig'ish maqsadida uzluksiz manfaatdor tomonlarni jalb qilish faoliyatlari amalga oshiriladi.
<p>c. Ta'riflash va rejalashtirish: Loyiha faoliyatini rejalashtirish, jumladan, inson va byudjet resurslari hamda monitoring choralari</p>	Rejalashtirish	<ul style="list-style-type: none"> - Tegishli atrof-muhit va ijtimoiy tartib-qoidalar hamda rejalarni skrining shakliga asosanib qabul qilish va/yoki tayyorlash. - Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejalarni (ESMP) talab qiladigan faoliyatlar uchun, tender jarayonlarini boshlashdan (tender jarayonlarini o'z ichiga olgan subloyihalar uchun) va/yoki faoliyatni boshlashdan (tender o'tkazilishi ko'zda tutilmagan bog'liq bo'lmagan kichik loyihalar uchun) oldin, dastlabki 5 ta ESMP/ESMP nazorat ro'yxatini oldindan ko'rib chiqish uchun va Jahon banki tomonidan e'tirozsiz taqdim etish. - ESMP/ESMP nazorat ro'yxati mazmuni tegishli manfaatdor tomonlar bilan ochiq tarzda baham ko'rilishini va SEPga muvofiq ta'sirlangan jamoalar bilan maslahatlashuvlar o'tkazilishini ta'minlash. II-ilova - Hukumatning Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi Nizomiga muvofiq talab qilinadigan barcha hujjatlar, ruxsatnomalar va tasdiqlarni to'ldirish. - Rejalarni amalga oshirish va monitoring qilish uchun mas'ul xodimlarni treninglardan o'tkazish. - Tegishli ekologik va ijtimoiy protseduralar va rejalarni pudratchi tender hujjatlariga kiritish; pudratchilarni tegishli tartib va rejalar bo'yicha o'qitish.
<p>d. Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni baholash</p>	Tasdiqlash bosqichi	<ul style="list-style-type: none"> - Loyihalarning ustuvor qismlari uchun atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni kompleks baholash amalga oshiriladi. Aniqlangan xavflarni bartaraf etish va tegishli ESF talablariga muvofiqligini ta'minlash uchun yumshatish va boshqarish choralari ishlab chiqiladi.
<p>e. Amalga oshirish va monitoring qilish: Loyihalarni amalga oshirishni qo'llab-quvvatlash va doimiy monitoring qilish</p>	Amalga oshirish	<ul style="list-style-type: none"> - Rejalarni amalga oshirishini ob'ektlarga tashriflar, loyiha amalga oshirilish joylaridan muntazam hisobotlar va boshqa rejalashtirilgan monitoring orqali ta'minlash. - Shikoyatlar/benefitsiar fikr-mulohazalarini kuzatib borish. - Amalga oshirilgan yumshatish choralarinin samaradorligini kuzatish uchun mustahkam monitoring va baholash mexanizmlarini yaratish. - Loyiha faoliyatini baholash va muammolarni tezkor hal etish uchun muntazam ob'ektlarga tashriflar va inspeksiyalarni o'tkazish. - Tegishli xodimlar, ko'ngillilar, pudratchilar va jamoalar uchun xabardorlikni oshirish va/yoki treninglarni davom ettirish.

f. Salohiyatni oshirish va trening	Amalga oshirish va ishlatish jarayoni	<ul style="list-style-type: none"> - Loyihaga jalb qilingan xodimlar, ijrochi hamkorlar va tegishli manfaatdor tomonlar uchun salohiyatni oshirish hamda o'quv dasturlarini taqdim etish. - Mahalliy hamjamiyatlarni kuchaytirishga ustuvor ahamiyat berish, ularning loyiha faoliyatlarida faol ishtirokini rag'batlantirish. - Mahalliy xodimlar va pudratchilar atrof-muhit hamda ijtimoiy tartib-qoidalar va talablar bo'yicha o'qitiladi, bu ularning standartlarga rioya qilishini va xabardorligini ta'minlaydi.
g. Hujjarlashtirish va hisobotlar	Loyiha davomida	<ul style="list-style-type: none"> - Atrof-muhit va ijtimoiy baholashlar, yumshatish choralar hamda manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuvlar bo'yicha batafsil hujjatlarni yuritish. - Loyiha manfaatdor tomonlari uchun atrof-muhit va ijtimoiy ko'rsatkichlar bo'yicha oylik, choraklik va yarim yillik hisobotlarni tayyorlash
h. Doimiy takomillashtirish va moslashish	Doimiy monitoring va baholash	<ul style="list-style-type: none"> - Monitoring natijalari va o'rganilgan saboqlar asosida E&S (atrof-muhit va ijtimoiy) boshqaruv tartib-qoidalarini muntazam ko'rib chiqish va yangilash majburiyatini olish. - Manfaatdor tomonlarning fikr-mulohazalarini faol ravishda yig'ish va ularni doimiy takomillashtirish uchun qaror qabul qilish jarayonlariga integratsiya qilish. - Monitoring natijalari, o'rganilgan saboqlar hamda rivojlanib borayotgan ilg'or amaliyotlar asosida E&S boshqaruv tartib-qoidalari muntazam ravishda ko'rib chiqiladi va yangilanadi. Manfaatdor tomonlarning fikr-mulohazalari faol ravishda yig'ilib, qaror qabul qilish jarayonlariga kiritiladi, bu esa uzluksiz takomillashtirishni ta'minlaydi.
i. Ko'rib chiqish va baholash: Namuna asosida sifatli, miqdoriy va/yoki ishtirokchi ma'lumotlarni to'plash	Yakunlash	<ul style="list-style-type: none"> - Rejalar samarali amalga oshirilganligini baholash. - Jismoniy obyektlar to'liq tiklanganligini ta'minlash.
j. E&S fikr-mulohazalari va moslashuvchan boshqaruv	Loyiha davomida	<ul style="list-style-type: none"> - Monitoring natijalari va manfaatdor tomonlar fikrlari (GRM va maslahatlashuvlar orqali) muntazam ko'rib chiqiladi hamda ESMPLar va yumshatish choralari yangilashda foydalaniladi. - Operatsion bosqichlar: hisobot berish jarayoni bilan mos ravishda yarim yillik PIU ko'rib chiqish yig'ilishlari; E&S yangilanish jurnali yuritish (sana, o'zgarish, asos); - PIU E&S mutaxassislar natijalar asosida qayta ko'rib chiqishni boshlaydi; - PIU direktori muhim yangilanishlarni tasdiqlaydi; sezilarli o'zgarishlar UTG veb-saytida qayta oshkor qilinadi va SEPga muvofiq ta'sir ko'rsatadigan manfaatdor tomonlarga yetkaziladi. Tuzatish choralari uzluksiz kuzatib borish o'rganilgan saboqlarni pudratchi metod bayonotlari va nazorat rejalariga integratsiya qilishni ta'minlaydi.

93. Jahon banking dastlabki sharhi:

94. Tegishli holatlarda faoliyat olib borilayotgan joyga xos atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejasi (ESMP)/ESMP nazorat ro'yxati (checklist) Jahon banki tomonidan ESF talablariga muvofiqligini ta'minlash

uchun oldindan ko'rib chiqiladi. Mas'ul tomonlarga Atrof-muhit va ijtimoiy ESF mutaxassisleri hamda loyiha boshqaruvchilari kiradi. Ko'rib chiqish muddati loyihaning amalga oshirilish jadvali va Jahon banki ko'rsatmalariga asoslanib belgilanadi.

a. Kichik loyihalarni baholash va tahlil qilish – E&S skriningsi

95. Agar loyihani amalga oshirish bosqichida subloyihani baholash zarur bo'lsa, Atrof-muhit va ijtimoiy (E&S) skriningsi o'tkazilishi lozim. Birinchi qadam sifatida, barcha taklif qilingan tadbirlar loyihaning tegishli faoliyati doirasida ekanligiga va quyidagi jadvalda E&S istisno ro'yxatida ko'rsatilgan faoliyat hisoblanmasligiga ishonch hosil qilish uchun skriningsdan o'tkazilishi kerak.

5.4-jadval. Istisnolar ro'yxati

<ul style="list-style-type: none"> • Atrof-muhit va ijtimoiy xavf hamda ta'sirlari sezilarli bo'lgan, Atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirni baholash (ESIA) talab etiladigan har qanday faoliyat. • Inson huquqlarini buzadigan faoliyatlar, jumladan majburiy mehnat, bolalar mehnati, kamsitish yoki zaif guruhlarni ekspluatatsiya qilish • Issiqxona gazlari yoki boshqa ifloslantiruvchi moddalar chiqindilarini sezilarli darajada keltirib chiqaradigan, iqlim o'zgarishi yoki havo va suv ifloslanishiga sabab bo'ladigan faoliyatlar • Havo va yer osti suvlari ifloslanishining oldini olish uchun xavfli chiqindilar yoki elektron chiqindilarni tegishli ishlov berish yoki qayta ishlash choralarisiz utilizatsiya qilish. • Tegishli yumshatish choralari ko'rilmagan holda, botqoqliklar, daryolar yoki dengiz yashash joylari kabi ekotizimlarning jiddiy salbiy ta'sir korsatadigan yoki ularni yo'q qilish bilan bog'liq faoliyatlar. • "Yuqori" yoki "jiddiy" xavf deb tasniflanadigan har qanday faoliyat. • Majburiy ravishda ko'chirish yoki yerni sotib olish (jismoniy yoki iqtisodiy ko'chirish) bilan bog'liq har qanday faoliyat. • Har qanday yangi qurilish. • Mavjud UTGga tegishli ob'ekt to'siqlari yoki o'rnatilgan yo'l o'tkazish huquqi (ROW) tashqarisida joylashgan har qanday faoliyat.
<ul style="list-style-type: none"> • A Bevosita yoki bilvosita tarzda muhim tabiiy yashash joylarining sezilarli qismining yo'qolishi yoki degradatsiyasiga olib kelishi mumkin bo'lgan, yoki tabiiy yashash joylariga salbiy ta'sir ko'rsatadigan har qanday faoliyat.
<ul style="list-style-type: none"> • Zaif guruhlarni, jumladan ayollar, bolalar, nogironligi bo'lgan shaxslar yoki marginal guruhlarini ijtimoiy chetlab o'tish, kamsitish yoki marginalizatsiyaga olib keladigan har qanday faoliyat. • Ishchilar salomatligi va xavfsizligiga zarar yetkazish ehtimoli yuqori bo'lgan faoliyatlar, jumladan mehnat muhofazasi amaliyotlarining yetarli emasligi yoki xavfli moddalar ta'siriga duchor bo'lish. • Loyiha faoliyatlarida yoki ta'minot zanjirida, jumladan subpudratchilar yoki yetkazib beruvchilarda bolalar mehnati yoki majburiy mehnatdan foydalanish. • Etikaga to'g'ri kelmaydigan yoki ekspluatatsion amaliyotlarni o'z ichiga olgan faoliyatlar, jumladan korrupsiya, pora berish yoki manfaatdor tomonlar yoki benefisiarlarni majburlash. • Loyiha maqsadlari, atrof-muhit va ijtimoiy kafolatlar bilan mos kelmaydigan deb hisoblangan har qanday boshqa faoliyat, jumladan jismoniy yoki iqtisodiy ko'chirish, yer uchastkasini olish yoki kirish cheklavlarini o'z ichiga olgan, shuningdek amaldagi qonunlar, me'yorlar yoki Jahon banki siyosatiga zid bo'lgan faoliyatlar.
<ul style="list-style-type: none"> • Xalqaro suv yo'llaridan foydalanishga tegishli har qanday faoliyat. • Qabrlar, ibodatxonalar, cherkovlar, tarixiy yodgorliklar, arxeologik joylar yoki boshqa madaniy inshootlar kabi moddiy madaniy merosga ta'sir ko'rsatadigan har qanday faoliyat. • Mulk huquqi yoki egalik huquqi bahsli bo'lgan yerda amalga oshiriladigan har qanday faoliyat.

- Bahsli hududda yoki belgilangan chegaradan tashqarida joylashgan har qanday faoliyat.
- Ta'qiqlangan/sotuvi yoki ishlatilishi cheklangan pestitsidlar, insektitsidlar, gerbitsidlar va boshqa xavfli kimyoviy moddalarni (milliy qonunchilikka muvofiq taqiqlangan hamda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) 1A va 1B toifasiga kiruvchi pestitsidlar) sotib olish yoki ishlatish.

96. Ikkinchi qadam sifatida, PIU *1-ilovada keltirilgan E&S skringing shaklidan* foydalanib, faoliyatlarga xos atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlaydi va baholaydi hamda tegishli yumshatish choralari belgilaydi. Skringing shakli turli yumshatish choralari va faoliyatga mos bo'lishi mumkin bo'lgan rejalarni sanab o'tadi (masalan, Atrof-muhit va ijtimoiy amaliyot kodekslari, Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejasi, Mehnatni Boshqarish tartiblari, Tasodifiy topilmalarni boshqarish tartibi va boshqalar).

97. PIU shuningdek Atrof-muhit bo'yicha me'yoriy hujjatlariga muvofiq talab etiladigan hujjatlar, ruxsatnomalar va tasdiqlarni aniqlaydi.

b. Subloyihalarni shakllantirish va rejalashtirish – Atrof-muhit va ijtimoiy rejalashtirish

98. Agar yuqoridagi jarayon va Skringing shakliga asosan subloyiha baholash zarur bo'lsa, UTG tarkibidagi PIU ushbu ESMF ilovalarida keltirilgan zarur atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv choralari (masalan, ESCOPlar, LMP, WMP va boshqalar) qabul qiladi yoki faoliyat olib borilayotgan joyga xos atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejalari ishlab chiqadi.

99. Agar faoliyat olib borilayotgan joyga xos ESMPlar zarur bo'lsa, PIU pudratchi bilan birgalikda ularni va boshqa tegishli hujjatlarni tayyorlaydi. PIU pudratchiga tasdiq beradi va ESMPlar hamda boshqa tegishli shakllarni jamlaydi. Faoliyat olib borilayotgan joyga xos ESMPlar/ESMP nazorat ro'yxati mazmuni tegishli manfaatdor tomonlarga bilan qulay shaklda yetkaziladi, shuningdek ta'sir ko'rsatadigan hamjamiyatlar bilan atrof-muhit va ijtimoiy xavflar hamda yumshatish choralari o'ldiriladi. Agar ayrim subloyihalar yoki shartnomalar bir vaqtning o'zida yoki ma'lum hududda boshlansa, loyiha komponentlari yoki shartnomalarni qamrab oluvchi umumiy ESMP/ESMP nazorat ro'yxati tayyorlanishi mumkin.

100. Shu bilan birga, har bir subloyiha toifasi uchun dastlabki beshta, yoki Jahon banki bilan kelishilgan boshqa raqam, joyga xos ESMP/ESMP nazorat ro'yxati oldindan ko'rib chiqish va e'tirozsiz tasdiqlash uchun Jahon bankiga taqdim etiladi. Ushbu dastlabki 5ta hujjatdan so'ng, Jahon banki va PIU keyingi ESMP/ESMP nazorat ro'yxatlari yoki ma'lum toifa uchun oldindan ko'rib chiqish zarurligini qayta baholaydi.

101. PIU loyiha faoliyatlari boshlanishidan oldin hukumatning Atrof-muhit bo'yicha me'yoriy hujjatlariga muvofiq talab etiladigan hujjatlar, ruxsatnomalar va tasdiqlarni ham to'ldiradi.

102. Bundan tashqari, ushbu bosqichda turli subloyiha faoliyatlarida ishlaydigan xodimlar o'z ishiga tegishli atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejalari borasida o'qitilishi kerak. PIU joylarda ishlayotgan xodimlarni bunday treninglardan o'tishini ta'minlashi lozim.

103. Subloyiha faoliyatlari mavjud bolgan holatlarda, PIU barcha tanlangan pudratchilar, subpudratchilar va yetkazib beruvchilar qurilish ishlari uchun standart operatsion tartublar sifatida ularga tegishli atrof-muhit va ijtimoiy yumshatish choralari tushunishlari va qo'llashlarini ta'minlashi kerak. PIU tanlangan pudratchilarga atrof-muhit va ijtimoiy yumshatish choralari tushunish va integratsiya qilishlari uchun trening o'tkazishi lozim; shuningdek, pudratchilar tomonidan subpudratchilar va yetkazib beruvchilarga o'tkaziladigan kaskadli treningni rejalashtirish zarur. PIU investitsiyaning ekspluatatsiya va texnik xizmat ko'rsatish uchun mas'ul bo'lgan tashkilotlar yoki hamjamiyatlar operatsion bosqichdagi atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv choralari o'ldiriladi ham ta'minlashi kerak.

c. Amalga oshirish va monitoring qilish – E&Sni amalga oshirish

104. Ushbu bo'limda loyihaning butun amalga oshirilish davri davomida atrof-muhit va ijtimoiy jihatlarni samarali boshqarish uchun tartiblar va amalga oshirish choralari bayon etilgan. Unda asosiy manfaatdor tomonlarning roli va majburiyatlari aniqlangan, monitoring va hisobot berish mexanizmlari belgilangan va yumshatish choralari amalga oshirish bosqichlari batafsil ko'rsatilgan.

105. Amalga oshirish jarayonida PIU muntazam ravishda monitoring tashriflarini amalga oshiradi. Shu jumladan:

I. Mexanizmlar:

1. Monitoring va Baholash (M&E):

- PIU loyiha natijalari va yakuniy ko'rsatkichlarini monitoringini va baholashni amalga oshiradi.
- Loyiha samaradorligi miqdoriy indikatorlar va sifatli baholashlar orqali tahlil qilinadi.
- Har bir indikator yillik maqsadlarga nisbatan o'lchanadi, bu esa kamchiliklarni tezda aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi.

2. Yarim yillik taraqqiyot hisobotlari:

- PIU o'z rahbariyatiga va Jahon bankiga yarim yillik taraqqiyot hisobotlarini taqdim etadi.
- Ushbu hisobotlar har bir komponent darajasidagi taraqqiyotni qayd etadi hamda amalga oshirish holati va asosiy indikatorlarga oid loyiha samaradorligi tahlilini o'z ichiga oladi.

2. O'rta muddatli ko'rib chiqish:

- Loyihani amalga oshirishning o'rtasida Jahon banki tomonidan O'rta muddatli ko'rib chiqish jarayoni o'tkaziladi. Bunda umumiy loyiha taraqqiyoti baholanadi, muhim amalga oshirish masalalari aniqlanadi va loyiha dizayni yoki amalga oshirish jadvaliga zarur o'zgartirishlar kiritiladi.

II. Mas'ul tomonlar:

Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU):

- PIU barcha loyiha operatsion xarajatlari va logistikasini nazorat qiladi hamda monitoringni amalga oshiradi.
- PIU Atrof-muhit va ijtimoiy asos (ESF) tayyorlash, yangilash va chop etish hamda umumiy ESF va milliy qonunchilikka muvofiqlik uchun mas'ul bo'ladi.

106. PIU tarkibiga direktor va texnik jamoa (ofis menejer, xaridlar, moliyaviy boshqaruv, atrof-muhit va ijtimoiy masalalar bo'yicha mutaxassislar) kiradi. Loyihani amalga oshirish yo'lida ishlayotgan PIU monitoring o'tkazish amaliyotlari ESMFda aniqlangan atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni o'z ichiga olishini ta'minlaydi hamda muntazam loyiha monitoringi doirasida E&S xavfini boshqarish bo'yicha yumshatish rejalarining amalga oshirilishini kuzatadi.

107. Hisobot eng kamida quyidagilarni o'z ichiga olishi lozim: (i) E&S xavfini boshqarish vositalari va choralarining umumiy amalga oshirilishi; (ii) Loyiha faoliyati natijasida yuzaga kelgan har qanday atrof-muhit yoki ijtimoiy muammolar va ularni bartaraf etish yoki yumshatish bo'yicha choralar, jumladan muddatlar; (iii) Mehnat salomatligi va xavfsizligi ko'rsatkichlari (hodisalar va baxtsiz holatlar bilan birga); (iv) Aholi salomatligi va xavfsizligi; (v) SEPga muvofiq manfaatdor tomonlar bilan muloqot yangiliklari; (vi) Ommaviy xabarnoma va kommunikatsiyalar; (vii) Loyiha ishlarini amalga oshirish va yakunlash bo'yicha taraqqiyot/erishilgan natijalar (viii) SEPga muvofiq kelib tushgan

shikoyatlar/benefisiar fikr-mulohazalar, ko'rilgan choralar va hal qilingan shikoyatlar bo'yicha qisqacha ma'lumot. Mahalliy darajadagi hisobotlar milliy darajadagi PIUga taqdim etiladi, u yerda ular umumlashtiriladi va Jahon bankiga har ikki yilda bir marta taqdim etiladi.

108. Loyihani amalga oshirish bosqichi davomida PIU tegishli manfaatdor tomonlarga, jumladan xodimlar, tanlangan pudratchilar va hamjamiyatlarga atrof-muhit va ijtimoiy xavfni boshqarish bo'yicha yumshatish choralarini amalga oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun treninglar va xabardorlikni oshirish ishlarini davom ettiradi. Trening ehtiyojlarining dastlabki ro'yxati 5.6-bo'limda, 5.7-jadvalda taqdim qilingan.
109. PIU loyiha amalga oshirish jarayonida SEPga muvofiq shikoyatlar/benefisiar fikr-mulohazalarni kuzatadi, bu loyiha faoliyatlarini va atrof-muhit hamda ijtimoiy yumshatish choralarini amalga oshirish monitoringi vositasi sifatida ishlatiladi.
110. Nihoyat, agar PIU loyiha bilan bog'liq jiddiy hodisa haqida xabardor bo'lsa, bu hodisa atrof-muhitga, ta'sir ko'rsatadigan hamjamiyatlarga, jamoatchilikka yoki ishchilarga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud bo'lsa, Jahon bankiga bunday hodisa haqida xabardor bo'lganidan keyin 48 soat ichida xabar berishi kerak. O'lim holati avtomatik ravishda jiddiy hodisa sifatida tasniflanadi, shuningdek majburiy yoki bolalar mehnati, loyiha ishchilari tomonidan hamjamiyat a'zolariga nisbatan suiiste'mol (jumladan, genderga asoslangan zo'ravonlik holatlari), zo'ravon jamoa noroziliklari yoki odam o'g'irlash holatlari ham jiddiy hodisa hisoblanadi.

d. Ko'rib chiqish va baholash – E&S yakuniy bosqichi

111. Loyiha faoliyatlari yakunlangandan so'ng, PIU loyiha faoliyatlarining taraqqiyoti va yakunlanishini hamda barcha zarur atrof-muhit va ijtimoiy yumshatish choralarini ko'rib chiqadi va baholaydi. Ayniqsa qurilish ishlari bo'yicha, PIU ta'sir ko'rsatgan hududlarda hududni tiklash va landshaftni obodonlashtirish faoliyatlarini monitoring qiladi, shunda shartnomalarni yopishdan oldin ESMP/ESMP nazorat ro'yxatlari va boshqa rejalarida belgilangan choralar asosida ishlar tegishli va qabul qilinadigan standartlarga muvofiq bajarilgan bo'lishi ta'minlanadi. Faoliyat hududi ish boshlanishidan oldingi holat va standart darajasida tiklanishi shart. Har qanday hal etilmagan masalalar subloyiha to'liq yakunlangan deb hisoblanishidan oldin bartaraf etilishi kerak. PIU yakuniy hisobotni tayyorlaydi, unda E&S xavfini boshqarish choralariga muvofiqlikning yakuniy holati tasvirlanadi va uni Jahon bankiga taqdim etadi

5.5 Texnik yordam faoliyati

112. PIU loyiha doirasidagi konsalting xizmatlari, tadqiqotlar (agar tegishli bo'lsa, texnik-iqtisodiy asoslashni ham), salohiyatni oshirish, treninglar va boshqa texnik yordam faoliyatlari Jahon banki tomonidan qabul qilinadigan, ESSlarga (Atrof-muhit va ijtimoiy standartlar) mos keladigan Texnik topshiriqlar (ToR) asosida amalga oshirilishini ta'minlaydi. Shuningdek, ushbu faoliyatlar natijalari Texnik topshiriqlarga muvofiq bo'lishini ham ta'minlaydi.
113. **Amalga oshirish tartiblari**
114. Ushbu bo'lim loyihani amalga oshirish davri davomida atrof-muhit va ijtimoiy jihatlarni samarali boshqarish uchun tartib-qoidalar va amalga oshirish mexanizmlarini belgilaydi. Unda asosiy manfaatdor tomonlarning rollari va mas'uliyatlari aniqlanadi, monitoring va hisobot berish mexanizmlari o'rnatiladi hamda yumshatish choralarini amalga oshirish bosqichlari batafsil bayon etiladi.
115. Loyihani amalga oshiruvchi asosiy agentlik Uztransgaz (UTG) hisoblanadi. Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU) milliy darajada tashkil etilgan bo'lib, loyihani hududlarda muvofiqlashtirish va amalga oshirish

uchun mas'uldir. PIU loyiha jamoasi yuqori malakali mutaxassislardan iborat bo'lib, har biri o'zining noyob tajribasini qo'shadi va tashabbusning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Ushbu shaxslar loyiha boshqaruvi, xaridlar, moliyaviy boshqaruv, monitoring va baholash, hamda atrof-muhit va ijtimoiy himoya kabi muhim rollar uchun mas'uldir. Har bir mutaxassis loyiha ishlarining uzluksizligi va taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi.

116. Loyiha turli bosqichlarda ishtirok etadigan mutaxassislarni o'z ichiga olgan to'liq stavkada ishlaydigan xodimlarni jalb qiladi. Xodimlar soni hali aniqlanmagan bo'lib, loyiha hujjatlarini tayyorlash va loyiha tashkiliy tuzilmasini ishlab chiqish jarayonida aniqlashtiriladi. Shuningdek, loyiha ehtiyojlari va bajarilayotgan aniq vazifalarga qarab, mustaqil mutaxassislar va konsalting xizmatlarini jalb qilish ham mumkin.
117. Barcha sanab o'tilgan mutaxassislar loyiha maqsadlariga erishish uchun hamkorlikda ishlaydi. Ularning birgalikdagi sa'y-harakatlari Jahon banki kredit mablag'lari va O'zbekiston Respublikasi mablag'lari bilan qo'llab-quvvatlanadi, bu esa loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur resurslarni ta'minlaydi. Jamoaning fidoyiligi va tajribasi loyiha muvaffaqiyatining asosidir hamda ularning ishlari kompaniyaning 'raqamli mavjudligi' va mijozlar bilan aloqasiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi.
118. PIUning mas'uliyatiga loyiha tayyorlash bilan bog'liq masalalar jumladan ESMFni amalga oshirish, xaridlar strategiyasi va rejasi hamda boshqa moliyaviy nazorat faoliyatlari kiradi. PIU bir nafar atrof-muhit mutaxassisi va bir nafar ijtimoiy mutaxassisni yollaydi, ular ESMF bo'yicha UTG va Jahon bankiga E&S masalalari yuzasidan hisobot berishning umumiy muvofiqlashtirilishini nazorat qiladi, shuningdek ESF talablarini tender va shartnoma hujjatlariga integratsiya qiladi. E&SS atrof-muhit organlari bilan hamkorlik qilish, ESF hujjatlarini samarali amalga oshirishni ta'minlash uchun mas'ul bo'ladi. Bundan tashqari, u ish olib borilayotgan joylarga tasodifiy tashriflarini, atrof-muhit nazorati va monitoringini amalga oshiradi, ish joylarida hamda hududiy boshqaruvda atrof-muhit va ijtimoiy masalalar bo'yicha muvofiqlikni baholaydi. E&SS shuningdek ESMFni amalga oshirishda ishtirok etuvchi barcha tomonlar uchun ESA bo'yicha trening ehtiyojlarini aniqlash uchun mas'ul bo'ladi.
119. Tender hujjatlarida atrof-muhit qoidalar va loyihalash spetsifikatsiyalariga rioya qilinishi qanday nazorat qilinishi, shuningdek, pudratchilar yoki ishchilar tomonidan rioya qilmaslik uchun jazo choralari ko'rsatilishi kerak. Qurilish nazorati pudratchi yoki uning tayinlangan atrof-muhit bo'yicha nazoratchisi tomonidan qo'llanma va atrof-muhit spetsifikatsiyalariga rioya qilinishini nazorat qilishni talab qiladi. Pudratchilar, shuningdek, atrof-muhit, jamoat salomatligi va xavfsizligini tartibga soluvchi milliy va shahar qoidalariga rioya qilishlari shart. 120. Quyidagi jadvalda atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruvni amalga oshirish tartib-qoidalariga oid rollar va majburiyatlar umumlashtirilgan.
120. Quyidagi jadvalda **atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruvni amalga oshirish tartib-qoidalariga oid rollar va majburiyatlar umumlashtirilgan.**

5.5-jadval. Amalga oshirish tartiblari

Daraja/ Mas'ul tomon	Rollar va majburiyatlar
Uzatrangas (UTG)	Loyihani amalga oshirishning strategik nazorati va texnik jihatlar uchun javobgar. Kundalik amalga oshirish va boshqarishni osonlashtirish uchun Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU) tashkil qilinadi. Loyihani Jahon banki bilan kelishilgan qoidalar va tartiblarga muvofiq boshqaradi.
Milliy daraja	PIUga Loyiha Direktori rahbarlik qiladi va tarkibiga to'liq stavkada ishlaydigan Atrof-muhit va ijtimoiy mutaxassisni o'z ichiga olgan jamoa kiradi. PIU EMSF va boshqa tegishli ESF vositalarini umumiy muvofiqlashtirish uchun javobgardir. Bunga UTG va Jahon bankiga E&S masalalari

Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU)	<p>bo'yicha hisobot berish, shuningdek, ESF talablarini tender va shartnoma hujjatlariga integratsiya qilish kiradi.</p> <p>PIU Atrof-muhit organlari bilan hamkorlik qilib, ESF hujjatlarini samarali amalga oshirilishini ta'minlash vazifalarni bajaradi. Bundan tashqari, PIU ishlar olib borilayotgan hudud/joylarga tasodifiy tashriflarini amalga oshiradi hamda ish joylarida muvofiqlikni baholash uchun atrof-muhit nazorati va monitoringini o'tkazadi.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Atrof-muhit va ijtimoiy xavfni boshqarish bo'yicha joylardagi xodimlariga qo'llab-quvvatlash, nazorat va sifatni ta'minlashni taqdim etish. - Skrining shakllarini va ESMPlarni (agar mavjud bo'lsa) yig'ish, ko'rib chiqish, sifat nazoratini ta'minlash va tasdiqlash. Barcha taraqqiyot hujjatlarini yuritish. - Atrof-muhit va ijtimoiy yumshatish hamda boshqaruv faoliyatlarining umumiy amalga oshirilishi va monitoringini nazorat qilish, mahalliy darajadagi/subloyihalardan taraqqiyot hisobotlarini jamlash va Jahon bankiga choraklik yoki yarim yillik asosda hisobot berish. - ESMFni amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan markaziy va joylardagi xodimlari hamda pudratchilarni treninglardan o'tkazish. - Agar shartnoma markaziy darajada boshqarilsa, barcha tender va shartnoma hujjatlarida skrining shakllariga, ESMPlarga (agar mavjud bo'lsa) muvofiq tegishli E&S boshqaruv qoidalari kiritilganligini ta'minlash. - Jahon banki talablariga muvofiq atrof-muhit tasnifini puxta ko'rib chiqish. - Ta'sir ko'rsatadigan guruhlar va mahalliy atrof-muhit organlarining subkomponentlarni amalga oshirishdagi atrof-muhit jihatlariga oid fikr-mulohazalariga ochiq bo'lish. Zarur hollarda joylarga tashriflar chog'ida ushbu guruhlar bilan uchrashish. - Jahon banki nazorat missiyasi bilan atrof-muhit masalalari va komponentlar jihatlarini bo'yicha muvofiqlashtirish va hamkorlikni ta'minlash.
UTG qoshidagi mintaqaviy/mahalliy PIU xodimlari	<ul style="list-style-type: none"> - Loyiha faoliyatlari Salbiy ro'yxatga kirmasligini ta'minlash. Agar mavjud bo'lsa, tegishli subloyiha faoliyatlari uchun hududiy/mahalliy xodimlar tomonidan Skrining shakllarini to'ldirish va ularni milliy darajaga taqdim etish. - Tegishli holatlarda, subloyiha faoliyatlari uchun faoliyat olib borilayotgan joyga xos ESMPlarni to'ldirish va shakllarni milliy darajaga taqdim etish. - Atrof-muhit va ijtimoiy yumshatish choralarining kundalik amalga oshirilishi va monitoringini nazorat qilish hamda taraqqiyot va samaradorlik bo'yicha milliy darajaga oylik hisobot berish. - Mahalliy pudratchilar va hamjamiyatlarga tegishli atrof-muhit va ijtimoiy yumshatish choralari, rollar va mas'uliyatlar bo'yicha treninglar o'tkazish. - Agar shartnoma hududiy darajada boshqarilsa, barcha tender va shartnoma hujjatlarida skrining shakllariga, ESMPlarga (agar mavjud bo'lsa) muvofiq tegishli E&S boshqaruv qoidalari kiritilganligini ta'minlash.
Pudratchilar	<p>Ochiq tender jarayonida ishtirok etish. Milliy atrof-muhit va ijtimoiy qonunchilik hamda ESMP talablariga to'liq muvofiqlikda faoliyat yuritish. Yo'l harakati xavfsizligi, mehnat salomatligi va xavfsizligi, yong'in xavfsizligi, atrof-muhitni muhofaza qilish hamda hamjamiyat salomatligi va xavfsizligi kabi sohalarda me'yoriy talablarni bajarish uchun mas'ul bo'lish. ESMP bilan bog'liq barcha faoliyatlarni moliyalashtirish, jumladan zaxira mablag'lar: loyiha amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kutilmagan atrof-muhit va ijtimoiy masalalarni hal qilish uchun zaxira mablag'larni tashkil etish. Atrof-muhit, ijtimoiy masalalar, salomatlik va xavfsizlik hamda ESMPni amalga oshirish uchun mas'ul shaxsni tayinlash.</p>
Subloyiha benefitsiarlari (agar mavjud bo'lsa)	<p>Ko'pincha mahalliy hokimiyatlar. Subloyiha amalga oshirilishini nazorat qilish va har qanday atrof-muhit yoki ijtimoiy muvofiqlik buzilishlarini PIUga xabar berish uchun mas'ul shaxslarni tayinlash. PIU E&S mutaxassislari: Atrof-muhit va ijtimoiy standartlarni muvofiqlashtirish va amalga oshirish, muvofiqlikni ta'minlash, monitoring va baholashni o'tkazish hamda hisobotlarni tayyorlash. Hududiy xodimlar: PIUga yordam berish uchun joylarda monitoring o'tkazish, ma'lumotlarni yig'ish, muvofiqlik buzilishlarini aniqlash va PIUga xabar berish. Hokimiyat xodimlari: Subloyihalarni mahalliy darajada boshqarish va nazorat qilish, mahalliy me'yorlarga muvofiqlikni ta'minlash, darhol muvofiqlik buzilishlarini bartaraf etish hamda</p>

	hududiy xodimlar va PIU bilan hamkorlik qilish. ESMPlarni samarali amalga oshirishni ta'minlashda yordam berish.
--	--

5.6-jadval. Asosiy ekologik va ijtimoiy monitoring ko'rsatkichlari, mas'ul tomonlar va hisobot topshirish muddatlari

Soha	Ko'rsatkich	O'lchov/maqsad	Mas'ul tomon	Hisobot topshirish muddatlari
OHS	Baxtsiz hodisalar (baxtsiz hodisalar va ularning ro'y berishiga oz qolgan holatlar, o'lim holatlari)	O'lim holatlarining yo'qligi, baxtsiz hodisalarning sonining kamayishi	Pudratchi ESHS xodimi (kundalik), PIU Atrof-muhit/OHS mutaxassisi (nazorat)	Jiddiy hodisalar uchun darhol (≤ 48 soat), oylik (pudratchi), yarim yillik (PIU)
Chiqindilarni boshqarish	Ajratish, saqlash, utilitatsiya (qattiq/xavfli)	Tasdiqlangan joylarda 100% utilitatsiya qilish, ochiq yoqish taqiqlangan	Pudratchi ESHS xodimi, PIU atrof-muhit bo'yicha mutaxassisi	Oylik (pudratchi), yarim yillik (PIU)
Manfaatdor tomonlarni jalb qilish	O'tkazilgan maslahatlashuvlar	SEP rejasiga ko'ra, inklyuziv ishtirok	PIU ijtimoiy mutaxassisi	Yarim yillik (PIU)
GRM (ishchilar va jamoatchilik uchun)	Shikoyatlar qabul qilindi/hal qilindi/ko'rib chiqilmoqda	Qabul qilish ≤ 3 ish kuni, hal qilish ≤ 15 ish kuni	PIU Ijtimoiy mutaxassis, Pudratchi ESHS xodimi (ishchilar uchun GRM)	Doimiy kuzatuv, yarim yillik xulosa (PIU)
SEA/SH	Ishchilarning xulq-atvor kodeksi, SEA/SH holatlarini maxfiy tarzda ko'rib chiqish	100% ishchilar Xulq-atvor kodeksini imzolagan, jabrlanuvchilarga yo'naltirilgan	PIU Ijtimoiy mutaxassis, Pudratchi ESHS xodim	Hodisalar uchun darhol, yarim yillik anonimlashtirilgan xulosa (PIU)
Ekologik muvofiqlik	Ruxsatnomalar, EHSG va milliy cheklovlarga (chang, shovqin, emissiya) rioya qilish	Ishdan boshlashdan oldin barcha ruxsatnomalar mavjud, to'liq muvofiqlik	PIU Atrof-muhit mutaxassis, Pudratchi ESHS xodim	Oylik (pudratchi tekshiruvlar), yarim yillik (PIU)
Trening va salohiyat	ESMF/OHS/GRM/SEA/SH bo'yicha xodimlar uchun treninglar o'tkazildi	Barcha tegishli xodimlar faoliyat boshlanishidan oldin o'qitilgan	PIU Atrof-muhit va ijtimoiy mutaxassislari	

5.6 Taklif etilayotgan treninglar va salohiyatni oshirishi choralari

121. Loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi asosan ushbu ESMFda belgilangan atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralari samarali ijro etishga bog'liqdir. Ushbu choralar potentsial salbiy ta'sirlarni kamaytirish va barqaror loyiha natijalarini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Asosiy manfaatdor tomonlar ESMF, SEP hamda boshqa tegishli atrof-muhit va ijtimoiy hujjatlarni samarali amalga oshirish salohiyatiga ega bolishlari uchun keng qamrovli trening va salohiyatni oshirish tadbirlarini ta'minlash zarur.
122. Quyidagi jadvalda dastlabki o'quv/treninglar strategiyasi batafsil ko'rsatilgan. Ushbu strategiya ekologik va ijtimoiy xavflarni boshqarish bo'yicha treningni loyihani amalga oshirish davri va operatsion tartiblariga iloji boricha integratsiyalashga qaratilgan. Treninglar turli jihatlarini, jumladan, atrof-muhitga

ta'sirni baholash, ijtimoiy ta'sirni baholash, yumshatish choralari, monitoring va baholash hamda tegishli qoidalar va standartlarga rioya qilishni qamrab oladi.

123. Loyihadagi ishchilar va turli darajadagi manfaatdor tomonlar o'rtasida xabardorlikni oshirish zarurati hisobga olinib, kaskadli model taklif etiladi. Ushbu model axborotni milliy miqyosdan tortib, mahalliy miqyos, ya'ni joylarga yetkazishni ta'minlaydi, bu esa barcha ishtirokchilarni yetarli darajada xabardor qilish va zarur choralarni samarali amalga oshirish imkonini beradi.
124. Bundan tashqari, o'quv jarayonini yanada samarali qilish va ishtirokchilar olgan bilim hamda ko'nikmalarni real vaziyatlarda qo'llash imkonini ta'minlash maqsadida, trening dasturi amaliy mashg'ulotlar, misollardan o'rganish (case study) va interaktiv sessiyalarni o'z ichiga oladi. Trening dasturining samaradorligini baholash va uning ta'sirini oshirish uchun zarur o'zgartirishlarni kiritish maqsadida uzluksiz monitoring va baholash amalga oshiriladi.
125. Xulosa qilib aytganda, loyihaning muvaffaqiyati ESMFda belgilangan atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralari samarali amalga oshirishga bog'liqdir. Ushbu maqsadga erishish va barqaror loyiha natijalarini ta'minlash uchun asosiy manfaatdor tomonlar uchun kaskadli modeldan foydalangan holda keng qamrovli trening va salohiyatni oshirish tadbirlarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

5.7-jadval. Taklif etilayotgan trening va salohiyatni oshirish yondashuvi

Daraja	Mas'ul tomon	Tinglovchilar	Yoritilishi mumkin bo'lgan mavzular
Milliy daraja	Jahon banki	ESMFni umumiy amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan mahalliy xodimlar	<p>ESMF va yondashuv:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlash va baholash; - Tegishli atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralari/vositalarini tanlash va qo'llash; - Atrof-muhit va ijtimoiy monitoring va hisobot; - Baxtsiz hodisalar haqida xabar berish; - Xulq-atvor kodeksini qo'llash, shu jumladan baxtsiz hodisalar haqida xabar berish, SEA/SH va LMP; - SEP va shikoyat/foyda oluvchining fikr-mulohaza mexanizmini qo'llash <p>Chiqindilarni boshqarish rejasi yondashuvi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Chiqindilarni boshqarish rejasiga umumiy nuqtai nazar - Chiqindilarni minimallashtirish strategiyalari - Chiqindilarni qayta ishlash va saqlash - Chiqindilarni tashish - Chiqindilarni utilizatsiya qilish
Mintaqaviy daraja	Mahalliy xodimlar	Mintaqaviy xodimlar Pudratchilar	<p>ESMF va yondashuv:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni aniqlash va baholash; - Tegishli atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralari/vositalarini tanlash va qo'llash; - Atrof-muhit va ijtimoiy monitoring va hisobot; - Baxtsiz hodisalar haqida xabar berish;

			<ul style="list-style-type: none"> - Xulq-atvor kodeksini qo'llash, shu jumladan baxtsiz hodisalar haqida xabar berish, SEA/SH va LMP; - SEP va shikoyat/foйда oluvchining fikr-mulohaza mexanizmini qo'llash Chiqindilarni boshqarish rejasi yondashuvi: - Chiqindilarni boshqarish rejasiga umumiy nuqtai nazar - Chiqindilarni minimallashtirish strategiyalari - Chiqindilarni qayta ishlash va saqlash - Chiqindilarni tashish - Chiqindilarni utilitatsiya qilish
Mahalliy/hudud darajasi	Mintaqaviy xodimlar	<p>Mahalliy xodimlar</p> <p>Mahalliy pudratchilar</p>	<ul style="list-style-type: none"> - SEP va shikoyat/foйда oluvchining fikr-mulohaza mexanizmini qo'llash - LMPni qo'llash, jumladan Xulq-atvor Kodeksi, hodisalarni xabar qilish, SEA/SH - Tegishli hollarda ESCOP yoki ESMPlarni qo'llash, Chiqindilarni boshqarish rejasi yondashuvi: - Chiqindilarni boshqarish rejasiga umumiy nuqtai nazar - Chiqindilarni minimallashtirish strategiyalari - Chiqindilarni qayta ishlash va saqlash - Chiqindilarni tashish - Chiqindilarni utilitatsiya qilish
Jamiyat darajasi	Mahalliy xodimlar	<p>Jamiyat a'zolari</p> <p>Tegishli hollarda, jamiyat ishchilari</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Asosiy OHS choralari va shaxsiy himoya vositalari - Jamoat salomatligi va xavfsizligi masalalari - Ishchilarning xulq-atvor kodeksi - SEA/SH muammolari, oldini olish, choralari] - COVID-19 ga qarshi kurash - Shikoyatlarni ko'rib chiqish - Ishchilarning shikoyatlarini hal qilish

126. Trening samaradorligi treningdan keyingi qisqa anonim fikr-mulohaza so'rovnomalari orqali baholanadi, bunda mazmunning dolzarbligi va aniqligi hamda trenerning ishlash sifati ko'rib chiqiladi, joyda kuzatuvlar nazorat ro'yxatlari (cheklistlar) asosida (PPE, OHS tartiblari, chiqindilarni boshqarish, GRM/SEA/SH protokollari) amalga oshiriladi, jurnal va ruxsatnomalarning spot auditlari o'tkaziladi, baxtsiz hodisalar va ularning ro'y berishiga oz qolgan holatlar tendensiyalari hamda muvofiqlik buzilishi holatlari natija ko'rsatkichlari sifatida tahlil qilinadi. Pudratchi ESHS xodimlari testlar va so'rovnomalarni o'tkazadi hamda qatnashuvni hisobga oladi, PIU Atrof-muhit/OHS va ijtimoiy soha mutaxassislari esa natijalarni tasdiqlaydi, dala kuzatuvlarini va spot auditlarni amalga oshiradi hamda xulosalarni jamlaydi. Natijalar tuzatish mexanizmi doirasida maqsadli qayta treninglar va "toolbox talks", past ko'rsatkichli xodimlar uchun murabbiylik, materiallar va metodlarni yangilash, agar kamchiliklar davom etsa, shartnoma bo'yicha tuzatish choralari qo'llashni ta'minlaydi, yig'ilgan natijalar davriy E&S hisobotlariga kiritiladi va trening rejasini moslashtirish uchun ishlatiladi.

5.7 Taxminiy byudjet

127. Quyidagi jadvalda loyihaning umumiy byudjetiga kiritilgan, ESMFni amalga oshirish uchun lozim bo'ladigan xarajatlar sanab o'tilgan:

5.7-jadval. ESMFni amalga oshirish byudjeti

Faoliyat/xarajat turi	Kutilayotgan/potensial qiymat (USD)
Hodimlar uchun treninglar (o'tkazish joyi uchun tolov, yo'l kira, yengil taomlar (kofe-breyk), va hokazo)	4 000
Pudratchilar uchun treninglar (o'tkazish joyi uchun tolov, yo'l kira, yengil taomlar (kofe-breyk), va hokazo)	6 000
Xabardorlikni oshirish materiallarini chop etish	500
Joyga xos ESMPlar va boshqa joy uchun xos rejalarni tayyorlash	3 000
Joyga xos ESMPlar va boshqa joy uchun xos rejalarni amalga oshirish	4 000
PIU Atrof-muhit va ijtimoiy himoya bo'yicha mutaxassislari	18 000
	35 500

Izoh: Qarz oluvchi (IMV) va IA (UTG) ESMFni amalga oshirish uchun ajratilgan byudjetning yetarli bo'lishini ta'minlashi shart.

6. Manfaatdor tomonlarni jalb qilish, axborotni oshkor qilish va maslahatlashuvlar

128. Manfaatdor tomonlarni Jalb Qilish bo'yicha Atrof-muhit va Ijtimoiy Standarti 10 asosida tayyorlangan. SEP quyidagilarni o'z ichiga oladi: ta'sir ko'rsatadigan jamoalar va zaif guruhlarni xaritalash, loyiha ko'lami va E&S vositalarini (ESMF/ESMPs, LMP, GRM, SEA/SH) oshkor qilish, ishlar boshlanishidan oldin va davomida inklyuziv maslahatlashuvlarni o'tkazish, ob'ekt darajasida aloqa kanallarini saqlash, maxfiy, jabrlanuvchilarga yo'naltirilgan GRMni yuritish va ishchilarni induksiya, xavfsizlik bo'yicha brifinglar, "toolbox talks" hamda ishchilar uchun GRM orqali jalb qilish. SEP muntazam ravishda va muhim o'zgarishlardan so'ng ko'rib chiqiladi, yangilanadi, qayta e'lon qilinadi (veb-sayt va ish joylarida) hamda ta'sir ko'rsatadigan manfaatdor tomonlar bilan qayta maslahatlashiladi, versiyalar nazorati va manfaatdor tomonlar hamda Jahon bankiga xabarnomalar yuboriladi. SEP quyidagi manzilda mavjud: <https://www.utg.uz/en/open-information/>.
129. Loyiha uchun alohida Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi (SEP) Jahon bankining Manfaatdor tomonlarni jalb qilish bo'yicha Atrof-muhit va ijtimoiy standarti 10 asosida tayyorlangan. SEP quyidagilarni o'z ichiga oladi: loyihaning ta'siri ostiga kiradigan jamoalar va zaif guruhlarni xaritalash, loyiha doirasi hamda E&S vositalarini (ESMF/ESMPs, LMP, GRM, SEA/SH) oshkor qilish, ishlar boshlanishidan oldin va olib borilishi davomida inklyuziv maslahatlashuvlarni o'tkazish, ob'ekt darajasida aloqa/muloqot kanallarini yolga qoyish, maxfiy va jabrlanuvchilarga yo'naltirilgan GRMni yuritish hamda ishchilar uchun tanishtiruv jarayoni, "toolbox talks" (ish joyida o'tkaziladigan qisqa, norasmiy xavfsizlik yig'ilish, unda kunlik ish bilan bog'liq bo'lgan muayyan sog'liq va xavfsizlik masalalari muhokama qilish uchun o'tkaziladi), brifinglar va ishchilar uchun GRM. SEP muntazam ravishda va muhim o'zgarishlardan so'ng ko'rib chiqiladi, yangilanadi, qayta e'lon qilinadi (veb-sayt orqali va ish joylarida) versiyalarni nazorat qilish va manfaatdor tomonlar hamda Jahon bankiga xabarnomalar yuborish bilan birga ta'sir ko'rsatadigan manfaatdor tomonlar bilan qayta maslahatlashiladi. SEP quyidagi manzilda mavjud: <https://www.utg.uz/en/open-information/>.
130. Ushbu ESMF, shuningdek, ushbu loyiha uchun tayyorlangan SEP va Atrof-muhit va ijtimoiy majburiyatlar rejasining (ESCP) loyihalari 2025-yil 6-noyabrda manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuvlar uchun quyidagi veb-saytda <https://www.utg.uz/en/open-information/> e'lon qilingan. Quyidagi sanalarda manfaatdor tomonlar bilan uchrashuvlar o'tkazilgan:
- 2025-yil 3-oktabrda Toshkent viloyati, Yangi Toshkent, Yuqori Chirchiqda va 2025-yil 27-noyabrda Buxoro viloyati, Gazli shahrida Uztransgaz AJ tomonidan Jahon banki ko'magida jamoatchilik muhokamasi o'tkazildi. Uchrashuvning maqsadi O'zbekiston Gaz Sizib Chiqishlarini Ta'mirlash Inshooti loyahasini tanishtirish, uning maqsadlari, ko'lami va kutilayotgan ekologik hamda ijtimoiy ta'sirlarni tushuntirishdan iborat edi. Turli vazirliklar, nazorat organlari va texnik bo'limlar vakillari tadbirda ishtirok etdilar. Muhokama davomida loyiha guruhi asosiy ma'lumotlarni taqdim etdi va manfaatdor tomonlar bilan savol-javoblar o'tkazib, tegishli davlat organlari va boshqa manfaatdor tomonlardan fikr-mulohazalarni yig'ish hamda ularni loyiha rejalashtirish va amalga oshirish jarayonida hisobga olishni ta'minladi.
131. **Shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi (GRM):** GRM ta'sir ko'rsatadigan shaxslar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun mavjud bo'lgan shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmini tavsiflaydi, odatiy va boshqa nizolarni hal etish mexanizmlarini integratsiya qiladi, ESF va milliy qonunchilikda belgilangan arbitraj tartiblarini, ularning amalda qay darajada ishlashini hamda batafsil jarayonni o'z ichiga oladi. Shuningdek, foydalanuvchilar shikoyatni tasdiqlash, javob olish va hal etish uchun qancha vaqt kutishi kerakligi, institutsional va ma'muriy tartiblar, shikoyat hal etilmagan holatlarda mediatsiya jarayoni (agar mavjud bo'lsa) yoki apellyatsiya jarayoni, (shu jumladan milliy sud tizimi) ko'rsatiladi. Mexanizmning qisqacha mazmuni ingliz tilida bo'ladi, biroq subloyiha amalga oshirilayotgan hududda mexanizmning

to'liq jarayoni o'zbek tilida taqdim etiladi. Ta'sir ko'rsatadigan tomonlar va manfaatdor tomonlar uchun GRM SEP hujjatida, ishchilar uchun GRM, shu jumladan SEA/SH holatlari esa LMP hujjatida keltiriladi.

1-ilova: Potensial atrof-muhit va ijtimoiy muammolarni skrining qilish shakli

Ushbu shakl Amalga oshiruvchi agentlik va/yoki Loyihani amalga oshirish guruhi (PIU) va tegishli mahalliy muassasalar tomonidan Loyiha doirasida taklif qilinayotgan subloyihaning potensial atroh-muhit va ijtimoiy xavf darajalarini tekshirish uchun foydalaniladi. Ushbu tekshirish jarayonida Bankning atrof-muhit va ijtimoiy standartlarining (ESS) dolzarbligi va uning atrof-muhit, ijtimoiy xavf darajalari aniqlanadi hamda subloyiha uchun tayyorlanadigan instrument taklif qilinadi.

Subloyiha nomi	
Subloyiha joylashuvi	
Subloyiha taklifchisi	
Investitsiya qiymati	
Boshlanish/tugash sanasi	
Subloyihaning qisqacha ta'rifi	

Savollar	Javob			Agar "ha" bo'lsa, tegishli tekshiruvlar/tadbirlar
	Aloqador emas	ha	yo'q	
ESS1 Atrof-muhit va ijtimoiy xavf va ta'sirlarni boshqarishni baholash				
1. Subloyiha infratuzilmani yangilash/modernizatsiya qilish yoki tiklashni qamrab olgan qurilish ishlarini o'z ichiga oladimi?				ESIA yoki AMIBR
Subloyiha uchun mustahkam tartibga solish tizimi va sohaga doir salohiyat mavjudmi ?				ESMP, SEP ¹
3. Subloyiha ta'sir va xavflar nuqtai nazaridan hamda yumshatish ierarxiyasidan foydalangan holda tahlil qilinganmi?				ESMP
4. Subloyiha "Nomaqbul faoliyat" yoki boshqa istisno mezonlarini keltirib chiqaradigan sezgir va misli ko'rilmagan darajada salbiy ekologik ta'sirlarga ega bo'lishi mumkinmi?				ESMP
5. Qurilish yoki ta'mirlash ishlari yangi karyerlar yoki karyerlarni ochishni talab qiladimi?				ESMP
ESS 2 Mehnat va ish sharoitlari				
6. Subloyiha hududida genderga asoslangan zo'raonlik (GBV), jinsiy ekspluatatsiya va				SEA/SH, SEP, ESMP ni baholash

¹SEP: Manfaatdor tomonlarni jalb qilish rejasi

zo'ravonlik (SEA) va jinsiy ta'qib (SH) kabi jiddiy xavflar mavjudmi?				
7. Subloyiha to'g'ridan-to'g'ri, shartnoma asosida ishlaydigan, asosiy ta'minotchi va/yoki jamoat ishchilaridan tashkil topgan ishchi kuchini yollashni o'z ichiga oladimi?				ESMP va, SEP
8. Subloyihada hisobdorlik, shikoyatlar va nizolarni hal qilish bo'yicha mustaqil bo'linma/yoki guruh mavjudmi?				ESMP, SEP, GRM tartiblari
9. Loyiha tuproq , o'simliklar, daryolar, soylar yoki yer osti suvlariga ,yaqin atrofdagi jamoalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan qattiq/ suyuq chiqindilarni hosil qilishi mumkinmi?				ESMP va SEP
10. Qurilish ishlarining birortasi asbest yoki boshqa xavfli materiallarni olib tashlashni o'z ichiga oladimi?				ESMP va SEP
11. Ishlar havo va/yoki suv sifatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinmi?				ESMP va SEP
ESS3 Resurslar samaradorligi , ifloslanishni oldini olish va boshqarish				
12. Ushbu subloyiha sanitariya poligoni, chiqindilarni yoqish moslamasi yoki oqava suvlarni tozalash inshooti kabi tashqi chiqindilarni boshqarish inshootlari bilan bog'liqmi?				ESMP, WMP ² , SEP
13. Subloyiha JSST/Jahon banki ko'rsatmalaridan yoki Milliy ko'rsatmalardan yuqori konsentratsiyaga ega havo va/yoki suv orqali ifloslantiruvchi moddalarni chiqaradimi?				ESMP, SEP
ESS4 Jamiyat salomatligi va xavfsizligi				
12. Subloyihada ishchilar va loyiha ta'siriga uchragan odamlarning salomatligi va xavfsizligi uchun hech bo'lmaganda zarur amaliyotlar mavjudmi?				ESMP,ESMF, SEP
13. Ushbu subloyiha JSSTning Jinsiy zo'ravonlik (GBV), jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlik va jinsiy ta'qib (SEA/SH) xavflariga nisbatan jinsiy zo'ravonlik va ekspluatatsiya kodeksini qo'llashi mumkinmi?				SEA/SH MGT rejasi

²WMP: Chiqindilarni boshqarish

klinikasi, cherkov kabi biron bir jamoat muassasasi qurilish ishlari natijasida salbiy ta'sir ko'rsatadimi?				
15. Subloyiha hukumatdan subloyihani himoya qilish uchun xavfsizlikni ta'minlash uchun ishchilarni yollashni talab qiladimi?				
ESS8 madaniy meros				
16. Subloyiha biron bir ma'lum madaniy meros ob'ektlari ichida yoki yaqinida joylashganmi?				ESIA/ESMP, SEP
17. Subloyiha jismoniy madaniy resurslar (PCR) tegishli ravishda saqlanishini va ularning yo'q qilinishi yoki shikastlanishining oldini olinishini ta'minlaydimi?				ESIA/ESMP, SEP
18. Subloyiha nozik joy (tarixiy yoki arxeologik yoki madaniy ahamiyatga ega joy) yoki ob'ekt yonida joylashganmi?				ESIA/ESMP, SEP
19. Mahalliy jamoalar uchun ma'naviy qadriyatlarga ega bo'lgan binolar, muqaddas daraxtlar yoki buyumlar (masalan, yodgorliklar, qabrlar yoki toshlar) yaqinida joylashganmi yoki u yerga yaqin joyda qazish ishlari olib borish kerakmi?				ESIA/ESMP, SEP
ESS10 Manfaatdor tomonlarni jalb qilish aloqalar va axborotni oshkor qilish				
20. Subloyiha tashabbuskori loyiha manfaatdor tomonlarining keng doirasi bilan muntazam ravishda maslahatlashuvlar o'tkazdimi?				ESMP, SEP
21. Manfaatdor tomonlar subloyihani shakllantirishda yoki unga ta'sir ko'rsatishda ijobiy yoki salbiy rol o'ynay oladimi?				SEP
OP7.60 Bahsli hududlardagi loyihalar				
22. Subloyiha va uning qo'shimcha faoliyatlari jihatlarini hamda tegishli faoliyat doirasida ikki yoki undan ortiq mamlakatlar o'rtasida hududiy nizo bormi?				Tegishli hukumatlar roziligi
Xalqaro suv yo'llari bo'yicha OP7.50 loyihalari				
23. Subloyiha, uning yordamchi jihatlarini va bog'liq faoliyat turlari xalqaro suv yo'llaridan foydalanish yoki ularni potentsial ifloslantirishni o'z ichiga oladimi yoki xalqaro suv yo'llarida joylashganmi?				Bildirishnoma (yoki istisnolar)

Nazorat ro'yxatidagi barcha savollarga "Yo'q" javob berilgan bo'lsa, boshqa harakatlarga hojat yo'q.

Xulosalar:

1. Taklif etilayotgan atrof-muhit va ijtimoiy xavf reytinglari (Yuqori/Sezilarli, O'rtacha yoki Past).

A1.

2. Taklif etilayotgan muhit va ijtimoiy vositalar.

2-ilova: Atrof-muhit va ijtimoiy boshqaruv rejasi (ESMP) shabloni

Agar loyiha faoliyatingiz uchun tegishli bo'lsa, bu ESMP uchun namunaviy shablon.

Atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlar subloyihalarning joylashuvi va faoliyat doirasi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu ESMP har bir subloyihaning joylashuvi va faoliyati uchun moslashtirilishi kerak.

1. Subloyiha haqida ma'lumot

Subloyiha nomi:	
Taxminiy qiymati:	
Boshlanish/tugash sanasi:	

2. Sayt/Joylashuv tavsifi

Ushbu bo'limda taklif qilinayotgan joylashuv va uning geografik, ekologik, ijtimoiy va vaqtinchalik konteksti, shu jumladan talab qilinishi mumkin bo'lgan har qanday tashqi investitsiyalar (masalan, kirish yo'llari, suv ta'minoti va boshqalar) qisqacha tavsiflanadi. Iltimos, joylashuv xaritasini ESMPga ilova qiling.

3. Subloyiha tavsifi va faoliyati

Ushbu bo'limda subloyiha doirasida amalga oshiriladigan barcha tadbirlar, jumladan, unga bog'liq har qanday tadbirlar (masalan, kirish yo'llari yoki elektr uzatish liniyalarini qurish yoki xizmat ko'rsatish bilan birga keladigan aloqa kompaniyalari) ro'yxati keltirilgan.

4. ESMP matritsasi: Xavf va ta'sirlar, yumshatish, monitoring

Ushbu bo'limda kutilayotgan hududga xos salbiy ekologik va ijtimoiy xavflar va ta'sirlar aniqlanishi; ushbu xavflar va ta'sirlarni bartaraf etish uchun yumshatish choralarini tavsiflash; va yumshatish choralarini samarali amalga oshirishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan monitoring choralarini ro'yxati berilishi kerak. Bu ESMPning potentsial xavflar/ta'sirlar va yumshatish choralarini oldindan aniqlashidan kelib chiqishi va hududga xos darajada dolzarblik va keng qamrovlilikni ta'minlash uchun batafsilroq ma'lumot berishi mumkin. Qurilish bilan bog'liq subloyihalar uchun qurilish bosqichi va foydalanish bosqichi uchun ikkita jadval to'plami kerak bo'lishi mumkin.

Kutilayotgan atrof-muhit va ijtimoiy xavflar va ta'sirlar	Xavflarni kamaytirish va boshqarish choralari	Ta'sirni yumshatish		Ta'sir/Yumshatish monitoringi		
		Joylashuvi/Vaqt/Chastotasi	Mas'uliyat	Kuzatiladigan parametr	Metodologiya, shu jumladan joylashuv va chastota	Mas'uliyat

Yuqoridagi jadval uchun yana bir variant

Asosiy faoliyatlar	Potentsial atrof-muhit va ijtimoiy	Taklif etilayotgan yumshatish choralari	Mas'uliyat	Vaqt jadvali	Byudjet	
					O'rnatish	Foydalanish

	Xatarlar va ta'sirlar					
Rejalashtirish va loyihalash bosqichi						
Qurilish bosqichi						

5. Salohiyatni rivojlantirish va treninglar

Yuqorida taklif qilingan amalga oshirish tartiblari va mas'ul tomonlarga asosanib, ushbu bo'limda samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday salohiyatni oshirish, o'qitish yoki yangi xodimlarni jalb qilish bayon etilgan.

6. Amalga oshirish jadvali va xarajatlar smetalari

Ushbu bo'limda yuqorida tavsiflangan yumshatish choralari va salohiyatni rivojlantirish choralarini amalga oshirish muddati, shuningdek, amalga oshirish uchun xarajatlar smetalari ko'rsatilgan. Xarajatlar smetasida loyihani amalga oshiruvchi agentlik tomonidan qoplanadigan jihatlarga e'tibor qaratish mumkin, pudratchi tomonidan amalga oshiriladigan yumshatish choralari xarajatlari esa pudratchiga hisob-kitob qilish uchun qoldiriladi.

7. Qo'shimchalar

ESCOP, joylarga xos SEP va boshqalar.

8. Ko'rib chiqish va tasdiqlash

Tayyorlagan :(Imzo) Lavozimi: Sana	
Ko'rib chiqqan :(Imzo) Lavozimi: Sana	Tasdiqlagan :(Imzo) Lavozimi: Sana

3-ilova: Tasodifiy aniqlash tartiblari

Agar loyihangiz uchun tegishli bo'lsa, quyida oddiy tasodifiy topilmalar tartiblariga misol keltirilgan.

Madaniy meros mahalliy, mintaqaviy, milliy yoki global darajada tan olinishi va qadrlanishi mumkin bo'lgan moddiy va nomoddiy merosni o'z ichiga oladi. *Moddiy madaniy meros*, bu arxeologik, paleontologik, tarixiy, me'moriy, diniy, estetik yoki boshqa madaniy ahamiyatga ega bo'lgan ko'char yoki ko'chmas obyektlar, joylar, inshootlar, inshootlar guruhlari va tabiiy xususiyatlar va landshaftlarni o'z ichiga oladi. Moddiy madaniy meros shahar yoki qishloq joylarida joylashgan bo'lishi mumkin va yer ustida yoki ostida yoki suv ostida bo'lishi mumkin. *Nomoddiy madaniy meros*, bu jamoalar va guruhlar o'zlarining madaniy merosining bir qismi sifatida tan oladigan, avloddan-avlodga uzatiladigan va ular tomonidan atrof-muhit, tabiat bilan o'zaro ta'siri va tarixiga javoban doimiy ravishda qayta tiklanadigan amaliyotlar, tasvirlar, ifodalar, bilimlar, ko'nikmalar, shuningdek, ular bilan bog'liq asboblari, buyumlar, artefaktlar va madaniy makonlarni o'z ichiga oladi.

Agar qurilish jarayonida madaniy ahamiyatga ega bo'lgan joylar, resurslar yoki artefaktlar topilsa, topilgan artefaktlar bilan ishlash, ularni o'g'irlikdan himoya qilish va ularga ishlov berish bo'yicha quyidagi tartib-qoidalariga rioya qilinishi va standart tender hujjatlariga kiritilishi kerak. Ushbu tartib-qoidalar milliy qonunchilikka muvofiq tasodifiy topilmalar bilan bog'liq talablarni, jumladan, [mamlakatdagi tegishli madaniy meros qonunchiligini sanab o'tish] ni hisobga oladi.

- Tasodifiy aniqlash hududida qurilish ishlari vaqtincha to'xtatilsin.
- Olinadigan buyumlarning shikastlanishi yoki yo'qolishining oldini olish uchun joyni xavfsiz saqlang. Olinadigan qadimiy buyumlar yoki nozik qoldiqlar bo'lgan hollarda, mas'ul mahalliy hokimiyat organlari bu ishni o'z zimmasiga olgunga qadar qo'riqlash tashkil etiladi. Ushbu organlar (milliy qonunchilikka muvofiq mas'ul organlarni sanab o'ting).
- Darhol tegishli (amaliy agentlikning soha xodimlariga) va tegishli (milliy qonunchilikka muvofiq mas'ul mahalliy hokimiyat organlarini sanab o'ting) ga xabar bering. (Amalga oshiruvchi agentlikning tegishli soha xodimlari) (amaliy agentlik rahbariyatiga) xabar beradi. tegishli
- Tegishli (milliy qonunchilikka muvofiq mas'ul mahalliy hokimiyat organlarini sanab o'ting) zarurlarni tezda bajaradi va ma'lumot olingan kundan boshlab darhol (milliy darajadagi madaniy meros yoki arxeologiya vazirligi) ga xabar beradi.
- (Milliy madaniy meros yoki arxeologiya vazirligi) tasodifiy topilmalarning ahamiyati va unii baholash/tekshirish, keyingi tegishli tashkiliy masalalar bo'yicha maslahat berish uchun mas'ul bo'ladi.
- Agar (milliy madaniy meros yoki arxeologiya vazirligi) tasodifiy topilma madaniy meros emas deb topsa, qurilish jarayoni qayta boshlanishi mumkin.
- Agar (milliy madaniy meros yoki arxeologiya vazirligi) tasodifiy topilmani alohida tasodifiy topilma deb hisoblasa, (milliy madaniy meros yoki arxeologiya vazirligi) tasodifiy topilmalar bo'yicha texnik yordam /maslahatlarni taqdim etadi va tasodifiy topilma haqida xabar beruvchi subyekt tomonidan taqdim etilgan tiklash harajatlarni qoplaydi.

4-ilova. Atrof-muhit va ijtimoiy amaliyot kodeksi (ESCOP)

Loyiha faoliyatiga tegishli hollarda, quyidagilar ESCOP (Atrof-muhit va Ijtimoiy Amaliyot Kodeksi) misollaridir. ESCOPlar, turmush tarzi yoki uy xo'jaligi, standart qurilish sohasida qo'llab-quvvatlash faoliyati uchun oldindan tayyorlangan atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralaridir. Quyida keltirilganlar misol sifatida berilgan. Loyihangizdagi faoliyatlarga qarab, ayrim bo'limlarni kiritishingiz yoki chiqarib tashlashingiz, shuningdek yangilarini qo'shishingiz mumkin. Standart atrof-muhit va ijtimoiy xavflarni boshqarish choralarining batafsil misollari uchun Jahon Banki Guruhining [Atrof-muhit, Sog'liqni Saqlash va Xavfsizlik \(EHS\) Qo'llanmalariga](#) murojaat qiling.

Siz "Mas'uliyat" ustunini ESCOPdagi harakatlarni amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan tegishli tomon bilan to'ldirishingiz kerak, masalan: loyiha amalga oshirish bo'linmasi, mahalliy ijro etuvchi bo'linma, pudratchi yoki loyiha manfaatdori (ba'zi jamoa infratuzilmasi yoki turmush darajasini qo'llab-quvvatlash faoliyatlarida).

Potensial salbiy ekologik ta'sirlarni boshqarish va yumshatish uchun loyiha ushbu hujjatda bayon etilgan Atrof-muhit amaliyot kodekslarini (ESCOP) qo'llaydi. ESCOPlar har bir turdagi subloyiha faoliyati bo'yicha potensial ta'sirlarni yumshatish uchun aniq, batafsil va amaliy choralarni o'z ichiga oladi. Ular faoliyatning rejalashtirish bosqichi, amalga oshirish bosqichi yoki amalga oshirilgandan keyingi bosqichiga tegishli sifatida belgilangan. ESCOPlar oddiy xavfni yumshatish va boshqarish choralarini taqdim etadi hamda qarz oluvchi va pudratchilar tomonidan oson qo'llanishi uchun mo'ljallangan.

Ushbu bo'limdagi ESMP lar quyidagilarga bo'lingan:

- a. Infratuzilma subloyihalari uchun ESMP lar (umumiy ko'rsatmalar va texnik ko'rsatmalar)
- b. Turmush darajasini qo'llab-quvvatlash uchun subloyihalar uchun ESMPlar
- c. Oziq-ovqat va noziq-ovqat mahsulotlarini yetkazib berish uchun ESMPlar

- a. *Infratuzilma subloyihalari uchun ESMPlar*

Infratuzilma subloyihalari uchun umumiy ESMP

Muammo	Atrof-muhitga oid oldini olish/yumshatish choralarini	Mas'ul tomon
1. Qurilish paytidagi shovqin	<ol style="list-style-type: none"> a) Eng shovqinli tadbirlar eng kam bezovtalikka olib keladigan davrlarda amalga oshirilishi uchun jamoatchilik bilan maslahatlashgan holda tadbirlarni rejalashtirish. (Rejalashtirish bosqichi) b) Zarur bo'lganda: ajratuvchi moslamalar, to'siqlar yoki deflektorlar (masalan, ichki yonish dvigatellari uchun o'chirish moslamalari yoki tez o'sadigan daraxtlar ekish) kabi shovqinni boshqarishning amaliy usullaridan foydalanish. (Amalga oshirish bosqichi) c) Loyiha transportini jamoat joylarida harakatlantirishini minimallashtirish. Shovqinni yashash joylariga ta'sirini kamaytirish uchun loyiha maydoni va turar-joy hududlari o'rtasida bufer zonasini (masalan, ochiq joylar, daraxtlar qatori yoki o'simliklar bilan qoplangan joylar) tashkillashtirish. (Amalga oshirish bosqichi) 	UTG, PIU
2. Tuproq eroziyasi	<ol style="list-style-type: none"> a) Qurilish ishlarini quruq mavsumda rejalashtirish. (Rejalashtirish bosqichi) b) Yonbag'irlarning uzunligi va tikligini kontur chizish orqali kamaytirish. (Amalga oshirish bosqichi) 	UTG, PIU

	<p>c) Ochiq joylarni barqarorlashtirish uchun mulch, o'tlar yoki zichlashtirilgan tuproqdan foydalanish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>d) Qurilish tugagach, hududni tezda ustki tuproq bilan qoplash va qayta o'simlik ekish (o't, tez o'sadigan o'simliklar/buta/daraxtlar). <i>(Amalga oshirilgandan keyingi bosqich)</i></p> <p>e) Qurilishdan keyingi suv oqimlari uchun kanallar va zovurlarni loyihalash hamda tik kanallar/yonbag'irlarni (masalan, palma barglari, jut matolar va hokazo) bilan qoplash. <i>(Amalga oshirilgandan keyingi bosqich)</i></p>	
3. Havo sifati	<p>a) Quruq mavsumda ochiq ish joylarida changni kamaytirish uchun yerga muntazam ravishda suv sepish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>b) Tozalash jarayonida chiqqan chiqindilarni (daraxtlar, butalar) yoki qurilish chiqindilarini yoqishdan saqlanish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>c) Agregat materiallar uyumini shamolli kunlarda yoki hayvonlar bezovta qilganda mayda tuproq zarrachalarining tarqalishini oldini olish uchun yopiq holda saqlash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>d) Generatorlar, mashinalar, uskunalar va transport vositalarining ishlash soatlarini kamaytirish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>e) Jamoa hududlaridan o'tish majburiy bo'lganda chang tarqalishi minimallashtirish uchun transport vositalari tezligini nazorat qilish <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p>	UTG, PIU
4. Suv sifati va mavjudligi	<p>a) Olib borilayotgan ishlar ichimlik va gigiena maqsadlari uchun suv mavjudligig salbiy ta'sir qilmasligi kerak. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>b) Ifloslangan materiallar, qattiq chiqindilar, zaharli yoki xavfli materiallarni suv havzalarida saqlash, ularga quyish yoki suyultirish yoki yo'q qilish uchun tashlash mumkin emas. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>c) Ayniqsa suv otkazmaydigan qoplamasiz oqava suv havzalaridan foydalanilmaslik</p> <p>d) Hojatxonalarni vaqtinchalik septik idish bilan ta'minlash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>e) Tabiiy suvlar oqimiga to'sqinlik qilinmasligi yoki boshqa yo'nalishga yo'naltirilmasligi kerak, aks holda bu daryo o'zanlarining qurishiga yoki aholi punktlarini suv bosishiga olib kelishi mumkin. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>f) Suv yo'llarida beton ishlarini alohida bajaring va beton aralashmasini suv yo'llariga olib boradigan drenajdan alohida saqlang. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p>	UTG, PIU
5. Qattiq va xavfli chiqindilar	<p>a) Qurilish chiqindilarini qayta ishlanadigan, xavfli va xavfsiz chiqindilarga ajratish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>b) Qurilish chiqindilarini to'plash, saqlash va tegishli ravishda belgilangan/nazorat ostidagi chiqindixonalarga tashish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>c) Chiqindilarni yakuniy yo'q qilishdan oldin (shu jumladan, poydevor uchun qazilgan tuproq) joylarda saqlash daryolar, soylar, ko'llar va botqoqliklardan kamida 300 metr masofada bo'lishi kerak. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>d) Aholi punktlaridan uzoqda (va drenaj inshootlaridan kamida 50 metr va muhim suv havzalaridan 100 metr masofada) yonilg'i quyish va boshqa</p>	UTG, PIU

	<p>zaharli suyuqliklarni tashish uchun xavfsiz joydan foydalanish; imkon qadar qattiq/g'ovak bo'lmagan sirtida. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>e) Ishchilarni yoqilg'i va boshqa moddalarni to'g'ri tashish va ulardan foydalanish bo'yicha o'qitish va yuqori xavfli materiallar bilan ishlashda himoya qilish uchun qo'lqop, etik, fartuk, ko'zoynak va boshqa himoya vositalaridan foydalanishni talab qilish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>f) Yog'li latta, moy filtrlari, ishlatilgan moy va boshqalar kabi oz miqdordagi texnik xizmat ko'rsatish materiallarini to'plash va ularni to'g'ri yo'q qilish. Ishlatilgan moylarni hech qachon yerga va suv oqimlariga tashlamaslik, chunki ular tuproq va yer osti suvlarini (shu jumladan ichimlik suvi qatlamini) ifloslantirishi mumkin. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>g) Har bir qurilish maydonchasi foydalanishdan chiqarilgandan so'ng, barcha axlat va chiqindilar tozalanaishi kerak <i>(Amalga oshirishdan keyingi bosqich)</i></p>	
6. Asbest	<p>a) Agar qurilish maydonchasida asbest yoki tarkibida asbest bor materiallar (ATM) topilsa, ular xavfli chiqindilar sifatida aniq belgilanishi kerak. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>b) Asbest ta'sirini minimallashtirish uchun tegishli ravishda joylashtirilishi va muhrlanishi kerak. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>c) Olib tashlashdan oldin, agar olib tashlash zarur bo'lsa, asbest changini minimallashtirish uchun ATM ni namlovchi vosita bilan ishlov berish kerak. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>d) Agar ATM vaqtincha saqlanishi kerak bo'lsa, u yopiq idishlar ichiga xavfsiz joylashtirilishi va aniq yorliqlanishi kerak. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>e) Olib tashlangan ATM qayta ishlatilmasligi kerak. <i>(Amalga oshirish va amalga oshirishdan keyingi bosqich)</i></p>	UTG, PIU
7. Sog'liqni saqlash va xavfsizlik	<p>a) Har bir subloyihaning faoliyatini rejalashtirishda odamlarning jarohat olishining oldini olish choralarini muhokama qilish. <i>(Rejalashtirish bosqichi)</i></p> <p>Quyidagilarni ko'rib chiqish foydalidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qurilish joyi: aholini ogohlantirish kerak bo'lgan yoki olib tashlanishi mumkin bo'lgan biron bir xavf bormi? • Qurilishda ishtirok etadigan odamlar: ishtirokchilar o'z ishlarini xavfsiz bajarish uchun yetarli ko'nikma va jismoniy tayyorgarlikka egami? • Uskunalar: Uskunaning yaxshi ish holatida ekanligiga ishonch hosil qilish uchun qanday tekshiruvlar o'tkazishingiz mumkin? Odamlarga undan xavfsiz foydalanish uchun biron bir maxsus ko'nikma yoki bilim kerakmi? • Elektr xavfsizligi: Ish joyida xavfsiz uzatma simlari, kuchlanish regulyatorlari va avtomatik o'chirgichlardan foydalanish, xavfsizlik choralari uchun elektr simlaridagi yorliqlar, simlardan yonayotgan hidni aniqlash bo'yicha xabardorlik va boshqalar kabi elektr energiyasi bilan bog'liq biron bir yaxshi amaliyot qo'llaniladimi? Ish joyida kuchlanish detektorlari, qisqich o'lchagichlari va rozetkalarini sinovdan o'tkazgichlar mavjudmi? 	UTG, PIU

	<p>b) Zarur bo'lganda ishchilar uchun shaxsiy himoya vositalaridan (qo'lqoplar, chang niqoblari, kaskalar, etiklar, ko'zoynaklar) foydalanishni majburiy qilish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>c) Balandlikda (masalan, yer sathidan 2 metr balandlikda) qurilish ishlarini o'z ichiga olgan holda quyidagi chora-tadbirlarga amal qilish <i>(amalga oshirish bosqichi)</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iloji boricha yerdan turib ishlash. • Quyidagi shaxsiy xavf guruhlariga ega bo'lgan odamlarga balandlikda ishlashga ruxsat bermaslik: ko'rish qobiliyati/muvozanat bilan bog'liq muammolar; osteoporoz, diabet, artrit yoki Parkinson kasalligi kabi ayrim surunkali kasalliklar; ayrim dorilar - uyqu tabletkalari, tinchlantiruvchi vositalar, qon bosimini tushiruvchi dorilar yoki antidepressantlar; yaqinda yiqilish holatlari bo'lgan bo'lsa - so'nggi 12 oy ichida. • Vazifani bajarish uchun faqat yetarli ko'nikma, bilim va tajribaga ega bo'lgan shaxslarga ishlashga ruxsat berish. • Balandlikda ish olib boriladigan joyning (masalan, tomning) xavfsiz ekanligini tekshirish. • Mo'rt sirtlarda yoki ularning yonida ishlaganda ehtiyot choralarini ko'rish. • Silliqlashning oldini olish uchun darhol moy, surtma, bo'yoq va kirlarni tozalash; va • 4 metr balandlikdan yuqorida bajariladigan ishlar uchun yiqilishdan himoya choralarini ta'minlash, masalan: xavfsizlik kamaridan (safety harness), oddiy iskala yoki qo'riqlovchi panjaradan foydalanish. <p>d) Ish joyini har kuni toza va axlatdan xoli tutish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>e) Birinchi tibbiy yordam to'plamini bint, antibiotik krem va boshqalar bilan ta'minlash yoki sog'liqni saqlash muassasasi tashkil qilish va yetarli miqdorda ichimlik suv bilan ta'minlash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>f) Korroziv suyuqliklar va boshqa zaharli materiallarni to'g'ri yopilgan idishlarda to'plash va yo'q qilish uchun tegishli himoyalangan joylarda saqlash.</p> <p>g) Jamiyatdan tashqaridagi ishchilar uchun yetarli hojatxona sharoitlarini ta'minlash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>h) Qurilish maydonini arqonlar bilan ajratib oling va materiallar zaxiralari/saqlash joylarini jamoatchilikdan ajratib oling va xavfli joylarda ham ogohlantiruvchi belgilarni o'rnatish. Bolalarning qurilish maydonlarida o'ynashiga yo'l qo'ymaslik. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>i) Tuzilmadagi ochiq joylarni yetarli darajada yopish yoki himoyalash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>j) Tomlarda yoki ochiq qavatlarda saqlanayotgan bo'sh yoki yengil materiallarni mahkamlash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p>	
--	---	--

	<p>k) Shlanglar, elektr kabellari, payvandlash simlarini odamlar ko'p yuradigan yo'laklarda yoki hududlarda yotib qolishidan saqlash. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>l) Agar maktab o'quvchilari yaqin atrofda bo'lsa, zarurat tug'ilganda maktab dars soatlarida harakatni tartibga solish uchun yo'l harakati xavfsizligi xodimlarini jalb qilish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>m) Transport vositalari tezligini nazorat qilish, ayniqsa jamoa hududi, maktab, sog'liqni saqlash markazi yoki boshqa sezgir joylardan o'tayotganda. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>n) Kuchli yomg'ir yoki har qanday favqulodda holatlarda barcha ishlarni to'xtatish. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>o) Qurilish tugagach, barcha qazilgan chuqurlarni to'ldirish, shunda turg'un suv, suv orqali yuqadigan kasalliklar va cho'kish xavfi oldi olinadi. <i>(Amalga oshirilgandan keyingi bosqich)</i></p>	
8. Boshqalar	<p>a) Qurilish maydonchasidan tashqari boshqa joylarda daraxtlarni kesish yoki o'simliklarni yo'q qilish taqiqlanadi. <i>(Amalga oshiruvchi agentlik)</i> jamoalardagi an'anaviy qurilish amaliyotlariga muvofiq mahalliy materiallarni sotib olinadi. <i>(Rejalashtirish bosqichi)</i></p> <p>b) Ov qilish, baliq ovlash, yovvoyi hayvonlarni ovlash yoki o'simliklarni yig'ish taqiqlangan. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>c) Qo'rg'oshin asosidagi bo'yoqlar, bog'lanmagan asbest va boshqalar kabi tasdiqlanmagan zaharli materiallardan foydalanish taqiqlanadi <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>d) Madaniy yoki tarixiy joylarga hech qanday ta'sir ko'rsatilmaydi. <i>(Rejalashtirish va amalga oshirish bosqichlari)</i></p>	UTG, PIU

Infratuzilma subloyihalari uchun maxsus ESMPlar

Subloyiha turi	Atrof-muhitga oid oldini olish/yumshatish choralari	Mas'ul tomon
Binolar		
Boshpanalar, jamoat markazlari, maktablar, bolalar bog'chalari.	<p>a) Maktablar, jamoat markazlari, bozorlarni loyihalash Milliy qurilish qoidalari va tegishli vazirliklarning tegishli ko'rsatmalarida talab qilinadigan hayot va yong'in xavfsizligi bo'yicha tegishli talablarga muvofiq bo'lishi kerak. <i>(Rejalashtirish bosqichi)</i></p> <p>b) Maktablar: sun'iy yorug'lik va konditsionerga bo'lgan ehtiyojni minimallashtirish uchun tabiiy yorug'lik va shamollatish tizimlaridan maksimal darajada foydalanish; yorug' va yaxshi shamollatiladigan xonalar uchun katta derazalardan foydalaning. <i>(Rejalashtirish bosqichi)</i></p>	UTG, PIU
Elektrlashtirish		
Quyosh energiyasi ta'minoti	<p>a) Oson texnik xizmat ko'rsatish uchun ozoda simlar va baxtsiz hodisalar xavfini kamaytiradi. <i>(Amalga oshirish bosqichi)</i></p> <p>b) Elektr xavflari va sog'liq va xavfsizlik muammolari, shuningdek, quyosh panellariga to'g'ri texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha jamoatchilikning xabardorligini oshirish zarurati <i>(Amalga oshirish va undan keyingi)</i></p>	UTG, PIU

Subloyiha turi	Atrof-muhitga oid oldini olish/yumshatish choralari	Mas'ul tomon
	<p><i>bosqichlar)</i></p> <p>c) Quyosh panellarini to'g'ri utilizatsiya qilish bo'yicha jamoatchilikning xabardorligini oshirish, xususan, panellarni suv havzalari yaqinida yo'q qilishdan saqlanish zarurati (<i>Amalga oshirishdan keyingi bosqich</i>)</p>	
Favqulodda vaziyatlar xavfini minimallashtirish	<p>a) Tabiiy ofatlardan xavfsiz tarzda tegishli tarzda loyihalashtirilgan infratuzilmani qurish. (<i>Rejalashtirish va amalga oshirish bosqichlari</i>)</p> <p>b) Tabiiy ofat (suv toshqinlari, bahor to'lqinlari va hokazo), tik yonbag'irlar hamda eroziya va ko'chkiga moyil hududlardan saqlanish (<i>Rejalashtirish va amalga oshirish bosqichlari</i>)</p>	UTG, PIU
Xavfsizlikni ta'minlash uchun	<p>a) Xavfli materiallar va chiqindilardan to'g'ri foydalanish va ularni boshqarish. (<i>Amalga oshirish bosqichi</i>)</p> <p>b) Ish joyidagi xavflar, kasbiy sog'liq va xavfsizlik uskunalari haqida ogohlantiruvchi belgilar orqali xabardorlikni oshirish. (<i>Amalga oshirish bosqichi</i>)</p> <p>c) Yonilg'i, bo'yoqlar va kimyoviy moddalarni qulflangan saqlash joylarida saqlash. (<i>Amalga oshirish bosqichi</i>)</p>	UTG, PIU